

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI**

**FİLİSTİN- İSRAİL BARIŞ SÜRECİ
VE
TÜRKİYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZUHAL ÇALIK

MART- 2010

TRABZON

ONAY

Zuhal ÇALIK tarafından hazırlanan *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye* adlı bu çalışma *12.03.2010* tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ (Başkan)

Prof. Dr. Mohammad ARAFAT (Danışman)

Doç. Dr. Abdülkadir TOPAL

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.... / 04/ 2010

Enstitü Müdürü
HAYDAR AKYAZI

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Zuhal ÇALIK

09.04.2010

ÖNSÖZ

Günümüzde gündemden düşmeyen ve daha da yerini koruyacak olan Ortadoğu Sorunu tarihsel bir sürecin sonucudur. Tarih boyunca güç dengelerinin mücadele sahnesi içinde yer alan Ortadoğu, jeo-stratejik ve jeopolitik konumundan dolayı günümüze kadar gelen ve daha da devam edecek olan diğer sorunları da beraberinde getirmiştir. İncelediğimizde, I. Dünya savaşı sonrası sömürge paylaşımlarının merkezinde Ortadoğu yer almış, II. Dünya savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde ABD-Sovyetler rekabetinin yoğunlaştığı alt bölge Ortadoğu olmuş, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği ve ABD'nin güç gösterisine maruz kalmış, Soğuk Savaş sonrası dönemde de çekişmelerin odağı olmayı sürdürmektedir. Ortadoğu sorunu sadece İsrail Devleti'nin kurulması ve sonrasında ortaya çıkan bölgesel olaylardan ibaret olmasa da bu çalışmada Filistin- İsrail Çatışması ve Soğuk dönemi ve sonrası barış sürecine değinilmiştir. Ayrıca tamamlayıcı olması açısından bölgesel bir güç olan Türkiye'nin barış sürecine etkisi de konu alınmıştır.

Tezin hazırlanması sırasında, Uluslararası ilişkiler alanının en karmaşık konularından birisi olan Filistin Sorunu'nun araştırmasında yararlanabileceğim kaynaklar konusunda bilgi vererek ve çalışmalarımın özetlerini değerlendirerek rehberlik eden değerli Tez Danışman Hocam, Prof. Dr. Mohammed Arafat'a ve maddi manevi destekleriyle bana güç veren kıymetli anneme, babama ve kardeşlerime sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca benden sonsuz ilgi ve desteğini esirgemeyen Sevgili halam ve enişteme, hiçbir zaman benden umudunu kesmeyen ablam Seçil Sezen Sarı'ya, her zaman yanımda olduklarını bildiğim arkadaşlarım Sibel Alkan ve Burcu Canayakın'a teşekkürü borç bilirim.

Saygılarımla...

Zuhal ÇALIK

Trabzon, 2010

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ.....	1-5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FİLİSTİN SORUNU'NUN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	6-30
1.1. Coğrafi Yapı	6
1.2. Sorunun Tarihsel Gelişimi	6
1.3. Filistin Sorunu'nun Uluslararasılaşması	15
1.3.1. BM'in Taksim Kararı	15
1.3.2. Türkiye'nin Karara Tutumu	19
1.3.3. İsrail Devleti'nin Kuruluşu 1948 – 1949 Arap – İsrail Savaşı ve Türkiye	19
1.3.3.1. İsrail Devletinin Kuruluşu	19
1.3.3.2. Savaşın Çıkması.....	21
1.3.3.3. Savaşın Sonucu	24
1.3.3.4. Türkiye'nin Tutumu	29

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE FİLİSTİN-İSRAİL SORUNUNDA UYUŞMAZLIKLAR, BARIŞ SÜRECİ VE TÜRKİYE.....	31-63
2.1. Soğuk Savaş Dönemi Filistin Sorunu'nda Gelişmeler	31
2.2. 1967 Savaşı ve Filistin Sorunu'nun Mülteci Sorununa Dönüşmesi	32

2.2.1. 1967 Savaşı Öncesi Genel Konjonktür ve Gelişmeler.....	32
2.2.2. 1967 Savaşının Sonuçları.....	35
2.2.2.1.BM Güvenlik Konseyi'nin 242 Sayılı Kararı	36
2.2.2.2.BM'nin 21 Mayıs 1968 Tarihli 252 Sayılı Kudüs Kararı.....	37
2.3.Filistin Ulusal Hareketinin Oluşumu	38
2.4.1967-1979 Yılları Arasında Uluslararası Alanda Filistin Sorunu'ndaki Gelişmeler.....	39
2.4.1. Barış Girişimleri.....	42
2.4.1.1. 1967- 1979 Dönemi Barış Girişimleri	42
2.4.1.1.1. Camp David Antlaşması	42
2.4.1.2. 1980-1990 Yılları Arasında Filistin Sorunu ve Çözüm Çabaları. 47	
2.5. Filistin İntifadası ve Barış Sürecine Etkileri.....	51
2.5.1.İntifada'nın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	51
2.5.2.İntifada'nın Sonuçları ve Barış Sürecine Etkileri	52
2.5.3.1980'lerin Sonlarında İntifada Süreci İçinde Ortaya Çıkan Barış Girişimleri	53
2.6. Soğuk Savaş Dönemi Filistin Sorununda Türkiye'nin Politikası	55
2.6.1. Soğuk Savaş ve Güvenlik Ağırlıklı Dış Politika	55
2.6.2. 1964-80 Dış Politikanın Çeşitlenmesi	57
2.6.3. Yeni Denge Arayışları ve Filistin Sorunu (1980-90)	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE FİLİSTİN-İSRAİL SORUNUNDA UYUŞMAZLIKLAR, BARIŞ SÜRECİ VE TÜRKİYE.....	64-124
3.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Barış Süreci	64
3.2. Madrid Konferansı.....	67
3.3. Oslo I Anlaşması.....	70
3.3.1. Tanıma Anlaşması	70
3.3.2. İlkeler Anlaşması	71
3.3.3. Oslo Sürecine Tepkiler	72
3.3.4. Filistin-İsrail Ekseninde İlerleme.....	73
3.3.4.1. Gazze-Eriha Anlaşması.....	73

3.3.4.2. Oslo II Anlaşması	74
3.3.5. Barışın Önündeki Engeller, Beklentiler ve Sorunlar	76
3.4. Hebron Protokolü.....	77
3.5. Wye Memorandumu	79
3.6. Şarm El-Şeyh (II. Wye)	81
3.7. Camp David II. Zirvesi	82
3.8. II. İntifada ve Askıya Alınan Barış.....	84
3.9. Taba Girişimi (2001)	86
3.10. Mitchell Komisyonu ve Tenet Planı	86
3.11. Arafat Kuşatma Altında (29 Mart 2002)	88
3.12. Bush Planı (Haziran 2002)	90
3.13. Yol Haritası (2003)	90
3.14. Cenevre Deklarasyonu.....	94
3.15. Barış Önüne Çekilen DUVAR.....	95
3.16. Gazze'den Geri Çekilme.....	97
3.17. HAMAS'ın Seçim Zaferi ve Barış Süreci (25 Ocak 2006)	98
3.17.1. HAMAS'ın Doğuşu ve Kuruluşu	98
3.17.2. HAMAS'ın Barış Sürecine Yaklaşımı.....	99
3.17.3. 2006 Seçimleri	99
3.17.3.1. İktidara Getiren Sebepler	100
3.17.3.2. Seçim Zaferi Sonrası Filistin	101
3.18. Annapolis Görüşmeleri (2007)	102
3.19. Gazze'nin işgali (2008)	104
3.20. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri ve Türkiye'nin Barış Sürecindeki Konumu	105
3.20.1. 1990-2000 Arası Dönemde Türkiye'nin Politikası.....	105
3.20.1.1. Ortadoğu Barış Süreci'nde Türkiye'nin Dışlanması	106
3.20.1.2. Oslo ve II. İntifada Süreci Gelişmelerinde Türkiye	107
3.20.2. 2000-2008 Arası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri ve Türkiye'nin Barış Sürecindeki Konumu.....	108
3.20.2.1. İstanbul'da Yaşanan Sinagog saldırıları	109
3.20.2.2. İsrail'in Filistin'e Yönelik Saldırıları ve Türkiye'nin Tepkisi.....	111
3.20.2.3. Ehud Olmert'in Türkiye Ziyareti ve Randevu Krizi	113

3.20.2.4. İlişkilerin Normal Düzeyine Çekilmesi.....	113
3.20.2.5. İsrail'in Gazze'den Çekilmesine Türkiye'nin Tutumu.....	116
3.20.2.6. HAMAS'ın Türkiye'yi Ziyareti.....	116
3.20.2.7. Annapolis görüşmelerinde Türkiye'nin rolü	118
3.20.2.8. Gazze'nin İşgaline Türkiye'nin Tepkisi	119
3.20.2.9. Davos Krizi.....	120
3.20.2.10. Anadolu Kartalı Tatbikatı.....	122
SONUÇ VE ÖNERİLER	125-128
YARARLANILAN KAYNAKLAR	129
HARİTALAR.....	143
ÖZGEÇMİŞ	145

ÖZET

Osmanlı imparatorluğunun dağılma dönemiyle, Filistinliler sömürgecilik, sürgün, askeri işgal ve bu süreci izleyen kendi kaderini tayin etme hakkını elde etme mücadelesine girmişlerdir. Yahudiler ise dünyanın her yanında yüzyıllar süren zulmün ardından atalarının topraklarına geri dönüş, barış ve güvenlik getirmemiştir. Uzun yıllar süregelen ve halen de devam eden çözüm arayışları çoğu zaman Filistin-İsrail sorununu içinden daha da fazla çıkılmaz bir hale sokmuştur.

Uluslararası ilişkilerde genel olarak Arap-İsrail çatışması özelinde ise Filistin sorunu Yirminci Yüzyılın en karmaşık sorunudur. Filistin sorunu Yirminci Yüzyılın ikinci yarısından sonra soğuk savaş ile birlikte bölgesel bir sorun olmaktan çıkarak uluslararası bir sorun haline gelmiştir. İsrail devletinin Ortadoğu coğrafyasında kurulmasıyla çatışma boyutuna ulaşan Filistin sorunu, bugünde çözülmeyi bekleyen bir düğümdür.

Anahtar Kelimeler: Barış Süreci, İsrail, Filistin, Türkiye

ABSTRACT

With the breakup of the Ottoman Empire, Palestinians gained the right of colonialism, exiling, military occupation and the right of determining their own destiny. And for Jewish returning back to their ancestors' land after a tyranny that lasted for hundreds of years, did not bring peace and security. The attempts that have been realized and still being realized to find a solution Palestine-Israel problem, made it even more complex and problematic.

In international relations the Arab-Israeli problem and specifically Palestine problem is the most complex issue of 20th century. The Palestine problem turn into an international problem from a regional problem with the cold war after the second half of 20th century. The Palestine problem which became rather a conflict with the settlement of Israel state in the Middle East region, is still a dilemma awaiting to be resolved today.

Key Words: Peace Process, Israel, Palestine, Turkey

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB : Avrupa Birliği
- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
- AT : Avrupa Topluluğu
- BM : Birleşmiş Milletler
- BMGK : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
- Bkz. : Bakınız
- Çev. : Çeviren
- FHKC : Filistin Halk Kurtuluş Cephesi
- FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü
- FÖY : Filistin Özerk Yönetimi
- HAMAS : Harakat al- Muqawamah al- İslamiyya (İslami Direniş Hareketi)
- NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
- SF : Sayfa
- SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- ty : Tarih yok
- yy : Yer yok
- UAD : Uluslararası Adalet Divanı
- UNRWA : United Nations Relief and Work Agency (for Palestine Refugees in the Near East) (Birleşmiş Milletler Mültecilere Yardım Teşkilatı - Yakın Doğu Filistin Mültecileri için)
- UNSCOP : United Nations Special Committee on Palestine (Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi)

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerin karmaşık yapısını en somut şekliyle gösteren sorunların başında Filistin Sorunu'nu gelmektedir. Filistin Sorunu'nun doğuşunda ilk Siyonist Kongre'nin toplanması, İngiltere'nin yayınladığı Balfour Deklarasyonu, İngiltere'nin Filistin'i işgali ve manda dönemi sonrası İsrail Devleti'nin kuruluşu, problemin dönüm noktalarını oluşturmaktadır. Siyonist Kongrelerle Filistin'e Yahudi göçleri sistemli bir şekilde organize edilmiş, İngiltere'nin Balfour Deklarasyonu'yla Filistin'de "Ulusal Yahudi Yurdu" oluşturulması planı açıklanmış, manda dönemi boyunca gerek Yahudi göçlerini kısıtlanmayarak gerekse Yahudilerin Filistin'de devlet kurabilecekleri altyapıları oluşturularak İsrail Devleti'nin kurulması için adımlar atılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan çift kutuplu dünya dengesi, Arapların Filistin'de kendi devletlerini kurmasına izin vermeyecek bir güç yapılanması ortaya çıkarmıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD Ortadoğu'daki çıkarlarını korumada ileri karakol rolünü üstlenen İsrail'i kayıtsız şartsız desteklerken, diğer süper güç Sovyetler Birliği Arapları destekliyor gibi görünmesine rağmen Filistin Sorunu'na Arapları kendisine bağımlılaştırarak siyasi bir argüman olarak yaklaşmış, sorunun devamının Ortadoğu'da hareket alanını genişletmesini sağlaması nedeniyle sorunun sürüncemede kalması stratejisini benimsemiştir.

Soğuk Savaş döneminin bitişinde Dünya statükosu değişmiş, eski düzenin parametrelerinden yeni döneme geçişte ABD'nin " Yeni Dünya Düzeni " söylemi düzenlemelerinin ilk sırasında Ortadoğu Sorunları genelinde Filistin Sorunu yer almıştır. Körfez Savaşı sonrası imzalanan Oslo Antlaşması, 1967'deki BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı Kararı'ndan itibaren, değişik uluslararası platformlarda vurgulanan Filistin Sorunu'na kalıcı ve adil bir çözüm çerçevesi getirmemiştir. Bununla birlikte Filistin iç siyasetinde bölünmeye yol açmıştır. İsrail tarafında ise güvenlik getirmediğine inanılan bir barış halktan destek bulamamıştır. 1996 İsrail seçimlerinde İsrail halkının barışın mimarlarından Şimon Peres'i güvenilmez bularak barış sürecine karşı olan Likud Partisi

lideri Netanyahu'yu iktidara getirmesi, İsrail halkının antlaşmayı reddetmesi olarak yorumlanmış ve Netanyahu ile birlikte barış süreci askıya alınmaya başlanmıştır. İsrail'in güvenliği iddiasının tersine güvenliğin daha kötüye gitmesine yol açan Netanyahu'nun yerine 1999 seçimlerinde barış misyonuyla seçilen Ehud Barak'ın Başbakanlığı döneminin kritik gelişmesi, ABD Başkanı Clinton'un başkanlığının son aylarında, Clinton'un arabuluculuğuyla Barak ve Arafat'ın bir araya geldiği 2000 Yazındaki Camp David görüşmelerinde antlaşmaya yaklaşılmaya rağmen görüşmelerin Kudüs üzerinde tıkanması görüşmelerin kesilmesine neden olmuştur. 28 Eylül 2000'de Likud lideri Şaron'un Mescid-i Aksayı provokatif ziyareti sonrasında II. İntifada'nın başlaması ve arkasından 2001 Şubatındaki İsrail seçimlerinde Ariel Şaron'un liderliğindeki Likud Partisi'nin büyük ortaklığında kurulan İsrail tarihinin en sağ İsrail Hükümeti'nin kurulmasından bugüne barış sürecinin tamamen askıya alındığı bir süreç yaşanmıştır.

ABD' de gerçekleşen 11 Eylül saldırılarının ardından ilan edilen “ terörizm'e karşı savaş” argümanı, İsrail'e bir koz vermiştir. Mart 2002'de Filistin yönetimine ait bölgede saldırılar başlamış, kentlerin altyapısı çökertilmiştir. Temmuz 2002'de ABD Başkanı Bush tarafından “yol haritası” planı açıklanmıştır. Yol haritası planıyla “iki devletli” bir çözüm planı sunulmuştur. Anlaşmaya göre İsrail'in 28 Eylül 2000'den itibaren işgal ettiği topraklardan çekilmesi öngörülmesine rağmen, İsrail yeni Yahudi yerleşim birimleri inşa etmeye devam ettiği gibi sekiz metre yüksekliğinde ve 730 km. uzunluğunda olması planlanan, Batı Şeria bölgesini tamamen tecrit altına alan “duvar” projesini uygulamaya koymuştur. 2004 yılında Arafat'ın ölümüyle birlikte, FKÖ liderliğine Mahmud Abbas getirilmiştir. 2005 Ocak ayında yapılan seçimler sonucunda ise Mahmud Abbas Filistin Özerk Yönetiminin başkanlığına getirilmiştir. İsrail yönetiminde ise Ariel Şaron Gazze'den çekilme planını yürürlüğe koymuş, Gazze'de bulunan yerleşimciler bölgeden uzaklaştırılmıştır. Ocak ayında beyin kanaması geçiren Ariel Şaron'un yerine gelen Ehud Olmert geçmiştir. Filistin'de ise Ocak ayında yapılan seçimlerden HAMAS ezici zaferle çıkmış ve tek başına hükümet kurmuştur. HAMAS'ın iktidara geçmesiyle, İsrail'in var olma hakkını tanıması ve şiddeti reddetmesi gerekçe gösterilerek baskı altına alınmış ve uluslararası ambargo uygulanmıştır. Mali yardımların durmasıyla, kamu çalışanlarının maaşlarını bile ödeyemez hale gelen HAMAS ile El-Fetih arasında gerilim tırmanmış ve iç savaşın eşiğine gelmiştir. Bunun üzerine devreye giren araçların işbirliği ile HAMAS ve El Fetih'in ulusal birlik hükümeti kurması üzerinde anlaşmaya varılmış ancak uzun ömürlü

olmamıştır. HAMAS Gazze’de hükümet kurarken, Mahmud Abbas ise, Batı Şeria’yı kontrol edebilen bir hükümet kurmuştur.

2007 yılında ABD Başkanı George Bush, temmuz ayı ortalarında İsrail ile Filistin arasında tekrar barış görüşmelerinin başlatılmasını sağlamak amacıyla uluslararası bir toplantı yapılması çağrısında bulunmuştur. 27 Kasım’da Annapolis görüşmesiyle, 1991’deki Madrid Barış Konferansı ve 1993’teki Oslo Süreci’nden bu yana, İsrail-Filistin sorununu kapsamlı bir şekilde çözmeyi hedefleyen bir toplantı gerçekleşmemiştir. Bu barış girişiminin kendisinden önce gelenlerden önemli bir farkı Arap ülkelerinin katılımı olmuştur. İsrail’i tanımayan Suriye ve Suudi Arabistan gibi pek çok Arap ülkesi, ilk defa bu kadar yüksek düzeyli bir toplantıda, İsraili yetkililerle aynı ortamda bulunmayı kabul etmiştir. Annapolis görüşmesiyle her iki taraf arasında güven ortamı sağlanılmaya çalışılsa da görüşmeler sonucunda nihai bir karar alınamamıştır. 27 Aralık 2008 günü İsrail uçaklarının Gazze’yi vurmasıyla başlayan ve 4 Ocak 2009’da İsrail ordusunun kara operasyonu ile yeni bir aşamaya giren olaylar sonucunda tüm dünyanın dikkatlerinin yeniden Ortadoğu’ya çevrilmesine neden olmuştur.

Türk-İsrail ilişkilerine baktığımızda ise; iki ülke arasında tarihsel bir çatışma olmadığı gibi çok eski tarihlere dayanan bir dostluğun olması da bu işbirliğinde önemli rol oynamıştır. 1492 yılında İspanyol engizisyonu ve İkinci Dünya Savaşı’nda da Nazi zulmünden kaçan Yahudilere dünyada kucak açan tek devlet Türkler olmuştur. Türkiye ve İsrail’in Ortadoğu’da nüfusu üç yüz milyona yaklaşan Arap çoğunluktan olmamaları ve bölgede demokrasi ile yönetilen iki ülke olması da bu ilişkiyi geliştiren önemli unsurlar arasındadır.

Türkiye’nin Filistin - İsrail arasında barış sürecindeki adımlarına baktığımızda ise, iki ülke arasında bir köprü olmaya çalışmış ve çatışmaların son bulması için çözüm yolları aramaktan geri durmamıştır. Bölgede etkin bir güç olduğunun farkında olan Türkiye her iki ülkeye eşit uzaklıkta davranmaya özen göstermiştir. Örneğin; Türkiye - İsrail Stratejik İşbirliği’nin gelişmesiyle birlikte Araplar tarafından Türkiye şiddetle tenkit edilmiş, Müslüman bir ülke olarak Türkiye’nin “Filistin Davası”na ihanet ettiği her fırsatta dile getirilmiştir. Türkiye Arapların bu tepkilerine rağmen İsrail’le olan ilişkilerini kesmemiştir.

Türkiye yine aynı dönemde Araplar ile de siyasi ve ticari ilişkiler geliştirerek bir anlamda denge politikası uygulamıştır.

Ancak ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ile başlayan süreç içerisinde Türkiye ve İsrail politikaları, özellikle Irak'taki Kürt oluşumu ve İsrail'in Filistin'e yönelik uygulamaları yüzünden karşı karşıya gelmeye başlamıştır. İki ülke üst düzey yöneticileri zaman zaman diğer tarafı suçlayıcı söylemlerde bulunmuşlardır. Uluslararası ilişkilerde, ülke dostluklarından ziyade ülke çıkar ve menfaatlerinin ön planda olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Türkiye ve İsrail'in Ortadoğu coğrafyasında 1996 yılında başlatmış oldukları stratejik İşbirliği, başlangıcından günümüze kadar olan zaman dilimi içerisinde inişli çıkışlı bir süreç izlemiştir. Ancak bu ilişkinin her iki ülke açısından da çok önemli olduğunun ve devam ettiğinin en büyük göstergesi hiçbir zaman kopma noktasına gelmemiş olmasıdır. İlişkilerin kötüye gittiği durumlarda iki ülkede gerekli yer ve zamanda geri adım atmasını bilmiştir.

Bu çalışmada, İsrail Devleti'nin kurulma aşamasına kadar olan bölgede meydana gelen olaylar değerlendirilmiş, İsrail Devleti'nin kuruluş aşaması ve sonrasında İsrail ve Filistin arasındaki sorunların, barış çabalarının önündeki imkan ve engellerin tanımlanması yapılmaya çalışılmış, son olarak Türkiye'nin barış sürecindeki konumu ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma 4 bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, Filistin sorununun tarihi ele alınmış ve zaman içerisinde İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte yaşanan Arap - İsrail çatışmasından bahsedilmiş, ardından Türkiye'nin yaşanan olaylar karşısındaki tutumu ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Soğuk Savaş döneminde Filistin – İsrail sorunundaki uyuşmazlık ve barış süreci ele alınmış, Türkiye'nin tutumu incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise Soğuk Savaş sonrası dönemde Filistin - İsrail sorunundaki gelişmeler ve barış süreci ele alınmıştır.

Bu araştırma büyük ölçüde literatüre ve kütüphane çalışmalarına dayandırılmıştır. Yazılı kaynaklardan toplanan bilgiler, bir araştırma planı çerçevesinde düzenlenmiştir. Sözlü, yazılı basın ve internetten de önemli ölçüde yararlanılmıştır.

Araştırmada bilimsel dürüstlük ve güvenilirliği sağlamak amacıyla yararlanılan kaynaklar gösterilmiş, kaynaklardan toplanan bilgiler doğrultusunda objektif yorum ve açıklamalar belli bir ölçü içerisinde yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FİLİSTİN SORUNUN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1.1. Coğrafi Yapı

Filistin, kuzeyde Suriye ve Lübnan, batıda Akdeniz, güneyde Mısır'a ait Sina Çölü, Akabe Körfezi ve doğuda Ürdün ile çevrilmiştir (Özmen, 2001: 21). 01 Eylül 1922'de manda yönetiminde oluşturulan Filistin sınırlarına baktığımızda; kuzeyde Akdeniz kıyısında Ra'sa'l-Makura'dan, kuzeydoğuda Banyas'a uzayan bir çizgi, buradan güneye dönerek Taberiye Gölü, Şeria Nehri ve Sildi'l-Arilba ve Ölü Deniz'den Akabe Körfezi'ne uzanmakta ve oradan da kuzeybatıya dönerek Akdeniz kıyısında Han Yunus, güneyinde Tell Refah'a ulaşmaktadır (Armaoğlu, 1989: 5).

Bu coğrafya, tarih öncesi devirlerden itibaren, çeşitli kavimlerin göçlerle ve istilalarla gelip buraya yerleşmesine maruz bırakılmıştır. Bu durumun en önemli sebebi, bölgenin Arap coğrafyası içinde sahip olduğu zengin ve stratejik konum ve bunun yanında üç büyük ilahi dinin gerek ortaya çıkışı, gerekse gelişmesinde oynadığı rol ve barındırdığı kutsal olan yerlerdir (Okuyan, 2008: 141).

1.2. Sorunun Tarihsel Gelişimi

İsrailoğullarının tarihteki ilk devleti yaklaşık M.Ö. 1030 yılında Hz. Davut döneminde kurulmuştur. Hz. Süleyman'ın ölümünden 70 yıl sonra M.Ö 930'da devlet ikiye bölünmüştür. Kuzeydeki İsrail krallığı M.Ö. 722 yılında Asurlular tarafından, güneydeki Yahuda devleti ise M.Ö. 589 yılında Babilliler tarafından yıkılmıştır (Arı, 2004: 36).

İsrailoğulları'nın devletleri yıkılması ile birlikte sürgün hayatını yaşamaya başlamışlardır. Fakat diaspora'da denilen Filistin'den dünyanın dört bir tarafına dağılma ise M.S. 70 yılında Roma İmparatorluğu döneminde yaşanmıştır (Arı, 2004: 18). Bu

tarihten sonra Yahudiler, İsrail Devleti kuruluncaya kadar dünyanın değişik yerlerinde farklı devlet ve ya imparatorlukların altında yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

Filistin'in Hz. Ömer'in 637'de Yermük Savaşın'da Bizanslıları yenmesi ve bölgenin Müslümanların eline geçmesiyle birlikte bölgeye Yahudilerin yerleşmesine izin verilmiştir. Ancak 1099'da Haçlıların bölgeyi işgal ederek burada Kudüs Latin Krallığını kurması, bölgede Yahudi göçünün azalmasına neden olmuş hatta büyük çoğunluğunu bölgeyi terk etmesine yol açmıştır. 1187'de Selahaddin Eyyübi'nin Haçlıları yenmesiyle Yahudiler tekrar Filistin'e göç etmeye başlamışlardır. Yahudiler, Eyyübilerden sonra bölgede denetimi ele geçiren Memluklar döneminde yine sıkıntılı bir dönem geçirmiş olsalar da, Osmanlı İmparatorluğunun 1517'de bölgeyi egemenliği altına almasıyla Avrupa ülkelerinden yeniden Kudüs'e göçler başlamıştır (Arı, 2004: 112-113).

Yahudilerin siyasal olarak örgütlenmesi ve Kudüs'e göç etmesinde dünyadaki antisemitik olayların etkisi büyüktür. 1798 Fransız İhtilalıyla ortaya çıkan milliyetçilik akımı Yahudiler açısından büyük bir önem teşkil etmektedir. Milliyetçilik akımı; bir taraftan Avrupa'daki antisemit hareketleri tetiklerken, diğer taraftan da Yahudi kimliğini harekete geçirerek bir ulus olma bilincinin oluşmasına yol açmıştır (İnat ve Diğerleri, 2007: 40). Fransız devriminin sağladığı eşitlikçi ilkeler ise Yahudi'lerin gettolara sıkışmış bir cemaat olma statüsünden siyasal haklara sahip bireyler olma statüsüne geçiş sürecini başlatmıştır.

Yahudiler arasında milli duygularının uyanmasını sağlayan milliyetçilik fikri ile gözler Kudüs'e çevrilmiştir. 19. yüzyılda Doğu ve Orta Avrupa'da ortaya çıkan Siyonizm, Yahudiler' i hedef alan baskılara karşı darmadağın yaşayan soydaşlarını ulusal bilinç etrafında birleştirmek ve Filistin'de ulusal bir Yahudi devleti kurmak amacıyla gelişim göstermiştir. Kudüs ile eş anlamlı olarak kullanılan Siyon sözcüğü, Kudüs'e hakim bir tepenin adıdır. Hz. Davud Kudüs'ü başkent yaptığı zaman bu tepe Kudüs için bir sembol olmuştur. Musevi tapınağının Babilliler tarafından yakılması ve Roma sürgünü sonrasında Yahudilerin dünyanın dört bir tarafına dağılması ile Filistin topraklarında tekrar toplanarak burada bir devlet kurma amacı Siyonizm olarak ifade edilmiştir (Kocabaş, 1987: 93). Siyasi Siyonizm'in varoluş gayesini oluşturan Sion'a geri dönme ideali din kaynaklıdır. Siyonizm siyasi kararları Tevrat hükümleri doğrultusunda almaya çalışmıştır. Yahudiler

için Filistin'e dönüş özlemi 16. ve 17. yüzyıllarda Yahudilerin Filistin'e dönüşünü sağlayacak önderler olduklarını iddia eden Mesihlerin ortaya çıkması ile zayıflamış, Batı Avrupa'da Haskala (aydınlanma) hareketinin başlaması ile birlikte Yahudilerin yaşadıkları toplumla kaynaşmaları bu özlemin etkisini azaltmıştır.

19. yüzyılda gelişen milliyetçilik anlayışının azınlıklar üzerinde uyandırdığı etkiler ile birlikte Avrupa'da emperyalizm ile yoğrularak canlanan anti-semitik hareketler, Yahudilerde bir kıvılcım oluşturmuş, Siyon'a dönüş için Mesih'i beklemenin gerekli olmadığı fikirleri ortaya atılmaya başlanmış, Mesihçi Siyonizm'den Siyasal Siyonizm'e geçiş dönemi bu gelişmeler ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu yüzden, 19. yüzyılda ortaya Yahudi ulusunun vatan bilincine vurgu yapan siyasi bir hareket olan Siyonizm dinden yola çıkmayıp, 19. Yüzyıl Avrupa milliyetçiliğinden doğmuş milliyetçi bir akımdır (Garaudy, 1996:18). 1882 yılında Zion'u Sevenler adlı örgütün girişimleri ile Filistin'de ilk Rus Yahudi yerleşimleri kurulmuş, bölgede Yahudi yerleşiminin temelleri atılmıştı. Filistin'de Yahudi kolonisinin yerleştirilmesi şeklinde başlayan Siyonist hareketin teorisyeni sayılan Yahudi kökenli gazeteci Theodor Herzl, Yahudi devletini kurma fikrini savunarak büyük devletleri bu harekete çeken bir kimlik olmuştur.

Örgütlenmiş politik Siyonizm'in kurucusu Viyana'da eğitim görmüş Macaristanlı bir Yahudi olan Theodor Herzl'dir. Herzl, Dünyanın herhangi bir yerinde bir Yahudi devletinin kurulması görüşünü ortaya atmıştır. Bu görüşün kendisinde ortaya çıkması ise; 1894 yılında Dreyfus Hadisesindeki anti-semitizme ilişkin unsurlardır (Taylor, 2001: 24). Bununla birlikte yalnızca bir Yahudi devletinin kurulmasıyla son bulacağı inancındaydı. Bu yüzden aynı yıl Der Judenstaat (Yahudi Devleti) adlı bir kitap yazmıştır. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için Yahudi zenginlerinden yardım istemiş ve onlara mektuplar göndermiştir. İlk başvurduğu kişiler arasında Baron Hirsch vardır. Theodor Herzl, Baron Hirsch'e 'siz para Yahudimsiniz, ben ruh Yahudimsiyim' (Herzl, 1995: 23) demiştir. Bu görüşme Herzl için başarıyla sonuçlanmamıştır.

Herzl, görüşünün hayata geçirilmesi için büyük devletlerin arkasında olması gerektiğinin bilmektedir. Bu yüzden imparatorluklarla bağlantılar kurar. Bu arada Osmanlı devletinin zor durumlar geçirdiğini bilmektedir ve Sultan Abdülhamit'le görüşmek için İstanbul'a gelir. Sultan ilk başlarda Herzl'in görüşme teklifini kabul etmez. Ancak daha

sonra; Sultan Abdülhamit görüşmeyi kabul eder. Herzl, Sultana Filistin topraklarının kendilerine verilmesine karşılık; Osmanlı devletinin dış borçlarının ödenmesi ve Ermeni sorununun giderilmesini teklif etmiştir.

Abdülhamit bunun üzerine “Mösyö Herzl, benim bir karış toprak vermem söz konusu olamaz. Zira istenen toprak bana ait değildir. O, milletime aittir. Herhangi birisine vermek ve ya bizden koparılmasına razı olmaktansa, yeniden kanımızla yıkamayı tercih ederiz. Bu imparatorluğun hiçbir parçasını hiçbir kimseye veremem. Yahudiler şimdilik paralarını biriktirsinler. Kim bilir, bir gün bu imparatorluk paylaşılırsa, onlarda istediklerini belki de bir şey ödmeden elde edebilirler. Fakat ancak kadavramız paylaşılır, canlı vücuttan parça koparılmasına müsaade edemem” (Herzl, 1995: 143) demiştir.

1897 yılında Herzl’in önderliğinde Basel kentinde birinci Siyonist kongresi toplanmıştır. Kongrenin sonunda çıkan temel düşünce ise; “‘Siyonizm’in hedefi, Yahudiler için Filistin de kamu hukukuyla güvence altına alınmış bir vatan yaratmaktır’”(Taylor, 2001: 22).

Herzl toplantıda ‘devlet’ kelimesini kullanmaktan çekinmiştir. Ama topluluk önünde söylemediği kelimenin ne anlatmak istediğini şöyle anlatmaktadır (Herzl, 1995: 129) :

Ben Bale’de Yahudi devletini tesis ettim. Ben bunu bugün yüksek sesle söylesem bütün dünyada bir kahkaha tufanı yükselir. Fakat bundan beş sene sonra ise muhakkak herkes bunun böyle olmadığını anlayacaktır. Çünkü devlet dediğimiz nesne, bir milletin, hatta ‘devlet benim ’ diyebiliyorsa tek bir insanın iradesi üzerinde kurulur.

İsrail devleti kurulmadan önce politik Siyonizm’in önünde üç mesele vardır. Bunlar fiili bir devletin tesisini mümkün kılmak için Filistin’e yeterli oranda Yahudi’nin bilfiil girişi, Yahudi olmayan ulusların desteğini sağlama problemi ve Siyonist davaya Yahudilerin çoğunluğunu kazanma meselesidir. 1897 senesinde politik Siyonizm hedefi ve politikaları tesis edilmiştir. Bu politikaların uygulama alanına konması amacıyla hedefe ulaşma yollarını araştırmak için bir idari yapı oluşturulmuştur. Dünya Siyonist Organizasyonu bu amacı gerçekleştirilmek için kuruldu ve diğer kongreler için zemin oluşturmuştur (Hurewitz, 1956: 26).

I. Dünya savaşının başlamasıyla Osmanlının durumu yani Filistin topraklarının geleceği belirsizleşmiş ve bu Siyonistler için bir dönüm noktası olmuştur. 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa girmesi, Siyonist planlarının gerçekleşmesi yolunda politik bir ortam sağlamıştır. Bu yüzden Siyonist örgütü İngiltere’ye yoğunlaşmıştır.

Herzl'in ölmesiyle Rusyalı Yahudi bir kimyager olan Chaim Weizmann yeni Siyonist önder oldu ve Theodor Herzl'in görüşü olan örgüt tanınma ve kolonileştirme düşüncesini savunmuştur. Bu yüzden büyük devletlerin yardımının şart olduğunu düşünerek İngiliz önemli şahıslarla görüşmelere başlamıştır.

İngiltere bu dönemde; Osmanlı İmparatorluğu topraklarının Almanların eline geçeceği endişesine karşı, imparatorluk topraklarının güney ucuna sahip olarak Hindistan yolunun emniyetini sağlamayı planlamaktaydı. Afrika ile Asya arasında köprü oluşturan Filistin, İngiltere'ye Mısır'dan Hindistan'a uzanan kara yolunun güvenliğini de sağlamaktaydı. 1916'da imzalanan Sykes-Picot Anlaşması'nda Filistin'e milletlerarası bölge statüsü verilmişse de, Siyonistler Fransız mandasına karşı çıkarak burada İngiliz mandasının kurulmasına çalışmışlardır. Ortadoğu'nun şekillenmesinde bir diğer önemli belge olan Sykes-Picot anlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu savaş daha bitmeden gizlice paylaşılmıştır. Anlaşmanın maddeleri özetle (Halloum, 1989: 184) ;

- a. Bugün Suudi Arabistan ve Yemen olarak bilinen yerlerde bağımsız bir Arap devletinin ve ya Arap devletleri konfederasyonunun kurulması,
- b. Fransa'nın Lübnan ve Suriye'de, İngiltere'nin Irak ve TransÜrdün'de doğrudan veya dolaylı bir yönetim kurmaları veya uygun görürlerse Arap devleti veya Arap devletleri konfederasyonu ile anlaşarak denetim oluşturmaları,
- c. Filistin'in bir bölümünün Uluslararası bir yönetime bırakılması, yönetimin biçiminin Rusya'yla, öteki bağlaşıklarla ve Mekke Şerifi ile anlaşma sağladıktan sonra danışılarak kararlaştırılması,

Bu anlaşma Filistin'in geleceği ile ilgili olarak Siyonizm'e tanınacak ayrıcalıklardan söz etmemesine rağmen Siyonistlerin lehinde bir görüşme olurken; Arap milleti için ise Arap denetiminin ihtimalini ortadan kaldırarak, Araplara yönelik bütün vaatleri geçersiz kılmıştır.

İngiltere Hindistan'a uzanan kara yolunun güvenliğinin sağlanmasında bir yandan Araplarla temasa girilerek Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket etmeyi sağladıktan sonra bir yandan da Yahudiler ile işbirliği yapmaya başlamıştır. İngiltere kendi toprakları içerisinde çok az Yahudi olsa da Siyonizm'i savunan ülke konumunu almıştır (Goldschmidt, 1991: 244).

Filistin’de Yahudi devletinin kurulmasının desteklenmesi için büyük devletler tarafından yürütülen çabalardan sonra, Siyonist Örgüt 1917’de önemli bir başarı sağlayarak İngiltere’nin Filistin’i Yahudi yurdu olarak görmesini sağlayacak teminatı almıştır. 1917 Balfour bildirisiyle Filistin’de Yahudilere “ulusal bire yurt” sözünü almış ve burada Milletler Cemiyeti’nin manda yönetimini sağlamıştır (Sander, 1991: 234).

2 Kasım 1917’de de Filistin’in İngilizlerce işgalinden önce İngiltere Dış İşleri Bakanı Arthur James Balfour, Lord Rotschild’e bir mektup yazmıştır. Bu mektupta yazılanlar (Halloum, 1989: 160) ;

Sevgili Lord Rotschild,

Yahudi Siyonist beklentilerle uyum gösteren aşağıdaki bildirin Majestenin hükümeti tarafından bakanlar kuruluna sunulduğunu ve kabul edildiğini bildirmekten zevk duyarım. ‘Majestelerinin hükümeti Filistin’de Yahudi halk için ulusal bir yurt kurulmasının lehindedir ve bu amaca ulaşabilmesi için gerekenleri elinden geldiğince yapacaktır. Filistin’de bulunan Yahudi olmayan toplumların medeni ve dinsel haklarına yönelik hiçbir tarafgirliğe ve herhangi bir ülkedeki Yahudilerin sahip olduğu haklara ve siyasal konumu hanel getirilmesine meydan verilmeyeceğinin bilinmesi gerekir.’

Bu bildiri Siyonist Federasyonu iletirseniz size müteşekkir olurum saygılarımla,

Arthur James Balfour

Birinci Dünya savaşının başlamasıyla birlikte İngiltere hem Süveyş Kanalında bir tampon bölge oluşturmak hem de dünya Yahudilerinin desteğini müttefiklere kazandırmak için Balfour deklarasyonunu onaylayarak Filistin’de Yahudi devletinin kurulmasının yolunu açmıştır (Understanding The Balfour Declaration (2009) <http://www.jstor.org/stable/3012229>). Yahudiler ise, bu deklarasyon sayesinde, İngiliz manda idaresinden faydalanarak Siyonizm’in yıllardan beri amaç edindiği Filistin’de bir devlet kurma fikrini gerçeğe dönüştürecek kapıyı aralamışlardır.

Balfour Deklarasyonunun ilanının ardından kültürel Siyonizm’in lideri olan Achad Ha’am şöyle diyordu. “Eğer siz evinizi başka evlerinde bulunduğu bir yere yaparsanız, ancak dış kapınızın bulunduğu yere kadar tek efendi olursunuz; ötesinde ise bütün sakinler ortaklardır” (Taylor, 2001: 24).

İngiltere bir yandan Birinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilere yurt kurma vaadinde bulunurken, Araplarla da Osmanlı toprakları üzerinden pazarlığa girişmiştir

(Acar, 1989: 42). İngilizler Ortadoğu da Osmanlıyı saf dışı bırakmak amacıyla Arapları ayaklandırmaya başladılar. Bunun içinde Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile anlaştılar. Yapılan pazarlık sonucunda Şerif Hüseyin'e Büyük bir Arap Krallığı ve bağımsızlık vaat etmişlerdir.

Bu yüzden; Balfour Deklarasyonunun ilanına Arapların tepkisi donup kalmak olmuştur. İngilizler savaş esnasında Araplarla işbirliği yapmışlardı. Bu yüzden dost hane ilişkilerinin devamı için İngiltere bir dizi teminat için görüşmeler yaptılar. İngiltere Filistin Yahudi göçmenlerin yerleşmesine, Arap nüfusun politik ve ekonomik özgürlüğü müsaade edeceği sürece izin vereceğini belirtti. Ancak Siyonistlerin Filistin'deki nüfuslarını kullanmaya başlamaları, Arapların sert tepkisine yol açtı. 1920'li yıllarda Yahudilerle dostane ilişkiler, yerine düşmanlığa ve isyanlığa bıraktı. Arapların ayaklanma nedenleri; bir Yahudi devletinin kurulmasıyla Arapların kendi kaderlerini belirleme haklarının tehlikeye gireceğinin düşünülmesi idi. Filistinli Arapların ısrar ettikleri düşünceler; Siyonist göçün hemen durdurulması ve Arap topraklarının Yahudilerin eline geçmesini engellemektir. 1921 yılında ayaklanmalar büyüdü ve Filistin Arap kongresi, Balfour'un Deklarasyonunu protesto etti. Bu durumu biraz yatıştırmak, Araplara güven vermek için 1922'de Winston Churchill; " Arap nüfusunun, dilinin veya kültürünün Filistin'de yok olması veya ikinci dereceye düşmesi amaçlanmamış, Balfour bildirisinin içeriğinde Filistin'in tamamıyla Yahudi yurduna dönüştürüleceği düşüncesi olmadığına yalnızca Filistin de bir yurt oluşturulacağına söylendiğine dikkat edilmelidir," (Halloum, 1989: 164) demiştir. Araplar bu bildiriyle de pek fazla rahatlamamışlardır. Churchill beyaz bildirisi, mandanın onaylanmasını kolaylaştırdı, Siyonistlerin Filistin'i kolonileştirme hakkına sahip olmalarını sağlamış ve Filistin'deki gerçek bir Siyonist başlangıca götüren yolu açmıştır.

Birinci Dünya Savaşının bitimiyle İngiltere ve Fransa Ortadoğu'yu Wilson prensiplerine aykırı düşmemek için manda rejimini uygulamaya koyulmuşlardır. 24 Nisan 1920'de toplanan San -Remo Konferansında İngiltere ve Fransa Ortadoğu'yu kendi aralarında çıkarlarına göre paylaştılar. Buna göre, Suriye, Lübnan, Irak ve Filistin'de manda sistemleri ilan olundu; Fransa'nın himayesine Suriye ile bundan ayrılan Lübnan verildi. Irak ile birlikte yine Suriye'den ayrılan Filistin İngiltere'nin mandası altına giriyordu. 1922'de Suriye'den ayrılan Ürdün, Milletler Cemiyetinin kararı ile bir devlet

haline getirilerek bu da İngiltere'nin mandasına verildi (Kurdakul, 1976: 180). 29 Eylül 1922 tarihinde de İngiliz manda yönetimi resmi olarak faaliyete başlamıştır.

1923'te, Filistin'de yaşayan 93.000 Yahudi'ye 18 ay içerisinde 48.000 Yahudi daha eklenmiştir (Baselel, 2000: 143). Göçenlerin çoğu antisemitizm tarafından sarsılan Polonya tarafından geliyordu. Gelenlerin çoğu orta sınıfa mensup kişilerdi, Tel-aviv ve yakın çevrelerdeki kentlere yerleştiler. Bu dönemler ülke ekonomik krize girmiş ve 15.000 kadar kişi ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Filistin'in ekonomik emme kapasitesine uygun olarak Yahudi işçilerin göçünü düzenlemek için bir çalışma programı ortaya kondu. Siyonist örgüt göçmenlerin çoğuna destekte bulunma garantisi verdi. Weizmann bu desteği şöyle açıklamaktadır. "Biz bu akıntıyı yönlendirmek ve onun bizi hedefimizden başka yerlere alıp götürmesine izin vermemek için elimizden geleni yapmalıyız" (Taylor, 2002: 34).

Ülkeye Yahudilerin göçü hızlanmasıyla Arapların tepkileri artmaya başladı. Bunları önlemek için İngilizler arabuluculuk yapmak zorunda kaldılar. İngiliz manda yönetimi daha başlarda, Filistin'de Arap- Yahudi birliğini sağlayarak özerk bir yönetim kurmak istemiştir. Ancak bu görüş Araplar tarafından reddedilmiş; bu yüzden uygulanmaya konulamamıştır. Arapların tepkilerinin artması sonucu İngiliz yönetimi, çözüm yolları araştırmak için bölgeye yetkililer göndererek rapor hazırlatmıştır. Bunlar;1930 yılında yayınlanan Passifield Beyaz Kitabı, 1936-37 yılında Peel komisyonu raporu, 1938 yılında Woodhead Komisyonu raporu hazırlanmış ancak iki tarafı da memnun edecek bir çözüm yolu bulunamamıştır.

İngiltere, bunun üzerine Araplarla Yahudileri uzlaştırmak için Londra'da yuvarlak masa toplantısı düzenlemeye karar vermiştir. Bu kongreye yalnızca Filistin Arapları değil ayrıca Mısır, Ürdün, Irak, Suudi Arabistan'ında delegeleri katılmıştır. Ancak Konferans İngiltere'nin istediği gibi yuvarlak masa etrafında olmamıştır. Çünkü Araplar, Dr. Weizmann başkanlığındaki Yahudi delegasyonla aynı masada oturmayı reddetmişlerdi. Bunun üzerine İngiltere Arap ve Yahudi delegelerle ayrı görüşmeler yaptı. Ancak her iki taraftan görüşlerinden hiç taviz vermedi bu yüzden İngiltere konferansı kapattı ve kendisinin Filistin sorununu halletmek için bir rapor hazırlayacağını bildirdi. 17 Mayıs 1939'da açıklanan Mac Donald Beyaz Kitabı raporunda;

İngiltere 10 yıl içinde Filistin'e bağımsızlık verecek ve bir Filistin devleti kurulacaktı (Reich, 1995: 45). Bu devlet Arap ve Yahudilerin karşılıklı işbirliği ile olacaktır. İngiltere raporda Yahudi göçlerini de önlemek için tedbirler almıştır.

1939 tarihinden itibaren beş yıl boyunca 75.000.000 Yahudi'nin göç etmesine izin verilecekti. Ayrıca Yahudilere toprak satın alma konusunda da ağır şartlar öne sürmüştü. Filistin üç ayrı bölgeye ayırmıştı: A bölgesini Araplara ayırarak buradan Yahudilerin toprak almalarını yasaklamış, B bölgesini Yahudilerin bazı şartlar altında toprak satın almasına izin vermiş ve C bölgesinde de Yahudilerin toprak satın almasını özgür bırakmıştı ancak bu bölge Filistin topraklarının yalnızca %5'ini temsil ediyordu (Özmen, 2002: 156-157).

%95'lik bölümüne raporda sahip olan Araplar raporu Yahudiler toprak satışına son verilmediği için rapor tümünden reddetmişlerdi. Aynı şekilde Yahudilerde büyük tepkiler göstermişlerdir. İngiltere'nin Yahudi ulusal yurdu'nun kurulmasını desteklemekten vazgeçtiği hatta bu hedefin önünde bir engele dönüştüğünü düşünmüşlerdir. 1939 belgesiyle, İngilizler Siyonistlere yönelik kollayıcı siyasetini sürdürme konusunda isteksizlik gösterince, Siyonistler eski hamilerine düşman olmuşlar ve mandanın sona ermesi için aktif olarak çalışmaya karar vermişlerdir. İngiltere'nin yerini Amerika'nın ikame edilmesini planlayan Siyonist diplomasinin yönünde tarihsel bir dönüşüm yaşanmıştır (Özmen, 2002: 158).

Savaş yılları aynı zamanda Siyonist yeraltı örgütlerinin kuruluşuna sahne olmuş, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Filistin'de şiddet olayları artış göstermiştir. Siyonist örgütlerden Irgun Tzvei Le'umi ve Stern Çetesi, Siyonist davaya yeterli destek vermediği gerekçesiyle İngiltere'ye yönelik saldırılara girişmişlerdir. İngiltere'nin Filistin ve Yahudiler ile ilgili olarak Amerika ile de görüş ayrılıkları vardı. Amerikan hükümeti Yahudi göçü kısıtlamasının kaldırılması için İngilizler üzerindeki baskısını arttırmıştır. Nisan 1946'da toplanan İngiliz-Amerikan Soruşturma Komitesi, Filistin'e Avrupa'dan 100 bin Yahudi mültecinin göç etmesini, toprak satışı kısıtlamalarının kaldırılmasını ve Filistin'de BM gözetiminde iki uluslu bir devlet kurulmasını isteyen bir rapor yayınlamış, İngiliz Hükümeti raporun ilk iki maddesini kabul etmemiştir. İngiltere bu planın yerine federe bir Arap-Yahudi Filistin'i savunmuştur. Ancak bu öneri hiçbir tarafı tatmin etmediği

gibi sorunlar daha kötüye gitmeye başlamıştır. İngiltere'nin Yahudi faaliyetlerine karşı mandası altında olan Filistin topraklarına yönelik belirlediği çözüm, kurulacak devletlerin kendilerine bağlılığının sürmesi şeklindeydi. Ancak II. Dünya Savaşı ile gücünü kaybeden İngiltere, Londra'da Arap ve Yahudi liderlerle yapılan görüşmelerden de sonuç alınamaması üzerine sorunu Birleşmiş Milletlere götürme kararı almıştır (Halloum, 1989: 162-164).

1.3. Filistin Sorunun Uluslararasılaşması

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Filistin sorunun çözümü konusu tekrar önem kazanmıştır. Savaş sonrasında İngiltere ve ABD'nin sorunun çözümüne yönelik attığı adımların sonuç vermemesi üzerine, İngiltere 2 Nisan 1947 tarihinde Filistin konusunu Birleşmiş Milletler'e havale etmiştir.

İngiltere'nin Filistin'den çekilme kararı almasında; yüz binden fazla asker ve memurunun bu bölgede bulunması ve İkinci dünya savaşından yeni çıkan İngiltere'nin bunların masraflarını karşılaması pahalıya mal olmasıydı. Ayrıca manda yetkililerine karşı Siyonistlerin yıpratma savaşında bulunması İngiltere'yi bıktırmıştı. İngiltere otuz yıldır devam eden sorumluluğunu bırakarak şu açıklamayı yapmıştır (Aras, 1997: 16);

Majestelerinin hükümeti... barıştırılmaz bir ilkeler çelişkisi ile karşı karşıya kaldı. Filistin'de yaklaşık 1.200.000 Arap ve 600.000 Yahudi vardır. Yahudiler için, esas hedef Filistin'in herhangi bir kesiminde Yahudi egemenliğini sağlayana kadar direnmektir..... Bu şartlar altında hem Araplar, hem de Yahudiler tarafından önerilen çözümleri kabul edemeyeceğimize, ya da kendimizin üreteceği bir çözümü uygulamaya koyamayacağımıza karar verdik. Bizim için açık olan yegâne yolun sorunu BM'nin hükmüne teslim etmek olduğuna karar verdik.

1.3.1. Birleşmiş Milletlerin Filistin'i Taksim Kararı

BM bu tarih itibariyle Filistin sorununu ele almıştır. Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye öncülüğündeki Arap devletleri, Filistin'deki manda rejimine son verilmesi ile birlikte Filistinlilerin bağımsızlığının tanınması yönünde çalışırken, Yahudiler de Filistin'de kendi bağımsız devletlerinin kurulması için BM'yi etkilemeye yönelik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 22 Nisan 1947'de Mısır, Irak, Suriye, Lübnan ve Suudi

Arabistan Filistin mandasının sona erdirilmesini ve bağımsızlığını talep etmiş ancak öneri Genel Kurul gündemine koyulmamıştır. Bunun üzerine Arap devletleri hukuki sorunların Uluslararası Adalet Divanı'nda ele alınmasını istemişlerdir. Arapların tartışılmasını bekledikleri sorunlar; BM'nin bir Arap toprağı üstündeki tasarrufunun hukuken mümkün olup olmadığı, Filistin halkının kendi geleceğini, anayasasını ve yönetim biçimini seçme hakkı, I. Dünya Savaşı sırasında Araplara bağımsız bir Arap devleti kurulması yolunda yapılan vaatler, Balfour Bildirisi'nin hukuki değeri, manda rejimi kabul edilirken hiçbir Arap devletinin Milletler Cemiyeti üyesi olmaması gerçeğı karşısında Filistin'deki İngiliz varlığının hukuki niteliğı ve BM'nin manda yönetimi sonunda alacağı kararların geçerliliğı konularıydı. Ancak Arap önerisi 21 aleyhte, 20 lehte ve 13 çekimser oyla reddedilerek Filistin halkının kendi geleceğini belirleme hakkı elinden alınmıştır (Ataöv, 1980: 59).

İngiltere'nin başvurusu üzerine toplanan BM Genel Kurulu Büyük Devletlerin dahil olmadığı bir soruşturma komitesinin kurulmasına ve Komite'nin Filistin'e bizzat giderek bir rapor hazırlamasına karar vermiştir (Oran, 2002: 637). Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi adındaki bu komitenin 11 üyeden oluşması ve hazırlayacağı raporu en geç 01 Eylül 1947 tarihine kadar Genel Kurula sunması kararlaştırılmıştır.

11 üyeden oluşan Birleşmiş Milletler özel komitesi Haziran ayında Kudüs'e gelerek, 16 Haziran'da ilk toplantısını yapıp, Arap ve Yahudi liderlerle görüşmek için görüşmelerde bulundu. Ancak daha ilk andan itibaren Arap liderler Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi ile görüşmeyi reddettiler. Bunun üzerine Komite Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye'nin Temsilcileriyle görüşmeler yapıldı. Görüşmelerin sonunda Arapların Filistin'de bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını ve Yahudi göçünün durdurulmasını komiteye bildirdiler.

Diğer taraftan Yahudi liderler bir an bile ara vermeden Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesine kendi görüşlerini kabul ettirmek için çalışmaktaydılar. Görüşmeler sırasında Yahudi liderler kendi tezlerini destekleyecek şekilde, Filistin tarihi hakkında komiteyi bilgilendirirken, Siyonizm'in amaç ve hedeflerini; Nazi Almanya'sının Yahudilere yaptığı katliamları dile getirdiler. Siyonistler doğrudan Filistin taksimini istemekteydiler. Görüşmeler sırasında Yahudilerin uyguladığı strateji başarılı olmuş ve bir yandan raporu hazırlarken bir yandan da bazı üyelere Münih, Salzburg, Viyana,

Berlin gibi yerlerde bulunan mülteci kamplarını ziyaret ettiler. Bu da ulaşılan kararda önemli olmuştur.

Birleşmiş Milletler Özel Komitesi 1 Eylül 1947’de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine iki ayrı plan sundular. Kanada, Çekoslovakya, Hollanda, İsveç, Peru, Guatemala ve Uruguay tarafından desteklenen çoğunluk planı “ Filistin’de Batı Galile, Kudüs Heria olmak üzere merkezi Filistin ve Asdod’dan Mısır sınırına kadar devam eden sahil şeridinde bir Arap Devleti; Kudüs ve Betlehem dışında ise bir Yahudi devleti ve Kudüs Merkez olmak üzere bir Uluslararası bölge kurmayı hedeflemekteydi” (Özmen, 2001: 78). Arap ve Yahudi devletleri 1 Eylül 1947 tarihinden itibaren iki yıllık geçişten sonra bağımsız olacaklardı. Paylaşımaya göre, Filistin’in % 42. 88’i ayrılan Arap Devleti’nin 725 bini Arap, 10 bini Yahudilerden oluşan bir nüfusa sahip olacakken, Yahudilere ayrılan % 56.47’de 498 bini Yahudi ve 407 bini Arap nüfus oluşturacaktı. Ayrıca bu görüş, her devletin öncelikle bir anayasa hazırlaması ve bunu takiben bağımsızlığını elde etmesini onaylamakta ve kurulacak devletlerarasında ekonomik birliğin oluşturulmasını amaçlamaktaydı.

Hindistan, Yugoslavya ve İran tarafından desteklenen azınlık planında ise merkezi Kudüs olan, Arap ve Yahudilerden oluşan federe bir devlet kurmayı planlamaktaydı.

Araplar iki planı da tepkiyle karşıladılar. Çoğunluk planının Filistin’in toprak bütünlüğünü parçaladığı, azınlık planının ise; gizli bir şekilde bölücü amaçlar izlediği için her iki plana da karşı çıkmışlardır. Onlar için planda “Yahudi devleti” ibaresinin geçmesi bile planı reddetmek için yeterliydi. Yahudiler ise azınlık raporunu reddettiler. Çoğunluk planını ise memnuniyetsizlik ile karşılamalarına rağmen olumlu yaklaşıyorlardı.

İngiltere bu iki plana da hiçbir tepkide ya da yorumda bulunmadı; sadece kısa bir süre içinde Filistin’i terk etmek istiyordu. Amerika ise başlarda kesin bir tavır koymamasına rağmen Başkan Truman taksim planına olumlu bakıyordu. Bunun nedeni ise İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika’daki Yahudilerin nüfusu 5 milyona yaklaşıyordu ve güçlü bir lobi oluşturan Yahudiler Beyaz Saray’ı etkileyecek faaliyetler içerisinde girmişlerdi. Başkan Truman’ının da Başkanlık koltuğuna Yahudi lobisi sayesinde oturması taksime sıcak bakmasının nedenini açıklıyordu.

Özel komitedeki çoğunluğun tavsiyesi olan taksim planını ufak tefek değişikliklerle 29 Kasım 1947 tarihinde onaylanmıştır. Karara göre (Aras, 1997: 19);

Genel Kurul ; Manda gücünün talebi üzerine, Filistin'in gelecekteki yönetimi meselesinin ele alınması yolunda hazırlıkta bulunmak üzere bir özel komite teşkil edip, görev vermek için özel oturumda bir araya gelmiş..,

Filistin'de manda gücü olarak Birleşik Krallığa ve diğer BM üyelerine, Filistin'in gelecekteki yönetimi ile ilgili olarak aşağıda çerçevesi verilen ekonomik birlik ile birlikte taksim planını benimseme ve uygulamaya koyma yönünde tavsiyede bulunur.

Karar 10 çekimser, 13 aleyhte oya karşı 33 oyla alınmıştı. Arjantin, Çin, El Salvador, Etiyopya, Honduras, Kolombiya, Meksika, Şili, Yugoslavya ve İngiltere'nin çekimser kaldığı oylamada ABD, Sovyetler Birliği, Fransa lehte oy kullanmışlardır. Çoğunluk planının lehinde oy kullanan diğer ülkeler; Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Beyaz Rusya, Kanada, Kostarika, Çekoslovakya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Guatemala, Haiti, İzlanda, Liberya, Lüksembourg, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, İsveç, Ukrayna, Güney Afrika Birliği, Uruguay ve Venezüella'dır. Afganistan, İran, Irak, Küba, Mısır, Yunanistan, Hindistan, Lübnan, Pakistan, Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye ve Yemen taksim planının aleyhinde oy kullanan ülkeler olmuştur. Türkiye oyunu Arap ülkeleri ile birlikte taksim aleyhinde kullanmıştır. Taksim kararının alınmasında ABD kendisine bağımlı Liberya, Filipinler ve Haiti gibi Üçüncü Dünya Ülkeleri üzerinde baskı uygulayarak lehte oy kullanmaları yönünde ağırlığını koymuştur (Lewis, 1996: 284).

Bu kararla; BM taksim kararıyla nüfusun 2 / 3 çoğunluğunu oluşturan Filistin Araplarının kendi geleceklerini belirleme hakkını ihlal ederek kendi ilkeleriyle ters düşmüştür. Bu karar BM'in temel kuruluş ilkeleriyle de çelişmiştir (Halloum, 1989: 166). Taksim kararıyla, iki devlet ve Uluslararası statüdeki Kudüs şehrinin sınırlarını çizmiş ve İngiliz mandası sona erdirilmiştir.

1.3.2. Türkiye'nin Karara Tutumu

Türkiye, BM Genel Kurul'unun Filistin konusundaki görüşmelerinde, Arap ülkelerinin Filistin'e bağımsızlık verilmesi için sundukları karar tekliflerini desteklemiştir. Türkiye, özellikle Arapların BM Genel Kurulunda Filistin'e bağımsızlık verilmesi ile ilgili karar tekliflerini desteklemiştir. Bu destekte bölgede bir Yahudi devletinin kurulmasının mevcut gerginliği daha da arttıracacağı endişelerinin yeri büyük olmuştur (Yılmaz, 2001: 5). Diğer yandan Sovyetler Birliği'nin kuruluş aşamasında İsrail lehinde bir tutum takınması Türkiye'de bölgede Sovyet yanlısı bir İsrail devleti kurulacağı şüphesi uyandırmıştır.

Bu yüzden, Türkiye'nin bu tutumu, hem bölgede meydana gelebilecek yeni oluşumların yaratacağı sonuçları engellemek hem de Türkiye'nin doğal çıkarlarını koruması olarak değerlendirilebiliriz. Batı'ya ya da Yahudilere karşı İslami bir birlik oluşturma düşüncesi olmamıştır (Özmen,2002: 172).

1.3.3. İsrail Devleti'nin Kuruluşu, 1948 – 1949 Arap – İsrail Savaşı ve Türkiye

1.3.3.1. İsrail Devletinin Kuruluşu

İngiliz yönetimi daha önce 14 Mayıs bitiminde İngiliz manda yönetiminin sona ereceğini açıklamıştı. İngiliz manda yönetiminin bitmesinden birkaç saat önce Tel – Aviv'de toplanan Yahudi ulusal Konseyi yayınladığı bir deklarasyonla Filistin'de İsrail devletinin kurulduğu ilân ediliyordu.

Tel Aviv'de toplanan Yahudi Ulusal Konseyi'nin 14 Mayıs 1948 tarihinde açıkladığı bağımsızlık bildirisinde şu ifadeler yer alıyordu (Arı, 2004: 228):

İsrail toprakları Yahudi halkın doğum yeridir... Bu tarihsel bağla hareket eden Yahudiler yüzyıllar boyunca babalarının toprağına dönebilmek için ve tekrar devlet olabilmek için çaba harcadılar. Son yıllarda kitleler halinde buraya döndüler... Ülkenin bütün sakinlerine ilerlemenin nimetlerini getirdiler ve bağımsızlığı kazanacakları günü belediler.

...Ulusal Konseyin üyeleri olan bizler Filistin'deki Yahudi halkın ve Dünya Siyonist hareketinin temsilcileri olarak, bugün Filistin'de İngiliz mandasının sona erdiği gün, Yahudi halkın doğal ve tarihsel haklarının ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun (Taksim) kararının verdiği yetkiyle kutsal bir toplantı yaptık. Bu nedenlerle, Mediath

Yisrael (İsrail Devleti) adı verilmek üzere Filistin'de Yahudi Devletinin kurulduğunu ilan ediyoruz.

...Yahudi Devleti, dünyaya dağılmış olan bütün Yahudilerin göçüne açık olacaktır; ülkede yaşayan herkesin yararına ülkenin kalkınmasını sağlayacaktır; İsrail peygamberlerince kavranmış olduğu gibi, özgürlük adalet ve barış ilkelerine dayanacaktır; bütün yurttaşları için toplumsal ve siyasal eşitliği tam olarak sağlayacaktır; ırk, din ve cinsiyet ayırımı gözetmeden din, bilinç eğitim ve kültür özgürlüğünü garanti edecektir; bütün dinlerin Kutsal topraklarını güven altına alacaktır; Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin ilkelerine tam bağlılıkla uyacaktır...

İlk İsrail kabinesi aynı gün David Ben Gurion başbakanlığında kuruldu. İsrail Devleti, bağımsızlığın ilan edilmesinden çok kısa bir süre sonra ABD tarafından tanındı. SSCB'de 17 Mayıs'ta yeni devleti tanıdığını açıklamıştır.

Ortadoğu'da kurulan bir Yahudi Devleti'nin Araplar tarafından tanınması pek mümkün görünmüyordu.

Türkiye ise Filistin'de, bir Arap Devleti olmaksızın kurulan İsrail Devletini endişe ve temkinle karşıladı. Hükümet, kamuoyuna yansıyan şekliyle iki temel nedenden ötürü İsrail devletinin kurulmasına karşı çıkmaktaydı:

Birincisi, Filistin Sorunu Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler sistemleri içerisinde uzun yıllardır çözülmeye çalışılmış, fakat giderek içinden çıkılmaz bir hal almıştı. En karmaşık noktaya ulaştığı bir dönemde, Arapların tüm muhalefetine rağmen Yahudilerin bir devlet kurması, Filistin'de barışa ulaşılmasını daha da güçleştirecekti. BM görüşmeleri sırasında Araplardan desteğini esirgemeyen Türkiye, baştan beri karşı olduğu bir sonucun ortaya çıkmasını memnuniyetsizlikle karşılamaktaydı. İkincisi, Türkiye, kendisine çok yakın bir coğrafi bölgede kurulan İsrail'in, ikinci Dünya Savaşı sonrasında oluşmaya başlayan iki bloktan hangisi içinde yer alacağı konusunda derin şüpheler taşıyordu. Devletin kurulmasında büyük payı olan Yahudi terör örgütlerinin SSCB ile yakın ilişkiler içinde olmaları, Çek yapımı silahların 1946'dan itibaren SSCB'nin yardımıyla bölgeye sokulması, komünistlerin denetimi altındaki doğu Avrupa Yahudilerinin yine SSCB'nin yardımlarıyla Filistin'e gitmelerine izin verilmesi ve manda yönetimi sırasında Yahudi yerleşim birimlerinde sosyalist anlayışla kurulan işletmelerin var olması gibi olgular, yeni devletin Orta Doğu'da bir Sovyet uydusu olacağı endişesini doğurmuştur (Oran, 2001: 638-639).

1.3.3.2. Savaşın Çıkması

BM Genel Kurulu'nda 29 Kasım 1947'deki oylamada çoğunluk planı 13 red, 10 çekimser ve 33 kabul oyuyla 181 (II) A kararı olarak onaylanmıştır. BM taksim kararıyla nüfusun 2 / 3 çoğunluğunu oluşturan Filistin Araplarının kendi geleceklerini belirleme hakkını ihlal ederek kendi ilkeleriyle ters düşmüştür (Halloum, 1989: 166).

Taksim planı kabul edildikten sonra Irak, Pakistan, Suudi Arabistan, Suriye, Yemen delegeleri, hükümetlerinin Genel Kurulda alınan bölünme planına bağlı olmadığını ve Filistin Komisyonu'nun kurulmasında yer almayacaklarını belirtmişlerdir. Siyonistler de bu planı tüm yönleriyle beğenmemişlerdi ancak bu planı uzun zamandır bekledikleri ve gerçekleştirmeye çalıştıkları bir Yahudi devletinin oluşması için bir adım olarak kabul etmişlerdi. Araplar bu planın uygulanmasını durdurmak için gerekirse savaşacaklarını ilan etmişlerdir (Kraines, 1961: 4).

İngiltere 29 Kasım 1947 tarihli taksim kararının arkasından Aralık ayından itibaren Filistin'deki kuvvetlerini çekmeye başlamasıyla birlikte Yahudiler taksimle kendilerine ayrılan yerleri İngiltere çekilmeden ele geçirmeye, Araplar bunu engellemeye çalışmasıyla taksim kararından hemen sonra Arap – Yahudi çatışması başlamıştır.

Irgun örgütü Kudüs'ün yakınında bulunan bir Arap köyü olan Deir Yasin'e baskın yaparak 254 kişinin ölümüne neden olmuş, buna karşılık birkaç gün sonra bir Arap grup Hadassah Sağlık Merkezi'ne giden otobüsü durdurarak 75 kişiyi öldürmüştür. İngilizler ise Filistin'den ayrılacakları için tırmanan şiddeti önlemek adına pek fazla çaba harcamamışlardır (Goldschmidt, 1991: 254). Filistin'de artan şiddet nedeniyle BM'deki ABD temsilcisi Mart 1948'de bölünme planının 10 yıllık bir süre için rafa kaldırılmasını teklif etmiştir. Bu plan Arapları tatmin etmişse de Siyonistler tarafından kabul edilmemiştir.

İngiliz Sömürgeler ve Dışişleri Bakanlıkları tarafından Filistin'deki İngiliz mandasının sona ermesiyle ilgili yapılan açıklamada şöyle denmektedir (14 Mayıs 1948, Hürriyet Gazetesi),

İngiliz hükümeti 27 sene müddetle muvaffak olmadan Araplar ile Yahudileri uzlaştırmaya ve Filistin halkını muhtariyete hazırlamaya çalışmıştır. BM tarafından kabul edilen karar, Arapların şiddetli direnişleri ile karşılanmış, bu siyaseti destekleyen devletler ise uygulama sahasında hiçbir teşebbüste bulunmak istememişlerdir. Savaşın sonundan beri Filistin’de 338 İngiliz öldürülmüş ve askeri kuvvetin kutsal topraklarda bulundurulması İngiltere’ye 100 milyon sterline mal olmuştur. Arap tedhiş hareketinin başlaması ve ırkçı Yahudilerin maksatları, İngilizlerin yeniden insan kayıplarına uğrayacaklarını göstermiştir. İngiliz Hükümeti bu şartlar altında mandasına 15 Mayıs’ta son vermeye ve kıtaların tahliyesini 1 Ağustos 1948’den önce bitirmeye karar vermiştir.

Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen Dışişleri Bakanları, 8–12 Aralık 1947 de Kahire’de yaptıkları toplantı sonunda yayınladıkları bildiriye, B.M. ararına karşı mücadeleye kararlı olduklarını, taksim kararının "self-determinasyon" prensibinin bir ihlâli olduğu, taksim kararı ile 500.000 Arap’ın Yahudi boyunduruğu altına gireceğini açıkladılar (Armaoğlu, 1994: 90).

İngiltere’nin 1 Ocak 1948’de, 15 Mayıs 1948’de Filistin’den çekilmesinin tamamlanacağını açıklaması çatışmaları savaş boyutuna ulaştırmıştır (Cattan, 1969: 31). 15 Mayıs’ta son İngiliz askeri birliklerinin törenle ayrılışına müteakiben Arap Birliği ülkelerinden Mısır, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan orduları İsrail Devleti’nin ilanı üzerine taksimde Arap Devleti için ayrılan bölgeye girmesiyle ilk Arap –İsrail savaşı başlamıştır (Karaman,1991: 46). Suudi Arabistan ise savaşa para ve silah yardımıyla katılmıştır.

Savaşın başlaması ile Filistin kıyılarını ablukaya alan ABD ve İngiltere silah sevkiyatını engellemek için tedbirler almışlarsa da, Yahudiler hava desteği ile Fransa’dan ve Sovyet Bloğu Çekoslovakya’dan silah temini etmeyi sürdürmüşler, dolayısıyla silah ambargosu sadece Arapların aleyhine işletilen tek taraflı bir tedbir olarak kalmıştır (Özmen, 2002: 187). Bunun üzerine ABD Filistin’e silah gönderme yasağını kaldırarak hem Yahudilere hem de Araplara silah satışının önünü açmıştır.

Çatışmalar devam ederken, 11 Haziran 1948’de BM Güvenlik Konseyi’nin aracılığı ile 30 günlük ateşkes sağlanmış fakat çatışmalar ateşkes kararı sonrasında da devam etmiştir. İngiltere, BM ateşkes anlaşmasına uyararak Mısır, Irak ve Ürdün’e her türlü silah ve askeri araç sevkinin durdurma kararı almıştır.

BM Güvenlik Konseyi’nin ateşkes kararına rağmen Arap-Yahudi çatışması devam ederken, Güvenlik Konseyi, tarafların Güney Filistin’deki savaşı durdurmaları emrini

vererek Arap- İsrail kuvvetlerinin Necef harekâtı başlamadan önceki yerlerine çekilmelerini şart koşmuş, Necef'teki durumla ilgili olarak Araplar ve Yahudiler arasında müzakere yapılmasını karara bağlamıştır. Bunun üzerine taraflar ateşkes kararına uyarak askeri harekâtı durdurmayı ve birbirlerinin topraklarına müdahale etmemeyi onaylamışlardır.

BM Genel Kurulu 11 Aralık 1948'de Filistin sorununa çözüm bulmak amacıyla 194 sayılı kararı almıştır. Bu karar ile Rusya'nın itirazlarına rağmen Filistin için geniş yetkilere sahip ABD, Fransa ve Türkiye'nin seçildiği üç üyeli Filistin Uzlaştırma Komisyonu kurulmuştur. Yine bu karara göre İsrail'in taksim sınırları dışına çıkmaması öngörülüyor, sınırları belirlenen Kudüs şehri ayrı bir varlık olarak askersiz hale getirilip BM gözetimine veriliyor, komşuları ile barış içinde yaşamak isteyen Filistinli mültecilerin evlerine dönmelerinin sağlanması ve dönmek istemeyenlerin de kayıpları ile zararlarının ödenmesi kabul ediliyordu. Komisyonun mülteciler konusundaki çabaları devam etmişse de sonuçsuz kalmış, İsrail BM'nin kararlarına uymayarak toprak kazanımlarından ve Filistinli mültecilerin geri dönmelerini kabul eden kararlara karşı çıkmaktan vazgeçmemiştir.

Ekim ayı ortalarında Filistin'de çarpışmalar yeniden başlamıştır. Güvenlik Konseyi 29 Aralık'ta taraflara derhal ateş kesilmesini öngören çağrıda bulunmuş, Mısır ve İsrail bu karara uyacaklarını açıklamışlardır. 13 Ocak'ta BM arabulucusu Ralph Bunche aracılığıyla görüşmeler başlatılmıştır. Irak, Yahudiler ile yapılacak görüşmelere katılmayacağını ve anlaşma yapmayacağını açıklayarak Arap Devletleri'nin vereceği karara göre hareket edeceğini bildirmiştir. Mısır'ın 6 Ocak 1949'da ateşkesi kayıtsız şartsız kabul ettiğini bildirmesi ve 24 Şubat'ta İsrail – Mısır ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla 1948 – 1949 Arap – İsrail Savaşı sona ermiştir. İsrail 23 Mart'ta Lübnan, 3 Nisan'da Ürdün, 20 Temmuz'da Suriye ile ateşkes antlaşmaları imzalamıştır. Taksim Planı'na göre Filistin toprakları % 42 Arap Devleti, % 56 Yahudi Devleti ve % 2 Kudüs ve çevresini içine alan uluslar arası bölge olarak bölünmüşken, savaş sonunda İsrail, Filistin topraklarının % 77'sini ele geçirmiştir (Halloum,1998: 166).

İsrail Devleti'nin varlığını ortadan kaldırma niyetiyle hareket eden Araplar, savaş süresince daha iyi silahlarla donatılmış daha iyi sevk ve idare edilen İsrail ordusuna karşı planlarını gerçekleştiremedikleri gibi önemli toprak kayıplarına da uğramışlardır. Savaşta

tek toprak kazancı sağlayan ülke Ürdün olmuştur. Ürdün, Batı Şeria topraklarının ve Kudüs'ün yarısını ele geçirmiş olmasına karşın, İsrail Suriye, Mısır ve Lübnan'ı yenilgiye uğrattığı için çok daha fazla toprak elde etmiştir.

1.3.3.3. Savaşın Sonucu

Birinci Arap-İsrail savaşı, Araplar için tam bir hezimet olmuştur. 1948-49 Arap-İsrail Savaşı bir yıl kadar sürmüştür. İsrail'in ancak 75.000 kişilik muntazam bir ordusu olmasına ve beş Arap devletinin (Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan, Irak) saldırısına uğramasına rağmen Arap orduları ağır yenilgiye uğramışlardır (Armaoğlu, 2002: 486).

Daha öncede değindiğimiz gibi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 11 Aralık 1948'de 194 sayılı kararı aldı. Karar özetle şu üç unsuru içermektedir. Birincisi, Filistin için çok geniş yetkilere sahip bir "Birleşmiş Milletler Filistin Uzlaştırma Komisyonu" kuruluyordu. Üç üyeli bu komisyona ABD ile Fransa ile birlikte Türkiye de seçilmiştir. İkincisi, Kudüs şehrinin sınırları belirtilerek ayrı bir varlık (Corpus Separatum) olarak ve askersiz hale getirilerek Birleşmiş Milletlerin gözetimine verilmekteydi. Üçüncüsü ise Filistinli mültecilerle ilgili olup, "komşuları ile barış içinde yaşamak isteyen" mültecilerin evlerine dönmelerinin sağlanması ve dönmek istemeyenlerin de kayıpları ile zararlarının ödenmesi öngörülmektedir (Yılmaz, 2004: 59).

Savaşın ardından ilk mütareke antlaşması 24 Şubat 1949'da Mısır'la imzalanmıştır. Antlaşmayla Gazze bölgesi Mısır'a bırakılmış, Mısır-İsrail sınırı olan Necef bölgesi askersiz hale getirilmiştir (Kürkçüoğlu, 1972: 28). 23 Mart 1949'da Lübnan'la ikinci mütareke antlaşması imzalanmış, eski Filistin-Lübnan sınırı askersiz hale getirilmesi şartıyla aynen kabul edilmiştir. Üçüncü anlaşma Ürdün ile İsrail arasında imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Batı Şeria Ürdün'ün kontrolüne geçiyordu. Kudüs, kuzeydoğu-güneybatı istikametinde bir çizgi ile ikiye ayrılıyor, Batı Kudüs (Yeni Kudüs) İsrail tarafına, Doğu Kudüs(Eski Kudüs) ise Ürdün tarafına dahil oluyordu (Yılmaz, 2001: 60). Savaş sonrasında son olarak imzalanan anlaşma İsrail-Suriye arasında olmuştur. 20 Temmuz 1949'da imzalanan anlaşma ile İsrail-Suriye sınırı hemen hemen eski Suriye-Filistin sınırı olarak kalmış, her iki taraf için hassas olan üç bölge askersiz hale getirilmiş, askerden arındırılmış şerit hariç bütün Galile bölgesi İsrail'e kalmıştır. Bu arada İsrail ile savaşan

diğer devletlerden Irak ve Suudi Arabistan İsrail ile sınırdaş olmadıkları için anlaşma yapmamışlardır.

Birinci Arap-İsrail Savaşı'ndan en karlı çıkan ülke İsrail olmuştur. Arap ülkelerini yenilgiye uğratarak topraklarını genişleten İsrail, Filistin'in yaklaşık 4/5'ine sahip olmuş, Celile, Necef'in tamamı ve Kudüs'ün batı kesimini işgal ederek topraklarını 1/3 oranında genişletmiş, bölgedeki varlığını fiilen meşrulaştırmıştı. Savaşı takip eden iki yıl içerisinde nüfusu göç yoluyla iki katına çıkan İsrail, Avrupa'dan, Kuzey Afrika ülkelerinden ve Ortadoğu bölgesinden göç almıştır. İsrail'in amacı, Filistinli mültecilerin boşalttıkları toprakları Yahudi nüfusu ile doldurarak Araplara geri dönüş imkânı bırakmamak olmuştur. Kutsal şehir Kudüs'e Ürdün ve İsrail ortak olmuşlar, Filistin'in geri kalan sınırları da Ürdün ve Mısır arasında paylaşılmıştır. Savaş sonrasında ortaya çıkan genel tabloda, BM' in kabul ettiği taksim planı ile kurulması öngörülen Filistin Arap devleti bölünerek ortadan kaldırılmıştır. Bölge devletleri arasındaki sorunlar devam ederken İsrail, ABD ve Sovyetlerin desteği ile 11 Mayıs 1949'da BM üyeliğine kabul edilmiş, 37 lehte 12 aleyhte 9 çekimser oyla BM'nin 59. üyesi olmuştur.

İsrail BM üyeliğine dahil edilişi ile birlikte BM kararlarına uyma yükümlülüğü altına girmiş olsa da kendi politikalarına karşı BM'nin almış olduğu kararları uygulamamayı mümkün hale getirebilmiş, savaşta işgal ettiği topraklarla ilgili olarak BM'nin kendisine ayrılan sınırların dışına çıkmaması kararını ihlal etmiştir. Savaş sonrasında mülteci durumuna düşen yaklaşık 750 bin Filistinli için BM'nin aldığı kararlara da uymaktan kaçınmıştır (Yılmaz, 2001: 62).

İsrail'in izlediği politikaya karşı Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan ve Yemen, Sovyetler Birliği ve İsrail'e karşı birleşme kararı almışlardır. Yeni tedbirler almayı gerekli gören Arap Birliği bir tasarı hazırlamış, bu tasarıya göre bütün Arap ordularının toplu eğitimi ve donanımının sağlanması, Arap kuvvetlerinin eğitimi için ortak bir genel kurul oluşturulması, Arap memleketleri arasında her memleket parlamentolarınca tasdik edilecek askeri anlaşmalar yapılması karara bağlanmıştır.

1948 Arap-İsrail Savaşlarının Ortadoğu'nun yapısına yönelik çok önemli sonuçları olmuştur. Savaş Filistin'de yaşayan bir milyon kadar Arabı yerinden yurdundan etmiş ve

bir mülteciler meselesi ortaya çıkmıştır. Yahudilerden korkan birçok Arap yurtlarını terk ederek komşu Arap ülkelerine sığındıkları gibi bazı Arap komutanları da, muhtemel muharebe sahasında yaşayan Arapları buralardan ayrılmaya teşvik etmiştir. Komşu ülkelere iltica eden bu Arapların sayısı hakkında kesin rakamlar mevcut değildir. 500 bin ile 940 bin arasında değişen rakamlar telaffuz edilmiştir. Mülteciler meselesi günümüze kadar çeşitli safhalardan geçerek bugün bir Filistin meselesi haline gelmiştir.

Arap ülkeleri içinde en kuvvetli orduya sahip olduğu sanılan Mısır'ın, savaşta en ağır yenilgiye uğrayan ülke olması Mısır'da monarşinin yani Kral Faruk'un iktidarının sona ermesine neden olmuştur. Yenilgide devlet yönetimindeki yozlaşmanın önemli payı olduğunu düşünen bazı Mısırlı genç subaylar, Yarbay Cemal Abdülnasır'ın öncülüğünde gizli bir örgüt olan Hür Subaylar Komitesi kurdular. Bu komite 23 Temmuz 1952'de gerçekleştirdiği darbeyle Kral Faruk'u tahtan indirip monarşiye son verdi. Bu hadise Mısır'da ve Ortadoğu'da yeni bir dönem başlatmıştır (Arı, 2004: 266). İktidarı ele alan Başkan Nasır önceliğini gerici olarak değerlendirdiği Arap monarşilerini sosyalist cumhuriyetlerle değiştirmeye vermiştir. Bu yöndeki çabalar bölgedeki hassas durumun daha kritik hale gelmesine ve iktidar mücadelelerinin artmasına neden olmuştur. Arap ordularıyla kıyaslandığında zayıf görünen İsrail ordusu karşısında bir Arap devletinin askeri gücünün yenilmesi Arap camiasında milliyetçi duyguları körükleyerek Arap Milliyetçiliği hareketini tetiklemiştir. Zira Arap milliyetçiliği de Nasır'ın eseridir. Bu milliyetçi duyguları tahrik eden ve Arapları milli bir kimlik kazandırmak için gayret sarf eden özellikle Nasır'dır. Nasır bütün ve milli bir Arap dünyasının liderliği hayalini taşımaktadır.

Birinci Arap-İsrail savaşının ateşkes anlaşmalarıyla neticelenmesi kalıcı bir barış ortamının tesis edilmesini sağlayamamıştı. Arapların hazmedemediği bu durum, milliyetçilik duygularının kabarmasıyla birlikte gelecekte İsrail ile aralarında yaşanacak savaşların da tohumlarını atmıştır.

Savaşın en önemli sonuçlarından bundan sonra da Filistin sorununun en temel sorunları biri olan mülteci sorununa daha yakından bir göz atmak gerekirse; Filistinli mülteciler, Dünyadaki mülteci nüfusu oranına bakıldığında en büyük grubu oluşturan ve günümüzde hala çözülemeyen en uzun süreli sorunlardan bir tanesidir. Yaklaşık olarak her

üç mülteci den biri Filistinlidir. İlk işgalin gerçekleştiği 1948 yılından itibaren Filistinlilerin nüfus artışına paralel olarak mülteci durumuna düşen insan sayısı da artmıştır. Sürgünde doğan ikinci ve üçüncü nesil Filistinliler de doğal olarak mülteci konumunda yaşamak zorunda kalmışlardır. 1948 yılında sayıları 1.441.177 olan tüm Filistinlilerin 804.069'u mülteci konumunda idi. 1995 yılında sırasıyla bu rakamlar 7.689.621'e karşılık 4.645.248 iken, 1998'de 7.788.185'e karşılık 4.942.121 oldu. 2004 yılına gelindiğinde ise 9.700.000 Filistinliye karşılık 5.100.000'i aşkın Filistinli mülteci durumunda bulunmaktadır. Bütün bu rakamlar bugün toplam Filistinli nüfusunun % 70'nin mülteci konumunda olduğunu göstermektedir (UNHCR Statistisical Yearbook 2001: 88).

Mülteciler sorunu konusunda uluslararası hukukta iki önemli araç mevcuttur. Bunlardan biri 1951 tarihli Mültecilerin Statüsü Hakkındaki Sözleşme, diğeri ise 1967 tarihli Mülteci Statüleri Hakkındaki Protokol'dür. Fakat 1951 Sözleşmesinin 1-D maddesi gereğince Filistinli mülteciler bu araçlar kapsamının dışında tutulmaktadır. Bu maddeye göre: Bu Sözleşme BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) dışında, BM'nin herhangi bir organı veya kuruluşundan yardım alan kişileri kapsamamaktadır. Bu nedenle Filistinli mülteciler BM Uzlaştırma Komisyonu (UNCCP) ve BM Yardım ve Çalışma Örgütü'nün (UNRWA) koruması altında bulunmalarından dolayı 1951 Sözleşmesi ve UNHCR'nin korumasından mahrum bırakılmaktadırlar. UNRWA gibi uluslararası kuruluşların çalışmaları, mültecilerin belli başlı sürgün mahallerindeki bireysel sorunlarını çözmek ve yardımcı olmaktan öteye gitmemiştir. UNRWA, BM Genel Kurulu'nun İsrail'e mültecileri alması için yaptığı çağrı doğrultusunda genelde tarafsız ve hümanist bir politikaya göre hareket etmiş, ancak giderek daha çok politize olan Filistinlilerin taleplerine tam anlamıyla cevap verememiştir (Uluslararası Hukukta Filistinli Mülteciler Sorunu (t.y), <http://home.arcor.de/filistin/insanhaklari/filistinlimulteciler/multecisorunu.html>).

Filistinli mültecilerin çok büyük bir kısmını, 1948 yılı savaşında, günümüzde İsrail devleti sınırları içerisinde olan, evlerini terk etmek zorunda kalanlar oluşturmaktadır (Terry Rempel (t.y.), http://www.badil.org/Campaign/Expert_Forum/Ghent/paper05.pdf). Baktığımızda 1948 Savaşı ve ateşkes antlaşmaları tarihleri arasında 960 bin Filistinli Arap mülteci durumuna düşmüştür (Bin talal, 1981: 61). Mülteci sorununa çözüm bulmak amacıyla, 11 Aralık 1948'de BM Genel Kurulu 194 / III sayılı kararını almıştır. Birleşmiş

Milletler Genel Kurulunun 194/III kararının 11. paragrafında geri dönüş hakkı aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (The Meaning of UN General Assembly Resolution 194(III) (t.y.), <http://www.badil.org/Publications/Bulletins/Bulletin-11.htm>);

Komşuları ile barış içinde yaşamak üzere evlerine dönmek isteyen mültecilere, uygulanabilir en erken tarihte bu imkanın tanınmasını ve Uluslararası hukuk ve eşitlik ilkeleri altında sorumlu hükümetler yahut makamlar tarafından yerine getirilmek üzere, gerek mülkleri kaybolan veya Filistin'deki zarar görenlere ve gerekse dönmeyi tercih edenlerin mülklerine karşılık olarak gerekli tazminatın ödenmesini karar altına alır...

Aynı kararla Fransa, Türkiye ve ABD'nin üye seçildiği Filistin için Uzlaştırma Komisyonu (FUK) kurulmuştur (UN Resolution 194 (t.y), <http://reut-institute.org/en/Publication.aspx?PublicationId=2395>). Komisyonun görevleri arasında mültecilerin geri dönmeleri, yerleşmeleri ve iktisadi ve toplumsal yönden iyileştirilmesi yer almaktaydı. Ancak Uzlaştırma Komisyonu'nun çalışmaları İsrail'in taktiksel adımlarından dolayı başarı sağlayamamıştır (Karaman, 1991: 61).

BM'in bir diğer girişimi ise; 8 Aralık 1949'da Filistinli mültecilere yardım amacıyla kurulan, 1 Mayıs 1950'de fiili olarak göreve başlayan BM Yardım ve Çalışma Ajansı (United Nations Relief and Works Agency- UNRWA)'dır (UNRWA; Establishment of UNRWA (t.y.), <http://www.un.org/unrwa/overview/index.html>). UNRWA'nın insani çabaları 1950'den 1967'ye kadar Filistin Sorununu maalesef bir takım özel BM kuruluşları tarafından ilgilenilen bir "Mülteciler Sorunu" gibi değerlendirilmesine neden olmuştur (Aras, 1997: 23).

1967 savaşı, mülteci krizi ile bağlantılı durumu daha da kötüleştirmiştir. 1948 savaşıyla mülteci konumuna düşüp Batı Şeria'ya yerleşen Filistinliler, 1967 savaşında İsrail'in Batı Şeria'yı işgal etmesiyle ikinci kez mülteci durumuna düşmüşlerdir. BM Filistinlilerin geri dönüş haklarını konu alan bir dizi kararına 19 Aralık 1968 tarihli 2452 sayılı kararını eklemiş ve vatana geri dönüş ve yerleşme ilkelerini teyit etmiştir (Davutoğlu, 2003: 25).

Geri dönüş hakkında BM'in almış olduğu kararları Ortadoğu barış sürecinin temel ön hukuki şartları halini almıştır. Ancak geri dönüş hakkı geçerliliğini sadece BM kararlarından almamaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 13. Maddesi, her insanın

ülkesinden ayrılma ve ülkesine geri dönme hakkının olduğunu kabul etmektedir. 1215 tarihli Magna Carta'da dahi bir insanın evine geri dönmesi çok temel bir hak olarak belirtilmiştir. 1949 Cenevre Konvansiyonunda ise de, herhangi bir nedene bağlı olmaksızın zor kullanarak yapılan şahsi ya da toplu yer değiştirmeleri yasaklamıştır (Salman Abu, 1999: 45).

1.3.3.4. Türkiye'nin Tutumu

İsrail'in kurulması Türkiye'de önce endişeyle karşılanmıştı. Hükümetin yarı resmî organı durumundaki Ulus gazetesi bu konuda şöyle diyordu (Aydın Tarihi, 1949: 120–121): “Filistin'de İngiliz Manda idaresinin sona ermesiyle bağımsız bir İsrail Devletinin kurulması, Orta Doğu'nun aslında çözülmesi güç bir siyasî problemini büsbütün çıkmaza sokmuş bulunuyor...” Öte yandan, İsrail devletine, Türkiye'de, “yeni bir Sovyet uydusu” gözüyle bakılmıştır.

Türkiye'nin İsrail'e karşı bu tutumu bir yandan Filistin Uzlaştırma Komisyonu üyeliğinden itibaren Arap ülkeleriyle yolların ayrılmağa başlamasına ve öte yandan da, İsrail'in yeni bir “Sovyet Uydusu” olmadığına ortaya çıkmasına paralel olarak değişme göstermiştir.

Bu şekilde İsrail konusundaki tutum değişikliği, Türkiye'nin Arap Orta Doğusuyla yollarının ayrılmasının somut belirtisi oluyordu. Türk dış politikasında 1945'ten sonra, Batı'ya yönelme şeklinde kendini gösteren genel gelişmenin, 1940'ların sonuna doğru, Türkiye'nin Orta Doğu politikasını da etkileyen başlıca faktör halini aldığı görülmektedir.

Türkiye, Filistin Uzlaştırma Komisyonundaki görevinin devam ettiği bir sırada, 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanıyan ilk Müslüman ülke oldu. İsrail'in tanınması kararının alınmasında bazı önemli nedenler daha vardı. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlemeye başladığı Batı yanlısı dış politika, bu kararın alınmasını gerektirmekteydi. Dışişleri Bakanı Sadak'ın sözünü ettiği İsrail'i tanıyan 30 devlet arasında SSCB ve Doğu Avrupa ülkeleri de yer almakla birlikte, ağırlık Batılı devletlerdeydi. Kuruluş çalışmaları devam eden NATO'ya üye olmayı arzulayan Türkiye, dış politikasını muhtemel müttefiklerinin dış politikalarıyla uyumlaştırmayı zorunlu görmekteydi. Bunun yanında,

İsrail'in kuruluşundan sonra yaşanan gelişmeler bu devletin bölgede bir Sovyet uydusu olabileceği yönünde Türkiye'de dile getirilen endişelerin yersiz olduğunu gösterdi, İsrail, SSCB'nin gizli bir müttefiki olmadığını, ABD ile kurduğu yakın ilişkiyle ortaya koymuştur.

İsrail'in tanınmasındaki diğer önemli bir nedende, hükümetin izlemiş olduğu Arap yanlısı politikaya aydınların yapmış olduğu eleştirilerin artmasıdır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında çıkan Arap ayaklanması sırasında Türk askerinin arkadan vurulmasının yarattığı psikolojik etkinin izleri hâlâ silinmemiştir. Öte yandan Türk kültürünün ve toplumunun Arap motiflerinden temizlenmesi sürecinde, aydınlar arasında Arap devletlerine karşı oluşan olumsuz bakış açısı da İsrail'in tanınması kararının alınmasında etkili olmuştur (Oran, 2001: 640).

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE FİLİSTİN-İSRAİL SORUNUNDA UYUŞMAZLIKLAR, BARIŞ SÜRECİ VE TÜRKİYE

2.1. Soğuk Savaş Dönemi Filistin Sorununda Gelişmeler

II. Dünya Savaşının ardından değişen güç dengesiyle birlikte yeniden çalkalanmaya başlayan Ortadoğu'da; Birinci Dünya savaşından sonra bölgede egemen olan İngiltere ve Fransa'nın yerini bu kez SSCB-ABD mücadelesi almıştır. Dünyanın birbirinden uzak iki süper gücü, Birleşik devletler ve Sovyetler birliği, coğrafi bir rekabet içine kilitlenmişlerdi. Bir taraf için kazanç olan şey, diğer taraf için bir kayıp olarak değerlendiriliyordu. 1950'li yılların ortalarında, Batı Avrupa'daki nüfus küresi geliyordu ve Amerika'nın bu küreyi askeri güçle korumaya hazır olması Sovyet serüvenciliğini caydırdı. Fakat Avrupa'daki hareketsizlik dünyada da hareketsizlik anlamına gelmiyordu (Kissinger, 2002: 502).

İki süper gücün çıkarlarının farklılaştığı Ortadoğu coğrafyası her iki güç için vazgeçilmez nitelikteydi. Sovyetler birliğinin yayılcı politikası, buna karşılık ABD önderliğindeki Batı dünyasının bunu önleme çabası Ortadoğu'yu satranç tahtasına dönüştürmüştü. Bu oyunda ABD özgür dünyanın savunmasını üstlenirken, SSCB ise üçüncü dünya ülkelerinin hem kendi bağımsızlıklarının kazanılmasını sağlarken bir taraftan kendi ideolojisini yaymaya çalışmıştır.

Kısaca; Soğuk savaş dönemi Ortadoğu barış sürecinin gelişimine baktığımızda (Saunders,1985: 3-4);

1967–1973 savaşları arasındaki yıllarda barış sürecinin prosüdürel unsurları test edildi fakat barış bariyerleri yıkılmadı. 22 Kasım 1967'de BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı alındı. Bu kararlar Arap-İsrail çatışması özenli bir şekilde dengelendi. Karar "adil ve kalıcı" barış çağrısı yapmasına rağmen, Filistinliler 242'nin Filistin Sorunundan sadece mülteci sorunu olarak bahsettiği için karşı çıktılar. Barış sürecinin biz 1970'lerde başladığını varsayıyoruz. ABD'nin yardımı ile Mısır-İsrail Ocak 1974'de sınır ayırma antlaşmasını imzaladılar. Bunu Mayıs 1974'de İsrail-Suriye sınır ayırma antlaşması takip etti. Eylül 1975'de 2. İsrail-Mısır geçici antlaşması, 1978'de Mısır-İsrail arasında Camp David barış antlaşması ve 1979'da Mısır-İsrail barış antlaşması imzalandı. Barış süreci

siyasi arenadan çok kapalı kapılar arkasında gelişti. Bu antlaşmaların hepsi ABD Başkanı Carter'in eşsiz çabalarının ve ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'in "mekik" diplomasisinin sonucuydu. Barış süreci siyasi argümanların tamamını, Psikolojik, ekonomik, diplomatik ve askeri eylemlerin hepsini içine almıştır. 1974'de siyasi çevre değişti. Mısır Başkanı Enver Sedat Sovyet askeri yardımından veya alımından ve merkezi planlı ekonomiden ABD diplomasisine ve batılı ekonomilere kapısını açtı. Kissinger'in mekik diplomasisi Suriye-İsrail sınır ayırma antlaşması yanında Suudi petrol ambargosunu da bitirdi. Petrol gelirlerinin global ekonomiye etkilerini stabilize etmeye ABD öncelik verdi. Arap liderler İsrail'in varlığını artan bir şekilde sürekli bir varlık olarak kabul etmeye ve barış görüşmeleri yapmaya başladılar. 1970'ler barış sürecinin ilerlemesine doğru araçların kullanıldığı yıllardı. 1980'ler bizleri şaşkına uğratan gelişmelere sahne oldu. Bu uzun periyoda barış görüşmelerinin yapılması imkânsız görünüyordu. Hâlbuki 1973 savaşı sonrası Başkan Sedat'ın Kudüs'ü ziyareti görüşmeler için uygun bir ortam oluşturmuştu. 1980'lerin ilk yılları durgun geçen bir periyottu. Bu periyod'da siyasi engeller bütün ağırlığıyla yerinde kaldı. 1980'lerin ortalarında barış sürecinin canlanması için ABD'nin geçmişteki herhangi bir zamandan daha fazla aktif desteği gerekecekti.

2.2. 1967 Savaşı ve Filistin Sorunu'nun Mülteci Sorununa Dönüşmesi

2.2.1. 1967 Savaşı Öncesi Genel Konjonktür ve Gelişmeler

1960-1980 arası Orta Doğu gelişmelerinde, 1967 Arap-İsrail Savaşı bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Çünkü bu savaşta İsrail'in Araplar karşısında kazandığı kesin zaferler neticesinde, topraklarını savaştan öncekinin dört misli genişletmiş, Arap-İsrail meselesine büyük boyutlar kazandırmış ve neticelerini günümüze kadar getirmiştir.

Geçtiğimiz Arap- İsrail savaşlarına baktığımızda; 1948 Arap-İsrail savaşını İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte Araplar tahrik etmiştir. 1956 Arap-İsrail savaşı ise, İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a saldırıları dolayısıyla meydana gelmiştir. Ancak 1967 Arap-İsrail savaşı ise, İsrail değil, Araplar istediği için çıkmıştır. Şu farkla ki, savaşı çıkarmak isteyen Araplar, ilk saldırganlığı İsrail'in yapmasını istemişler ve bu da olmuştur. Fakat Araplar için, daha savaşın ilk gününde bir hezimet olmuştur.

Arapların 1967 savaşının çıkmasını istemelerinde ve savaşı kışkırtmalarında üç mühim sebep rol oynamış görünmektedir. Birinci olarak, Başkan Nasır'ın gerek 1948, gerek 1956 savaşının ve her iki savaştaki yenilginin intikamını almaya kararlı olması. Bu, Nasır için bir itibar meselesi idi. Eğer İsrail'i yenecek olursa, intikamını gerçekleştirmekle kalmayacak, aynı zamanda kazandığı prestijle bütün Orta Doğu'da Mısır'a büyük bir üstünlük sağlamış olacaktı ki, bunun siyasi neticeler de çok geniş olabilirdi. İkinci olarak, 1956'danberi Sovyet Rusya Mısır ve Suriye'yi o kadar silahlandırmıştı ki, İsrail ile

yapılacak bir savaşın neticesinden sadece Mısır ve Suriye değil, Sovyetler dahi gayet emin görünüyorlardı. Bu sebeple, 1967 Arap-İsrail savaşını Sovyetlerin de tahrik ettiklerini söylemek mümkündür. Son olarak ise, Bu sırada Amerika'nın Vietnam bataklığına saplanmış olması ve dolayısıyla İsrail'in arkasında yer alamayacağı düşüncesidir (Armaoğlu, 1994, 137).

Altı gün sürdüğü için Altı Gün Savaşı adını alan 1967 Arap-İsrail savaşının başlangıç gelişmelerini, 1966 yılının son aylarında oluşmaya başlayan Suriye-İsrail gerginliği teşkil etmektedir.

1966 Şubatında Suriye'de iktidarda bulunan Baas Partisi'nin sol kanadı bir darbe yaparak, iktidarı ele geçirdi. Bu sol iktidar ile birlikte, Suriye-İsrail sınırında hadiseler çıkmaya başladı. Bu gelişmeler üzerine İsrail, fedayi saldırı ve akınlarına karşı, yapılan en küçük bir saldırıya karşı, en ağır bir şekilde ve ağır silahlarla karşılık verilmeye başladı. Ocak-Nisan 1967 döneminde Suriye-İsrail sınırlarında küçük çatışmalardan, tank, topçu ve hava çatışmalarına kadar her türlü faaliyet ortaya çıkmıştır.

16 Mayıs'ta Mısır silahlı kuvvetleri alarm durumuna geçirildi. Mısır bu hareketi ile iki cepheden İsrail'e karşı pozisyon alıyordu. Biri, 1956'dan beri Birleşmiş Milletler barış gücünün kontrolünde bulunan Sina'yı tamamen kontrolü altına almak suretiyle, İsrail'e karşı doğrudan hareket imkânını kazanması ve arada B.M. kuvvetlerinin mevcut olmamasıydı. İkincisi ise, Şarm el-Şeyh'e askerini sokmakla, İsrail'in Kızıl Deniz'e çıkışı olan Tiran Boğazını kontrol altına alıyordu. Nasır bununla da yetinmedi ve 22 Mayıs'ta Tiran Boğazını İsrail gemilerine ve 24 Mayıs'ta da bütün deniz trafiğine kapadı. Bu sonuncu tedbir ile İsrail'e başka ülke gemilerinin yardım getirmesini önlemiş olmaktadır (Armaoğlu, 1994, 138-139).

22 Mayıs'tan itibaren Tiran Boğazı'nın ve arkasından Akaba Körfezi'nin kapatılması, Orta Doğu'daki havayı birdenbire gerginleştirdi. Çünkü İsrail Mısır'ın bu hareketini, kendisine yöneltilmiş bir saldırı olarak kabul etti. Bu arada, Güvenlik Konseyi de 23 Mayıs'tan itibaren toplantılar yaparak ve bir takım kararlar alarak bir krizin patlamasını önlemeye çalıştı. Fakat bunlar da savaşı önlemeye yetmedi. 30 Mayıs'ta Mısır

(Birleşik Arap Cumhuriyeti) ile Ürdün arasında bir savunma antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya 4 Haziranda Irak da katılmıştır.

Arapların istediği gibi ilk saldırıyı İsrail yaptı. Fakat Araplara ilk ve ağır bir darbe indirmek için 5 Haziran 1967 sabahı 7.30'dan itibaren havalanan İsrail uçakları, Mısır, Suriye ve Ürdün havaalanlarını bombardıman yapmaya başlamışlardır. Mısır'a yapılan baskında, İsrail uçakları, Mısır radarlarına yakalanmamak için Akdeniz üzerinde çok alçaktan uçarak, Mısır'ın Batı sınırlarına ulaşmışlar ve saldırılarını batıdan yapmışlardır. Sina üzerinden değil. O kadar ki, İsrail uçakları Irak'a da ulaşarak Habbanıye havaalanını bile bombardımana tuttular (Arı, 2004: 328).

5 Haziran günü akşam olduğu zaman, 16 Mısır havaalanı artık kullanılmaz hale gelmiş ve 280 Mısır uçağı, 52 Suriye uçağı, 20 Ürdün uçağı ve birçok da Irak uçağı yerde tahrip edilmişti. Sonradan görülmüştür ki, tahrip edilen Arap uçaklarının sayısı o gün 400'ü aşmış bulunuyordu. Havalanın kontrolü artık İsrail'in elindeydi. Araplar 5 Haziran günü 160 İsrail uçağını düşürdüklerini iddia etmiş iseler de, bu iddianın gerçekte hiç bir alakası olmadığı görülmüştür. Havalardaki üstünlük İsrail'in kara harekâtını da kolaylaştırmıştır. Bilhassa Sina yarımadasındaki muharebelerde Mısır'ın zırhlı kuvvetleri, İsrail zırhlı kuvvetlerinden ziyade, havadan İsrail uçaklarından ağır darbeler yemiş ve perişan olmuşlardır. Bundan dolayı, İsrail kuvvetleri üç gün içinde bütün Sina'yı ele geçirip, 7 Haziran akşamı Süveyş Kanalı'nın sağ kıyısındaki, kuzeyde Kantaro, ortada İsmailiye ve güneyde de Port Tevfik'e ulaşmışlardır. Bu durumda Mısır'ın yapabileceği bir şey kalmamıştı. 8 Haziran'da İsrail ile ateş-kesi kabul ederek, İsrail kuvvetlerinin Kanalı öbür yakasına geçmesini önlemiştir (Arı, 2004: 329).

İsrail için 1967 savaşının en çetin cephesi Ürdün cephesi ve Batı Şeria cephesi olmuştur. Ürdün kuvvetleri gerçekten İsrail'i uğraştırmış ve ciddi kayıplar verdirmişlerdir. Fakat onlar da Mısır'dan daha fazla dayanamadı. 7 Haziran günü Nablus muharebesini kaybedip, şehir İsrail kuvvetlerinin eline geçince, İsrail bütün Batı Şeria'yı işgal etmiş oluyordu. Bu sebeple 7 Haziran akşamı Ürdün de İsrail ile ateşkesi kabul etti.

8 Hazirandan itibaren Suriye cephesinde Golan tepelerinde muharebeler şiddetlendi. Suriye Golan tepelerinden aşağıdaki İsrail yerleşim merkezlerini 1956'dan beri

11 yıl süre ile bombalamıştı. Yani bu tepelerin, İsrail'in Suriye'ye karşı savunması bakımından stratejik bir ehemmiyeti vardı. Suriyeliler de İsrail karşısında fazla dayanamadılar. İsrail kuvvetleri Golan tepelerini aldıktan sonra, Suriye topraklarında ilerlemeye başladılar. İsrail kuvvetlerinin ilerleme istikameti Şam'dı. İşte tam bu sırada, 10 Haziran günü Sovyetler Amerika'ya başvurarak, İsrail ilerlemesi durdurulmadığı takdirde, "askeri hareket" da dâhil gerekli tedbirleri alacaklarını bildirdiler. Bu sırada İsrail kuvvetleri, Şam'a 40 mil mesafedeki Kuneitra'ya girmiş bulunuyordu. Dolayısıyla, İsrail Kuneitra'da durdu ve o gün saat 16.30'da da İsrail ile Suriye arasında ateş-kes başladı. Altı Gün Savaşı böylece sona ermiş oluyordu (Armaoğlu, 1994: 139).

Savaşın sonu Araplar için tam bir hezimetti. Savaştan sonra bir Arap askeri gücü kalmamıştı. Mısır Sina'ya 80-100 bin kişilik bir kuvvet sürmesine rağmen bir şey yapamamıştı. Mısır 600-800 tank kaybetmişti. 100'den fazla kullanılabilir Sovyet yapısı tank İsrail'in eline geçmişti. Yine Mısır'ın 400 topu ile 10.000 askeri aracı Sina'da tahrip edilmişti. Tahrip edilen Arap uçaklarının sayısı 441 olarak tesbit edilmiştir ki, bunun içinde Sovyet yapısı 280 Mig ve 60 Ilyuşin uçağı da bulunmaktaydı. Başka bir deyimle, 1967 Arap yenilgisi, aynı zamanda Sovyet silahlarının da yenilgisi idi. Mamafih, Arapların bu silah kaybı, Sovyetlerin bu ülkeleri tekrar silahlandırmak için daha sıkı kontrolleri altına almaları ve Orta Doğu'da daha fazla söz sahibi olmak için de bir fırsat olmaktadır (Armaoğlu, 1994: 140).

2.2.2. 1967 Savaşının Sonuçları

1967 savaşıyla Filistinlilerin ellerinde kalan son topraklarının İsrail tarafından işgal edilmesi yanında Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri'nin de işgaliyle bu savaşın İsrail topraklarını üç misline çıkartarak çıkmıştır. 1967 Savaşı'nın sonuçları Filistin Sorunu içinde tam anlamıyla bir dönüm noktası olmuştur. Birçok sonuç içinden iki nokta Filistin Sorunu'nun geleceğine yön vermiştir. Birincisi 1967 savaşı sırasında ve sonrasında kapsayan süreç içinde meydana gelen kitlesel göçler ve mültecileşme ile birlikte Filistin ulusal hareketinin şekil kazanmasıdır. İkincisi ise Uluslararası kamuoyunda ve BM platformunda Filistin sorunuyla ilgili gelişmelerdir (Aras, 1997: 25).

İşgal topraklarındaki İsrail uygulamaları İsrail'in resmi devlet politikası olarak açıklanmamasına rağmen Yigol Allan planı belirlemiştir. Bu plana göre Jenin, Nablus, Ramallah gibi merkezler ile büyük Arap kasabaları ve Batı Şeria'daki Arap yerleşimlerinin çevresinde Yahudi yerleşimlerinin oluşturulmasını öngörüyordu. Planın temel öncülü işgal topraklarındaki Arap nüfusun sınırlı müdahale ile kendini yönetmesini ancak bütün stratejik noktaların İsrail askeri kontrolü altına alınmasıydı (Lukacs and Battah, 1998: 26).

Yine İsrail Başbakanı Levi Eshkol, 12 Haziran 1967 günü İsrail parlamentosunda, "bütün dünya milletlerine" hitaben yaptığı konuşmasında şunları söylüyordu: "İsrail Devleti'nin bir hafta önceki (yani savaştan önceki) duruma avdet edeceğine dair hiç kimse hayale kapılmasın bu güne kadar mevcut olan durum artık bir daha geri gelmeyecektir." Böylece İsrail, 1967 savaşında ele geçirdiği Arap topraklarını geri vermeyeceğini açıklamış oluyordu (Armaoğlu, 1989: 259).

2.2.2.1. BM Güvenlik Konseyi'nin 242 Sayılı Kararı

1967 Savaşı'nda İsrail işgallerine karşı yükselen uluslararası kamuoyunun etkisiyle BM Güvenlik Konseyi Filistin Sorunu'na yönelik çözüm planlarında temel alınan 22 Kasım 1967'de BM Güvenlik Konseyi, Ortadoğu'da barışçı bir çözümü hedefleyen ilkeleri esas alan 242 (1967) sayılı önemli kararını alacaktır. Kararın esas hatlarıyla şöyledir (Aras, 1997: 25);

Genel Kurul;

- 1- Son savaşta işgal edilen bölgelerden İsrail Silahlı kuvvetlerinin geri çekilmesi;
- 2- Çatışma iddia ve durumlarına son verilmesi, bölgedeki her devletin hükümlerine, toprak bütünlüğüne, politik bağımsızlığına, güvenli ve tanınmış sınırlar dâhilinde tehdit ve kuvvet kullanımından uzak bir biçimde barış içinde yaşama hakkına saygı gösterilmesi ve bunun kabul edilmesi;
- 3- Bölgedeki uluslararası sularda gemicilik faaliyetlerinin serbestliğine dair güvence verilmesi;
- 4- Mülteci sorununa adil bir çözüm bulunması;
- 5- Bölgedeki devletlerin toprak bütünlüğünün ve siyasi bağımsızlığının korunması doğrultusunda silahtan arındırılmış bölgeleri de kapsayan tedbirler alınması...

242 sayılı kararın açık anlamı savaş yoluyla toprak kazanmanın kabul edilemezliği ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan en kısa sürede çekilmesi gerektiğiydi. Araplar bu

kararın en kısa sürede uygulanmasını savunurken, İsrail karar metninde yer alan güvenli sınırlar içinde var olma olgusuyla işgal ettiği toprakları ilişkilendirerek kararın uygulanmasını imkânsızlaştıracak güvenlik bağları kurmuştur (Grupta, 1978: 50).

2.2.2.2. BM'nin 21 Mayıs 1968 Tarihli 252 Sayılı Kudüs Kararı

Güvenlik Konseyi Kudüs ile ilgili olarak 1968 tarihine kadar herhangi bir karar almamıştır. 1967 savaşıyla birlikte Kudüs'ün tamamını ele geçiren İsrail'in yapacağı girişimlerle şehrin *corpus seperatum* statüsünü değiştireceği endişesi ortaya çıkmıştır. Bu durum İsrail Savunma Bakanı Moshe Dayan tarafından 7 Haziran 1967 tarihli konuşmasında net bir şekilde ortaya konmuştur (Özcan, 2003: 286);

“İsrail savunma güçleri Kudüs'ü kurtarmıştır. Bizler, parçalanmış şehri, İsrail'in başkentini yeniden birleştirdik. Bu mukaddes mekana, ondan bir daha asla ayrılmamak üzere döndük.”

Ancak uluslararası toplum hiçbir zaman İsrail'in almış olduğu kararları tanımadığı gibi, geçersiz olduğunu ilan etmiştir. BM Güvenlik Konseyinin Kudüs'e yönelik ilk kararı 21 Mayıs 1968 tarihli 252 No'lu kararıdır.

Bu kararla; Güvenlik Konseyi; İsrail'in BM genel kurulunun almış olduğu kararlarına itaat etmekteki ihmalini tasvip etmediğini bildirmiş; İsrail tarafından alınmış olan, arazi ve üstündeki mülkün kamulaştırılması da dahil, Kudüs'ün meşru statüsünü değiştirmeye yönelik almış olduğu bütün kanuni ve idari tedbir ve hareketin geçersiz olduğunu ve Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik herhangi bir hareketten bulunmaktan vazgeçmesini istemiştir (UN Security Council Resolution 252, 1968, <http://www.mideastweb.org/sc252.htm>).

İsrail temsilcisi konseyde onaylanan kararları hiçbir zaman kabul etmeyeceklerini belirtmiştir. İsrail bu karara karşı çıkınca Güvenlik Konseyi 3 Temmuz 1969'da 267 sayılı kararı almıştır. Bu karar 252 sayılı kararın bezeri olsa da daha sert ifadeler yer almış ancak İsrail'in tavrında bir değişiklik yaratmamıştır (Ataöv, 1980: 49).

2.3. Filistin Ulusal Hareketinin Oluşumu

1948 – 1958 yılları Filistinlilerin yurtlarından sürülmelerinin derin şokuyla arayışlarını sürdürdükleri yıllar olmuştur. Bu yıllarda Filistinliler kendileri organize olamamışlar ve Arap ülkelerinin sorunlarını çözmelerini beklemişlerdir. 1958 – 1961 arasında Mısır – Suriye arasında Arap Birliği'nin kurulması girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması Filistinlilerin Arap ülkelerinden beklentilerinin gerçekçi olmadığını belirginleştirmiştir (Filistin Dosyası, 1988: 104).

1960'ın başlarında Filistinlilerin kendi mücadelelerini vermeleri gerektiği bilincinin oluşmaya başlamasının belirtileri görülmeye başlanmıştır. Filistin hareketinin çekirdeğini 1959'da Beyrut'ta yayınlanmaya başlanan Yaser Arafat ve arkadaşlarının çıkardığı Filistinana (Bizim Filistinimiz) adlı aylık dergi oluşturdu. Bu derginin yayınlanması El-Fatah'ın (El – Fetih) siyasi alana çıkışının habercisi olmuştur (Yehoshua, 1975: 125).

Filistin ulusal varlığını sürdürmek ve bu topraklarda, demokratik, laik ve ulusal bir Filistin devleti kurmak amacıyla kurulmuş çeşitli askeri ve siyasi kuruluşların tümünü kapsayan bir örgüttür (Özey, 1997: 138). Örgütün nihai hedefi Filistin topraklarının İsrail işgalinden kurtarılarak bölgede bağımsız bir Filistin devleti kurulmasıydı (Acar, 1989: 56).

Merkezi Kahire'de kurulan ve Mısır'ın kontrolündeki örgüt, ilk Genel Sekreteri Ahmet Şukayri yönetiminin 1967 Savaşı hezimetini sonrası çöküşüne ve Aralık 1967'de istifasına kadar kayda değer bir faaliyet gösterememiştir (Dursun, 1995: 55). Şukayri'nin istifasından sonra örgütün başkanlığına Yahya Hammouda getirilmiştir. 1967 Savaşı'ndan sonra mülteci kamplarında yetişen Filistinlilerin etkin oldukları çeşitli adlarla örgütlenen ve birbirinden farklı ideolojileri, politikaları savunan örgütler Filistin mücadelesine damgalarını vurmuşlardır. Bu örgütler arasında Arafat liderliğindeki El – Fatah, bağımsız bir politika izlemeye başlayarak Filistin mücadelesinde baskın güç haline gelmesiyle liderleri Yaser Arafat'ı FKÖ Yürütme Kurulu Başkanlığı'na seçtirmeyi başarmıştır. Arafat'ın seçilmesi İsrail'e karşı yeni stratejiler belirlemede etkili bir dönemin başlangıcı olmuş, Filistin hareketinde köklü bir silkiniş gerçekleşmiştir (Dursun, 1995: 56).

1968’de Filistin Ulusal Konseyi güçlü bir şekilde Filistin Devleti fikrini savundu. Batı Şeria’da Filistin varlığının oluşturulması çağrısında bulundu. Filistin’de yaşayan ve Filistinli olsun olmasın bütün Araplar için uluslararası koruma istemiştir.

Arafat yönetimi 1973’ten sonra diplomatik etkinliğe ağırlık vererek FKÖ’nün bir sürgün hükümeti niteliği taşıdığını göstermeye çalıştı. 1974’te Arap Birliği İslam Konferansı Teşkilatı, Afrika Birliği Örgütü, ardından 22 Kasım 1974’te de BM Genel Kurulu FKÖ’yü 4,5 Milyon Filistinlinin tek meşru temsilcisi olarak tanıdı. Aynı tarihte FKÖ, BM Genel Kurulunda konuşma yapan hükümet dışı ilk örgüt oldu (Çelik, t.y.: 147).

2.4. 1967-1979 Yılları Arasında Uluslararası Alanda Filistin Sorunu’ndaki Gelişmeler

Bu yıllar arasında Araplar genelde İsrail özelde Filistin siyasetleri iki safhaya ayrılmıştır. Birinci safhada 1967 Savaşı’na kadar İsrail’in Filistin’in tamamından çıkarılması dolayısıyla yıkılması iken, ikinci safhada 1978’e kadar ele alınan dönem için belirtilen, günümüzde de geçerliliğini sürdürdüğü iddia edilebilecek olan siyaset ise, Filistinlilerin haklarını ve taleplerini karşılıya bilecek bağımsız bir Filistin Devleti’nin kurulması olmuştur (Said, 2002b: 29).

1970’lerde Arap ülkelerinin siyasetleri 1967’de işgal edilen Arap topraklarının tekrar kurtarılması hedefine odaklanmıştır. Ümitlerini BM toplantılarına ve 1973 Haziranındaki Amerikan-Rus görüşmelerine bağlamış olan Araplar, sorununun iki devlet arasında uzun bir vadede ele alındığını anlayınca büyük bir güvensizlik içine düştüler. Bu nedenle Mısır başta olmak üzere bir yandan sorunun barışçı yollarla çözümü için çaba harcarken bir yandan da Arapların güç birliği sağlaması için diplomatik faaliyetlerde bulunuyorlardı (Chomsky, 1993: 97).

Enver Sedat’ın barış yönündeki çabalarının sonuçsuz kalması halinde savaşa başvurmak zorunda kalabileceği uyarılarına İsrail’in askeri üstünlüğüne duyulan yaygın güven nedeni ile ABD tarafından dikkate alınmadı. 1973 Ekiminde Sedat tehdidini gerçekleştirdi. Yom Kippur savaşına yol açan iki neden vardı: “Birincisi 67 savaşı nedeniyle ortaya çıkan toprak ihtilafları çözülememişti. BM güvenlik konseyinin 242

No'lu kararları ve Mısır lideri Enver Sedat'ın barış girişimi barışı sağlamadı. Sedat, İsrail'in savaşta aldığı bütün toprakları vererek 1967 savaşı öncesi sınırlarına dönmesi karşılığında bir barış anlaşması imzalamayı önerdi. Fakat İsrail bunu kabul etmedi. Barış şansı olmadığını gören Enver Sedat sınırlı hedefleri olan bir savaşın yarar sağlayacağını düşündü. İkinci faktör ise, İsrail ordusunun, ülkenin bir daha Arap saldırısına bir daha hiç uğramayacağına olan güveniydi” (Çağlayan, 2004: 451).

Ekim 1973'te Arap devletleri yeniden bir araya geldiler ve İsrail'e karşı bir ittifak oluşturdular. Ramazan ayına doğru ve Yahudi dini bayramına rastlayan 6 Ekim 1973'te sürpriz bir saldırı düzenleyerek İsrail'i gafil avladılar. Ancak Arapların üstülüğü daimi olmadı; ABD o tarihe dek yapmış olduğu yardımların en büyüğü olan silah sevkiyatını gerçekleştirdi. “Transfer o denli yoğunadaki, bir yoruma göre; Amerika ile İsrail arasındaki gökyüzü, dev nakliye uçaklarıyla kararmış durumdaydı” (Yurtsever, 2004: 33).

1973 Savaşı'nın küresel çapta etkisi bu savaşla doğrudan bağlantısı olan Arapların petrol boykotuyla ortaya çıkmıştır. Petrol üreticisi Arap ülkelerinin umulmadık bir koordinasyonla boykotu uygulamaları Avrupa ülkeleri yönetimleri üzerinde etkisini göstermiş, bu etkiyle Batı Avrupa ülkeleri Arap tezlerine yaklaşmalarını sağlamıştır. Petrol boykotuyla petrolün etkili bir siyasi silah olarak kullanılabileceği test edilmişti (The Middle East and North Africa, 1996: 26 -27). 1973 Savaşı'nda Arap ülkelerinin kısmi başarısı ve Arapların ilk kez petrolü etkili bir silah olarak kullanmaları kayda değer sonuçlar almalarını sağlamıştır (Chomsky, 1993: 99 – 100).

1974 yılı gelişmeleriyle birlikte Filistin Sorunu için bir dönüm noktası olmuştur. 1948'den itibaren ilk kez 1974'de BM Genel Kurulu'nda Filistin Sorunu bağımsız bir madde olarak 2535 B kararıyla yer aldı. Bu karar kısaca İsrail uygulamalarını kınamakta, Filistinlilerin vazgeçilmez haklarını yeniden teyit etmekteydi. Eylül 1974'de BM üyesi 56 devletin teklifiyle *BM Genel Kurulu FKÖ'yü Filistin halkının temsilcisi olarak kabul ettiği 14 Ekim 1974 tarihli 3210/ XXIX sayılı kararı almıştır*. Ürdün'ün çekinceleri nedeniyle gecikmiş Arap kararı da 1974'de alınmıştır. Arap Devlet Başkanları'nın 29 Ekim 1974'de gerçekleştirdikleri Rabat Zirvesi'nde FKÖ'yü “*Filistin halkının yegane meşru temsilcisi*” olarak tanımışlardır (Aras, 1997: 29).

Uluslararası alanda FKÖ'nün tanınmasını ve etkinliğini artıran önemli bir gelişme de 13 Kasım 1974'de FKÖ sekreteri Yaser Arafat'ın BM'in davetiyle Devlet Başkanı düzeyinde karşılandığı genel kurulda, "... *Bugün buraya bir elimde zeytin dalı, ötekisinde özgürlük savaşçılarının silahıyla geldim. Zeytin dalının elimden düşmesine izin vermeyin...*" cümleleriyle biten tarihi konuşmasını yapmıştır. 22 Kasım 1974'de aldığı 3236 sayılı kararla BM Genel Kurulu o zamana kadar Filistinlilerin parça parça tanınan haklarını belirsizlikleri ortadan kaldıracak ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde tanımıştır. Yine aynı gün Genel Kurul'un aldığı kararla FKÖ'ye, "*BM Genel Kurulu'nun bütün toplantılarına ve onun himayesindeki bütün uluslar arası konferanslara gözlemci statüsüyle katılma hakkı tanınmıştır*" (Aras, 1997: 30).

Uluslararası alanda FKÖ'nün tanınması yönündeki bu gelişmelere rağmen İsrail ve ABD'nin FKÖ'ye karşı tutumunda bir değişiklik olmamıştır. 1974'de uluslararası kamuoyunda Filistinliler lehine İsrail aleyhine gelişen eğilim 10 Kasım 1975'de BM Genel Kurulu'nun "*3379 sayılı kararıyla Siyonizm'in, ırkçılığın ve ırk ayrımının bir türü olduğuna karar vermesiyle*" İsrail'i uluslararası toplumdan izole olma noktasına getirmiş ancak her zamanki gibi ABD'nin kayıtsız şartsız desteğiyle nefes alabilmiştir (Halloum, 1989: 302 -303).

1974'den sonra Filistin Sorunu'nda kayda değer ilerlemeler 1976'da yaşanmıştır. Mısır ve Ürdün'ün Filistin'de bağımsız bir devlet kurulmasını da içeren kapsamlı barış önerilerini kabul eden BM Güvenlik Konseyi kararını ABD veto etmesine rağmen, Arapların uluslararası alanda ulaştığı desteği göstermesi açısından önemlidir.

1977'de Mısır, Suriye ve Ürdün Ortadoğu'da kapsamlı bir çözümün parçası olarak İsrail ile barış antlaşması imzalayabileceklerini ABD'ye bildirdiler. Bu öneriye eş zamanlı olarak FKÖ'nün yönetim organı olan Filistin Ulusal Konseyi 20 Mart 1977'de Filistin'in tamamında laik demokratik bir devlet yerine Filistin'de bağımsız ulusal bir devlet kurulmasını ve Arap - İsrail Barış Konferansı'na Filistinlilerin de katılmasını onaylayan bir bildiri yayınladı. İsrail Başbakanı Rabin'in verdiği yanıt ise İsraililerin Filistinli gerillalara tattıracağı yegâne barış savaş alanında olanıdır olmuştur (Chomsky, 1996: 102-103).

2.4.1. Barış Girişimleri

2.4.1.1. 1967 – 1979 Dönemi Barış Girişimleri

Bu dönemin ilk girişiminde BM genel sekreteri U. Thant 242 sayılı kararın kendisine tanıdığı yetkiye bağlı olarak 23 Kasım 1967’de İsveç’in Moskova Büyükelçisi Dr. Gunnar Jarring’in 1967-70 yılları arasını kapsayan Ortadoğu raporudur. Barışın sağlanmasına yönelik bir ilerlemenin mümkün olmadığını açıklamıştır. Rapor önemini ise; 1967 Savaşı sonrası oluşan durumla ilgili tarafların görüşlerini ve 242 sayılı kararla ilgili yorumlarını ilk kez formüle etmesinden almıştır (Armaoğlu, 1994: 301 – 303).

Bu dönemin ikinci barış planını ABD Dışişleri Bakanı William P. Rogers ileri sürmüştür. 28 Ekim 1969’da hazırladığı plan kabul görmeyince, 19 Haziran 1970’de ikinci planını sunmuştur. II. Rogers planı özetle İsrail ve Mısır arasındaki uluslararası sınıra geri dönüşü savunan “ A” planı ve 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı çerçevesinde müzakerelere başlanmasını öngören “B” Planı’ndan oluşmuştur. İsrail planın her iki aşamasını da reddetmiş ancak uluslararası baskılar karşısında bazı çekincelerle “ B” planını kabul etmeyi kararlaştırmıştır. Mısır’ın müzakerelere sıcak bakmasına Arap ülkelerinin sert tepki göstermesiyle plan gündemden düşmüştür (Armaoğlu, 1994: 303 – 306).

Dönemin son barış planı dönemin iki süper gücü ABD ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanları’nın Cenevre Konferansı Ortak Başkanları sıfatlarıyla 1 Ekim 1977’de Washington ve Moskova’da aynı anda yayınladıkları Sovyet – Amerikan Ortak Deklarasyonu olmuştur. FKÖ ve Sovyetlere yakın Arap ülkeleri deklarasyonu olumlu karşılarken, İsrail’in reddetmesiyle bu barış girişimi de sonuçsuz kalmıştır (Armaoğlu, 1994: 379 – 380).

2.4.1.1.1. Camp David Antlaşması

1972 yılında Mısır’ın Sovyet teknisyenlerini kovmasıyla başlayan Moskova’yla gerginlik 1973 Yom Kippur savaşının ardından gün yüzüne çıkmıştır. Bunun en somut örneği ise; İsrail ile 1975 yılında imzalanan ikinci ayırma anlaşmasıdır. Enver Sedat 1967 yılında kaybetmiş olduğu Sina yarımadasını almanın yolunun ABD ile ilişkilerini

sıkılaştırmaktan geçtiğini anlamış ve yüzünü batı'ya dönmüştür ve 14 Mart 1976 yılında Enver Sedat 1972 yılında Sovyetlerle imzalanan 15 yıl süreli dostluk ve işbirliği anlaşmasını feshetmiştir (Arı, 2004: 406). Daha ziyade Sovyetler birliğinin Mısır'a istediği silahları vermediği gerekçesiyle feshedildiği belirtilmiştir. 4 Nisanda Mısır Parlamentosunda alınan bir kararla da, Sovyet donanmasının Mısır limanlarından yararlanmasını sağlayan antlaşma feshedildi. Açıkçası Mısır, Sovyetler Birliği ile tüm bağlarını koparıyordu (Yılmaz, 2004: 203).

Dış politika da gelişen bu olaylarının yanında, Mısır ekonomi politikasında da liberalizme kaymaya başlamış, yerli ve yabancı sermayeyi ülkesine yatırım yapmaya teşvik etmiştir. Ancak izlenen bu açıklık politikasının İsrail ile barış yapmadan mümkün olmayacağını anlayan Enver Sedat; 1977 yılında İsrail'i ziyaret etti (Arı, 2004: 408). İsrail'i ziyaret eden İsrail parlamentosunda ilk Arap lider olan Sedat, bu suretle şüphesiz Enver Sedat bu tutumu ile ABD ve İsrail ile yakınlaşmaya çalışırken özellikle SSCB ve bölgede bu devlete yakın ülkelerin tepkisini çekmekteydi (Arı, 2004: 411).

Enver Sedat'ın Kudüs'ü ziyaretiyle başlayan ilişkiler 25-26 Aralık 1977'de İsmailiye zirvesinde gerginleşmeye başladı. Bunun üzerine ABD harekete geçti. Baktığımızda anlaşmazlığın altında yatan neden; Mısır'ın Filistin meselesini ana sorun olarak görüşmelerin merkezinde tutmasıydı. Mısır bunu yaparak Ortadoğu'da kaybettiği prestijini geri kazanmaya çalışıyordu. Ancak herhangi bir uzlaşma sağlanamamıştır (Arı, 2004: 412).

ABD Başkanı Carter'in inisiyatifiyle Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında Ortadoğu barışı için bir çerçeve çizmeyi amaçlayan zirve toplantısı, Amerika başkanlarının Washington dışındaki dinlenme tesisleri olan Camp David'de 5 Eylül 1978'de başlamış ve zaman zaman kesilme noktasına gelen görüşmeler prensip olarak Camp David Antlaşmaları denen belgelerin 17 Eylül 1978'de Washington'da imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Sorunlar iki başlık halinde ele alındı; Ortadoğu barışı için çerçeve anlaşması ve Mısır –İsrail barış için çerçeve anlaşması. Ortadoğu barışı için çerçeve anlaşmasında; Filistin sorunu üzerinde durulurken; İsrail'in 1967 savaşında Suriye'nin Golan tepelerini ilhak etmesinden bahsedilmiştir (Arı, 2004: 406-412).

İmzalanan Orta Doğu Barışı için Çerçeve Anlaşması, Ortadoğu barışı için bir çerçeve niteliğindedir. Ancak bu belge sadece Batı Şeria ile Gazze kesimini ve Filistin sorununu içermektedir. Filistin Sorununun çözüm ilkeleri belirtilerek, Filistin Sorununun, Mısır, İsrail, Ürdün ve bu topraklarda yaşayan Filistin Araplarının temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda ele alınması ve bu görüşmelerin de 3 aşamalı olması gerektiği belirtiliyordu (Ortadoğu ve Geleceği, 1992: 50).

A. Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan halk 5 yıllık bir özerk yönetim için seçim yapacaktır. Özerk yönetimin görev ve yetkileri Mısır, İsrail ve Ürdün arasında yapılan görüşmelerde belirlenecek. Bu görüşmelere, bu topraklarda Yaşayan Filistin halkının temsilcileri de Mısır ve Ürdün heyetleri içinde katılabilirler. Bu özerk yönetim bu topraklarda bulunan İsrail askeri yönetiminin yerini alacaktır.

B. Batı Şeria ve Gazze'de özerk yönetimin yürürlüğe girdiği andan itibaren 5 yıllık geçiş dönemi de başlamış olacaktır. Özerk yönetim, bu topraklarda güvenliğin sağlanması için kendi polis teşkilatını kuracaktır. Bu teşkilatta Ürdünlü polisler de görev yapabileceği gibi sınırların güvenliği bakımından İsrail ve Ürdün tarafından oluşturulan ortak kuvvetler de oluşturabilecektir.

C. Batı Şeria ve Gazze'de özerk yönetim yürürlüğe girdiği andan itibaren, 5 yıllık geçiş dönemi başlar başlamaz fakat en geç üç yıl içinde Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünü, bu toprakların komşuları ile ilişkilerini ve bu geçiş döneminin sonunda İsrail, Ürdün barışını tayin edecek görüşmeler başlayacaktır. Bunun için de 2 komite oluşturulması öngörülmüştür. Birinci komite Mısır, İsrail, Ürdün ve özerklik yönetiminin temsilcilerinden oluşacak ve Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünü belirleyecektir. İkinci Komite ise Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünü belirledikten sonra, İsrail-Ürdün barışını görüşecek dolayısıyla İsrail-Ürdün barışının, Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsüne dayandırılması öngörülmüştür.

Yukarıda bahsettiğimiz tüm görüşmelerin Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararı çerçevesinde yapılması öngörülmüştür.

Bölge ile ilgili bazı önemli sorunlar Ortadoğu barışı için barış çerçevesi anlaşmasında yer almamıştır. Bu sorunların başında işgal altındaki topraklarda İsrail'in kurduğu yeni yerleşme merkezlerinin geleceği ile Filistin halkının kimin tarafından temsil edileceği konuları gelmektedir. Mısır İsrail'in yeni yerleşme yerlerini kaldırmasını isterken, İsrail bunların geleceğinin görüşmeler sırasında saptanmasını ileri sürmüştür. Askıda kalan sorunlardan biri de Kudüs'ün statüsüdür. İsrail Kudüs'ü geri vermeyeceği konusundaki ısrarını sürdürmüş, Mısır ise Kudüs'ün Arap kesiminin de diğer topraklar gibi boşaltılması gerektiğini savunmuştur.

İmzalanan Mısır-İsrail Barış Anlaşması Çerçevesi'nin ana ilkeleri ise şöyledir;

Mısır ve İsrail birbirlerine karşı güç kullanmayarak aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için öncelikle barışçıl yollardan yararlanacaklardır. Bu çerçeve anlaşmasının imzalanmasından itibaren 3 ay içinde taraflar bir barış anlaşması imzalanması için görüşmelere başlayacaklar ve bütün Ortadoğu bölgesini de kapsayan bir barışın gerçekleşmesi için diğer ilgili devletleri de görüşmelere davet edileceklerdi. Bu görüşmeler "Mısır-İsrail Barışı için Çerçeve Anlaşması"nın ilkelerine göre yapılacaktır.

İsrail ve Mısır'ın, İsrail'in Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan'la yapacağı barış antlaşmalarında imzacı tarafların, tam tanıma, ekonomik boykotun kaldırılması ve birbirlerinin vatandaşlarına hukuk devleti ilkelerinin uygulanması için gerekli tedbirlerin alınması ilkelerine dikkat edeceklerini kabul etmişlerdir. Bu antlaşmaların uygulanmasına ilişkin olarak yapılacak görüşmelere ABD de davet edilecek ve BM Güvenlik Konseyinden bu barış antlaşmalarını desteklemesi istenecektir (Gönen, 1982: 118– 123).

Mısır ile yapılan çerçeve anlaşmasında ise; iki ülke arasında görüşmeler ve müzakereler yapılmış ve İsrail Sina yarımadasından çekilmeyi kabul etmiştir. Her iki ülkenin parlamentosunda sorunsuzca onaylanan anlaşmada; "İsrail'in Filistin topraklarında Yahudi yerleşim birimleri inşa etme politikasına devam etmesi, Kudüs konusunda tavize yanaşmaması ve uzun vadede bir Filistin devletinin kurulmasına kesinlikle karşı olması, Mısır'ın Filistin konusundaki bir barış ile Mısır-İsrail arasında imzalanacak bir barış arasında doğrudan bir bağlantı kurması yüzünden ilk üç ay içerisinde bir ilerleme sağlanamamıştır. [...] Camp David anlaşmalarının öngördüğü Mısır-İsrail barış anlaşması

26 Mart 1979'da önceki gibi yine Beyaz Sarayda düzenlenen bir törenle Başkan Carter, Başkan Enver Sedat ve Başbakan Menahem Begin tarafından imzalanırken İsrail barış karşılığında bir topraktan çekilmeyi kabul ediyordu” (Arı, 2004: 417-418). Camp David Barış Antlaşması son yürürlüğe giren şekliyle Mısır ve İsrail arasında 26 Mart 1979'da imzalanması nedeniyle antlaşmanın resmi tarihi olmuştur (Aras, 1997: 34).

Camp David Barış Antlaşması'nı hem FKÖ hem de Arap Devletleri şiddetle eleştirmişlerdir. Mısır'ın Arap Birliği, İslam Konferansı gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşlardaki üyeliğini askıya almışlardır (Said, 2002a: 55). BM Genel Kurulu da karara sıcak bakmamış ve Kasım 1979'da uygulamaya koyulan 34/65 B sayılı karar ile görüşlerini şu şekilde anlatmıştır;

“Camp David uzlaşması ve diğer anlaşmalar Filistin halkının geleceğini ve 1967'den bu yana İsrail'in işgal ettiği toprakların statüsünü belirlemeyi amaçlasalar da hiçbir geçerlilikleri yoktur” (Aras, 1997: 35).

Suriye, ilgili Arap ülkelerinin katılmadığı bir anlaşmanın barış getirmeyeceğini belirtmiş, FKÖ de Sedat'ın Filistinliler adına bir anlaşma yapmaya yetkili olmadığını ve Filistinlilerin katılmadığı hiçbir anlaşmanın Filistin sorununa çözüm getirmeyeceğini açıklamıştır. Suudi Arabistan, Ürdün ve Kuveyt de anlaşmaya karşı çıkmışlar, anlaşmada İsrail'in 1967'de işgal ettiği Arap topraklarının tümünden çekileceği konusunun yer almadığı özellikle Kudüs'ün boşaltılmasına değinilmediğini belirtmişler, Filistin halkının kendi kaderini tayin etme ve kendi toprakları üzerinde devletini kurma hakkından söz edilmediğine dikkat çekmişler ve Filistin halkının tek meşru temsilcisi olan FKÖ'den bahsedilmediğini ifade etmişlerdir. Sedat için en büyük darbe Suudi Arabistan'ın bu anlaşmaya karşı çıkması olmuştur. Kudüs konusunda karar alınmamasına tepki gösteren Suudi Arabistan'ın Mısır'a ekonomik yardımını kesmesi durumunda Enver Sedat'ın zor duruma düşeceği kaçınılmaz olacaktı. Batı dünyası anlaşmayı olumlu ve barış için atılmış bir adım olarak görürken, Sovyetler Birliği Arap dünyasına paralel bir tepki göstermiştir.

Anlaşmadan en karlı çıkan taraf İsrail olmuştur. Anlaşmada tek yenilik İsrail birliklerinin belirli noktalar dışında Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesi olmuştur. Ancak kamu düzeni ve güvenlik konuları İsrail'in elinde kalmaya devam edecekti. İsrail bu

bölgede Filistinlilere yalnızca idari özerklik vermekte, siyasi özerkliği reddetmekteydi. İki bölge arasında resmi bir bağlantı olmayacaktı. İsrail bölgenin su kaynaklarını da denetim altında tutacak ayrıca Yahudilere bölgede yerleşme hakkı tanınacaktı (Turan, 2002: 97).

Camp David Antlaşmaları İsrail'in Sina Yarımadası'ndan çekilmesi yanında Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Filistinlilere özerklik verilmesi için Ürdün, Mısır, İsrail ve Filistinliler arasında görüşmelerin sürdürülmesini öngörüyordu. İsrail, Sina'dan çekilme takvimine bağlı kalırken, Filistin'in özerkliği görüşmelerine ne İsrail yaklaşmış nede Filistinliler özerkliği kabul etmişlerdir. İsrail 1980'de Kudüs'ü ilhak ederek ve İsrail'in “*bölünmez ve ebedi*” başkenti ilan ederek hem uzlaşmazlığını pekiştirmiş hem de barış sürecine ölümcül bir darbe indirmiştir (Dursun, 1995: 56).

2.4.1.2. 1980_1990 Arasında Filistin Sorunu ve Çözüm Çabaları

1980'lerde Filistin Sorunu'nda ilk barış girişimi Temmuz 1980'de 9 Avrupa Topluluğu üyesi Venedik toplantısında diğer konular arasında Ortadoğu'daki gelişmeleri de ele alarak Venedik Deklarasyonu'nu yayınlamaları olmuştur. Filistinlilerin vazgeçilmez haklarının tanınması ve FKÖ'nün Filistinlilerle ilgili barış görüşmelerinde eşit statüde taraf olarak kabul edilmesi yönünde Dünya Kamuoyuna çağrı da bulunmuştur. İsrail'in yayılma siyasetinden vazgeçip, 1967 öncesi topraklarına dönmesini istemişlerdi (Aras, 1997: 36). Venedik Deklarasyonu bu yönden barışa yönelik ilk bağımsız Avrupa girişimi olmasıyla önemliydi (Mendelson, 1982: 224).

Suudi Arabistan Veliht Prensi Fahd, 7 Ağustos 1981'de kapsamlı barış için 8 temel ilke ortaya atmıştır. Plan başkenti Kudüs olan Filistin başkentini ifade eden ilk plan ve “*bölgede bütün devletler barış içinde yaşayabilmelidir*” maddesiyle İsrail'i örtülü tanıyan ilk Arap barış planı olmasıyla uluslararası kamuoyundan olumlu tepki almıştır (Reich, 1995: 156).

Camp David anlaşmasının olumlu havasına rağmen, İsrail'in 1980 yılında Kudüs'ü işgal ederek ardından başkenti ilan etmesi, 1981 yılında Golan tepelerini ilhak etmesi ve 1982 yılında da Güney Lübnan'ı işgal etmesiyle değişen durum, Ortadoğu'da barış çabalarının önünde engel oluşturmuştur. Ortadoğu'da oluşan bu gerginlik ABD'nin

çabalarıyla durdurulmaya çalışılmış; Başkan Reagan tarafından Reagan planı olarak anılan bir plan ortaya atılmıştır. Planın mimarı yeni Dışişleri Bakanı George P. Shultz'du. Barış sürecini yeniden canlandırmayı amaçlayan plan 242 sayılı kararı, barış için toprak değişimi fikrini ve Camp David Antlaşması'nı temel almıştır (Reich, 1995: 427).

Bu plandaki öneriler (Lukacs, 1984: 35–41):

- Batı Şeria ve Gazze'nin Filistinli sahipleri için otonomi, Filistinlileri, kendi işleri ile basa çıkabileceklerini göstermeleri ve Filistin otonomisinin İsrail'in güvenliğine bir tehlike getirmedeğinin ispatı gibi gayelerle, beş yıllık bir geçici süreden sonra gerçekleşecektir.
- Birleşik Devletler geçici süre zarfında yerleşim amacı ile ilave toprak kullanımını desteklemeyecektir. İsrail tarafından yerleşimlerin derhal durdurulması ve Arapların güvenini kazanma açısından gereklidir.
- Bağımsız bir Filistinli varlığı yaratılmaktadır. Fakat barışa İsrail egemenliği ya da Batı Şeria ve Gazze'de sürekli kontrol esas alınarak ulaşılamamaktadır.
- Filistinlilerin Batı Şeria ve Gazze'deki yönetimlerinin Ürdün'le irtibatlı olması barış için en iyi sansı teklif etmektedir.
- Arap-İsrail barışı BM'nin 242 sayılı kararı esas alınarak barış için toprak değişimi ilkesine göre çözülmelidir.
- BM'nin konumu Batı Şeria ve Gazze'de dâhil tüm cephelerde 242 sayılı kararın uygulanması yönündedir.
- Kudüs bölünmemeli, ancak nihai statüsü görüşmelerle belirlenmelidir.

Ancak bu plan; “tutum ve içeriğiyle Filistin halkının sahip olduğu ulusal haklarla uyumadığı, yurtlarına geri dönüş ve kendi kaderlerini belirleme haklarını tanımadığı, bağımsız bir Filistin devleti kurulmasını reddettiği ve FKÖ'nün Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak tanımadığı” (Arı, 2004: 413) gerekçesiyle Filistin ulusal konseyince kabul edilmemiştir. İsrail tarafında ise Batı Şeria bölgesinden çekilmeden bahsettiği için reddedilmiştir.

12. Arap Zirvesi, Fas'ın başkenti Fez'de Eylül 1982'de Reagan planına cevap ve Fahd planının biraz değiştirilmiş seklini anlaşmazlığa bir çözüm önerisi olarak ortaya koymuştur (Reich, 1996: 166).

Bu maddeler (Aras, 1997: 39):

- Kudüs'ün Arap bölümü de dâhil olmak üzere İsrail'in 1967'den beri işgal ettiği bütün Arap topraklarından çekilmesi

- 1967'den beri İsrail tarafından Arap topraklarında kurulmuş olan yerleşim merkezlerinin boşaltılması
- Kutsal yerlerde ibadet özgürlüğü ve hangi dinden olursa olsun dini törenlerin yapılabilmesinin garanti edilmesi
- Filistin halkına, FKÖ'nün liderliği altında kendi geleceğini belirleme ve diğer vazgeçilmez haklarının, geri dönmek istemeyenlere de tazminat haklarının tanınması
- Batı Şeria ve Gazze'nin birkaç ayı geçmeyecek bir geçiş dönemi için BM'nin kontrolüne bırakılması,
- Daha sonra, Doğu Kudüs Başkent olmak üzere (temelde Batı Şeria ve Gazze şeridi çerçevesinde) bağımsız Filistin devletinin kurulması,
- Bağımsız Filistin devleti de dâhil olmak üzere bölgedeki bütün devletlerarasında barışın Güvenlik Konseyince teminat altına alınması,
- Bu prensiplerinin uygulamalarının BM Güvenlik Konseyi tarafından garanti edilmesi şeklindedir.

FKÖ'nün önemi belirtilmiş ve BM 242 sayılı karar kabul edilerek uluslararası alanda olumlu tepki almış, Sovyetler Birliği bu plana desteğini belirtmiştir (Armaoğlu, 1989: 485).

1981 Suudi planının tartışıldığı ve Lübnan'ın güneyinde ve Beyrut'ta konumlanmış bulunan FKÖ'nün uluslararası itibarının yükselmekte olduğu bir dönemde İsrail her türlü barış girişimini baltalamak üzere Lübnan işgali hazırlıklarına başladı. Lübnan'daki FKÖ'yü tahrik etmeye yönelik bir dizi sınır saldırısının ardından 1982'de bu ülkeyi işgal etmiştir.

İsrail'in Lübnan'ı işgaliyle, sadece FKÖ değil binlerce Filistinli mülteci de farklı Arap ülkelerine dağılmak zorunda kaldılar ve FKÖ karargahını uzun pazarlıklardan sonra Tunus'a taşımıştır (Ovendale, 1993: 118). Lübnan'ın işgali sırasında Şabra ve Şatilla katliamları da yaşanmıştır. Şaron komutasındaki İsrail ordusu Falanjist Hıristiyan milislerin İsrail kuşatması altındaki Şabra ve Şatilla kamplarına saldırılarına kayıtsız kalarak en az 2 bin Filistinli mültecinin katledilmesine neden olmuşlardır. Bu katliam sonunda Şaron, "*Beyrut kasabı*" olarak nitelendirilmiştir (Ovendale, 1993: 119).

Lübnan Savaşı sonrası oluşan uluslararası atmosfer barış girişimlerine ivme kazandırmıştır. BM Genel Kurulu 10 Aralık 1981 tarihli *36 / 120 sayılı kararı* ile 29

Temmuz 1980 tarihli *ES -7 / 2 kararını* esas alarak uluslararası barış konferansının toplanmasına karar vermiş, bu kararları 19 Ağustos 1982 tarihli *36 / 120 C, ES - 7 / 7* ve 10 Aralık 1982 tarihli *37 / 86 C kararları* izlemiştir. Bu kararların hepside BM gözetiminde Filistin üzerine uluslararası konferans toplanmasını düzenlemeye yönelik kararlardı (Aras, 1997: 44).

Lübnan hezimetinin yaralarını sarmak isteyen Arafat diplomatik girişimlere yönelmiştir. Arafat'ın diplomatik inisiyatifi Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün, Irak ve FKÖ arasında ılımlı Arap ittifakının oluşmasını sağlamıştır. 11 Şubat 1985'de Kral Hüseyin ile Arafat arasında Amman Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde kurulacak olan Filistin Devleti ile Ürdün bir Konfederasyon kuracaklardı (Aras, 1997: 46). Ancak; Kral Hüseyin gelişmelerin Batı Şeria'yı Ürdün'e katmasını imkânsızlaştıracak bir noktaya ulaşmadan 19 Şubat 1986'da antlaşmayı feshetmiştir.

1987 yılına geldiğimizde Filistin sorunu yeni bir aşamaya ulaştı. Filistin halkı intifada hareketiyle birlik içinde Filistin halkının var olduğunu tüm dünyaya gösterdi. Aralık 1987'de Gazze ve Batı Şeria'daki Filistin halkı İsrail işgaline karşı bir ayaklanma başlattı. İntifada işgali sonlandırmaya yönelik son derece disiplinli bir sivil itaatsizlik eylemi olarak başladı. Ateşli silahların kullanılması yasaklanmıştı. Hareket zırhlı İsrail araçlarına taş atmak, kontrol noktalarında direnmek, kitlesel sokak gösterileri, kepenk kapatma ve benzeri direniş biçimlerini içeriyordu. İntifada'nın ardından Cezayir'de bulunan Sürgündeki Filistin Hükümeti Gazze ve Batı Şeria'da bir Filistin Devleti ilan etti. Terörizmin terk edildiğini açıkladı ve İsrail'in varlığını tanıdı. Bu gelişmeler karşısında A.B.D. FKÖ'nün politika değiştirdiğini kabul ederken İsrail sessiz kalmayı tercih etti. İntifada hareketi ve sonrasında yaşanan gelişmeler 1993 Oslo görüşmelerine zemin oluşturmuştur (Ortadoğu 1967-1978: Arap İsrail Savaşı'ndan I. Camp David Anlaşmasına (t.y.), <http://www.bgst.org/keab/keab140705bol3.php>).

2.5. Filistin İntifadası ve Barış Sürecine Etkileri

2.5.1. İntifada'nın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

1980'lerin sonuna doğru işgal edilmiş topraklarda yankıları dalga dalga tüm dünyaya yayılan bir sosyal devrime şahit olunmuştur. Bu başkaldırının kökenleri, I. Dünya Savaşından sonra başlayan milli kimlik oluşum süreci, içerisinde incelenmelidir. Filistin ulusal kimliği, İngiliz manda rejimi altında Arap kimliğinden farklı bir boyut kazanmıştır, bunun baş nedeni Siyonist ideolojinin Filistin kimliğinin oluşmasındaki rolüdür. 1967'den sonra, tehditkâr sosyo-ekonomik koşullara, terörizme ve insan hakları ihlallerine yol açan İsrail işgali bu milliyetçi gerilimi tehlikeli boyutlarda tırmandırmıştır (Aras,1997: 49).

1987'ye gelindiğinde Lübnan hezimetinde olduğu gibi işgal topraklarında yaşayan Filistinliler Arafat'a bağlılıklarını korumalarına rağmen İsrail'in olumsuz tavrında hiçbir değişiklik olmaması, ABD'nin hala İsrail'i kayıtsız şartsız desteklemesi, Arap ülkelerinin sadece söylemlerle yetinmeleri yanında FKÖ'nün ve Arafat'ın da Filistin Sorunu'nu çözeceklerinden ümitlerini kesmişlerdi.

Ayrıca 1987 Sonbaharında İran – Irak Savaşı nedeniyle Amman'da toplanan Arap Zirvesi ve 29 Mayıs – 2 Haziran arasında Moskova'da yapılan Reagan-Gorbaçov Zirvesi'nde Filistinlilerin sorunlarının bir tarafa itilmesi Filistinlilerin umutlarını iyice tükenmesine neden olmuştur (Flores,1991: 67).

Filistinliler 1987'nin sonlarında kendilerini her zaman olduğundan daha yalnız hissetmeye başlamışlardır. 8 Aralık 1987 günü bir İsrail kamyonunun Filistinlileri taşıyan vagona çarpması ile dört kişi ölmüş yedi kişi yaralanmıştır. Olayın arkasından bunun iki gün önce Gazze'de öldürülen Yahudi'nin intikamını almak için bilinçli bir İsrail girişimi olduğu söylentileri yayılmıştır (Karaman, 1991: 220). İlk olarak bir grup genç, 9 Aralık'ta protesto gösterisinde bulunmuş; askeri güçlerin ateş açarak müdahalesine taş atarak karşılık verilmesi ile başlayan olaylar kısa sürede bir zincir oluşturarak Filistinlileri tarihi bir sürecin eşiğine getirmiştir (Aras, 1997: 52). Bu olaylar kısa süre sonra devamlılık kazanmış ve Arapça "silkinme" anlamına gelen İNTİFADA hareketi başlamıştır (Karaman, 1991: 220). Bu bir isyan hareketinden ziyade Filistin halkının yılların birikimi olan İsrail

baskısına bir tepkisi ve kendilerini davalarında yalnız bırakan başta Arap çevreleri olmak üzere tüm destekçilerine hatta etkisiz kalan FKÖ'ye karşı artık kontrolü kendi ellerine aldıklarının ve davalarına kendileri sahip çıkmadıkça sonuca ulaşamayacaklarına olan inançlarının bir tezahürü olmuştur. (Mordechai Bar-On, 1996: 220). Bu yüzden; İntifada hem bir sivil halk hareketi hem de bağımsızlık için verilen ulusal mücadele özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır.

2.5.2. İntifada'nın Sonuçları ve Barış Sürecine Etkileri

Ayıklanma uluslararası toplumun dikkatini çekmiş ve sempatisini kazanmayı başarmıştır. En azından dünyanın diğer bölgelerindeki krizlere kayan dikkat yeniden Filistin sorunu üzerinde odaklanmıştır. Avrupa Topluluğunun 12 devleti Mart 1988'de İsrail'i ağır eleştirilere maruz bırakan İsrail'le yapılacak bir dizi ticaret anlaşmasına karşı olumsuz tavır sergileyen karar almıştır. AT'nin İntifada konusundaki kararlı tutumunda yalnız olmadığının en önemli kanıtı bir müddet sonra BM'nin almış olduğu kararlardır (Aras, 1997: 54).

Ekim 1989'da Genel Kurul, özellikle intifada'ya dikkat çekerek, İsrail yönetimini işgal altındaki topraklarda yaşayan insanlara yönelik insan haklarını çiğneyen uygulamaları ve politikaları nedeniyle kınamaktadır. Konu ile ilgili 44/2 sayılı kararda (UN, DFPR, 1989: 1-2);

Genel Kurul;

İsrail işgaline karşı Filistin halkının 9 Aralık 1987'den beri, dünya kamuoyunun kayda değer dikkat ve sempatisini toplamış bulunan, ayaklanmaya vakıf olarak...

İşgalci güç İsrail'in, Kudüs dahil, işgal altındaki Filistin toprağında bulunan Filistin halkının insan haklarını ihlal eden, siyaset ve uygulamalarını; ve özellikle, İsrail ordusu ve yerleşimcilerinin savunmasız Filistinli sivillerin ölümü yahut yaralanması ile sonuçlanan ateş açma eylemleri, dövülme ve kemiklerin kırılışı, Filistinli sivillerin sınır dışı edilmesi, kısıtlayıcı iktisadi önlemlerin zorla uygulanışı... gibi hareketleri kınar.

İşgalci güç İsrail'in Güvenlik Konseyinin ilgili kararlarına karşı sürdürdüğü kayıtsız tutumu şiddetle kınar.

İntifada uluslararası tepkiyi çekmenin yanında statüko'nun tüm taraflar açısından kabul edilmezliğini de ortaya koymuştur.

İntifada İsrail toplumunun da Filistin Sorunu karşısındaki pozisyonunda radikal sayılabilecek değişikliğe neden olmuştur. İsrail kamuoyunda İsrail'in 20 yıldır sürdürdüğü işgale karşı ödediği siyasi ve ahlaki kayıplar irdelenmeye başlanmıştır. İntifada karşısında uluslararası tepkiler İsrail'i sarsmakla birlikte İsrail'in devlet siyasetinde ve bu siyaseti temsil ettiği bilinen Likud iktidarının siyasetinde önemli bir değişiklik getirmemiştir. Likud partisi, değişime karşı duruşunun siyasi bedelini 1992 seçimlerinde ödemiştir (Mardechai Bar – On, 1996: 270).

Özetle, İntifada, gelecekteki barış sürecinde temel alınacak bir ortam meydana getirmiş; Arafat ve FKÖ'nün ABD tarafından tanınmasının önünü de açarak, barış arayışlarında yeni gelişmeler çerçevesinde Filistin devletinin kuruluşuna giden yolda engellerin kaldırılmasına yardımcı olmuştur.

2.5.3. 1980'lerin Sonlarında İntifada Süreci İçinde Ortaya Çıkan Barış Girişimleri ve Filistin Devletinin İlanı

İntifada'dan çok kısa bir süre sonra Mısır Başkanı Hüsnü Mübarek, İsrail ve Filistinliler arasında ABD onayını da alarak arabulucu görevini üstlenmiştir ve Ocak 1988'de resmi barış önerilerinde bulunmuştur. Bunlar; İsrail'in yerleşim faaliyetlerini durdurması, işgal altındaki şiddete altı ay ara verilmesi, Filistinlilerin temel hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi, uluslararası gözetim altında seçim yapılması, bölgede uluslararası bir gücün varlığı ve İsrail' in Filistinli iki kişiyi görüşmeci olarak kabul etmesi şeklindedir (Aras, 1997: 59). Bütün iyi niyetlere karşı Başbakan Şamir tarafından bunlar kabul edilmemiştir.

İkinci barış girişimi ise; Shultz girişimidir. Shultz girişimi, Reagan planından bu yana en önemli Amerikan inisiyatifidir. ABD'yi temsilen bölgede bulunan Shultz düşüncelerini İsraililer, Mısırlılar, Ürdünlüler ve Filistinlilerle tartışmaya açmış ve İsrail'den Ortadoğu'da İsrail ve Araplar arasından sağlanacak kapsamlı bir barış için toprak formülü kabul etmesini beklemiştir. Planın en önemli maddeleri şunlardır (Aras,1997: 60);

“Uzlaşılabilir hedef bölgedeki tüm devletlerin güvenliğini ve Filistin halkının meşru haklarını sağlayacak kapsamlı bir barıştır.

...görüşmeler 1 Mayıs 1988'de... BM Güvenlik Konseyi 242 ve 338 sayılı kararları esas alınarak başlatılabilir. ...görüşmelerin başlamasından iki hafta sonra uluslararası bir konferans toplanacaktır. BM Genel Sekreterinden Arap-İsrail çatışmasının taraflarını ve Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesini davet etmesi istenecektir. Konferansın bütün katılımcıları BM Güvenlik Konseyi 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul etmeli ve şiddet ile terörizmi reddetmelidirler.

Filistinlilerin temsili, Ürdün-Filistin delegasyonu içinde olacaktır. Filistin görüşmeleri Ürdün – Filistin ve İsrail delegasyonları arasında olacaktır.”

Fakat Ortadoğu’da hiçbir lider Peres ve Mübarek dışında plana ilgi göstermemiştir.

Filistinlilerin başlattığı intifada ve Filistinliler kimlik bilincinin artık Batı Yakasında daha fazla kalmanın sağlıklı olmayacağı sonucuna ulaşan Ürdün, Ağustos 1988'de Batı Şeria (Batı Yakası) ile her türlü iliksini kestiğini ilan etmiştir.

Kral Hüseyin FKÖ'nü Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak her yönden destekleyeceğini eğer Filistin önderliği tarafından sürgünde bir hükümet kurulursa onu tanıyan ve destekleyen ilk ülke olacağını söylemiştir (Halloum, 1989: 233).

Filistin Ulusal Konseyi yaptığı bir dizi görüşme sonrası Cezayir'de 15 Kasım 1988'de Filistin Devleti'nin ilanı ve bağımsızlık bildirisini yayımlamıştır (Halloum, 1989: 41).

Şimdi doğal haklarına, bu tarihsel ve yasal hakların uygulanmasına ve anayurtlarının özgürlüğü ve bağımsızlığını savunmak için kendilerini feda eden birbiri ardınca gelen kuşakların kutsal anısına dayanarak, Arap zirve konferansında kabul edilen kararları uygulayarak ve Birleşmiş Milletler örgütünün 1947'den bu yana verdiği kararlarda cisimleşen uluslararası hukukun verdiği yetkiye dayanarak ve Filistin Arap halkının kendi kaderini tayin, politik bağımsızlık ve kendi toprakları Üzerindeki egemenlik haklarını uygulayarak, Filistin Ulusal Konseyi, Tanrı ve Filistin Arap hakkı adına, Filistin toprağımız üzerinde, başkenti Kudüs (el-Qudüs es-Şerif) olmak üzere Filistin Devleti'nin kuruluşunu ilan eder....

Hemen hemen bütün dünya devletleri tarafından yerleşeceği ve hükümet olacağı toprakları işgal altında olsa da Filistin Devleti tanınmıştır. Bağımsızlığının ilanı ile BM 8 Kasım 1989'da Filistin’le ilgili kararın tavsiyeler bölümünde şu ifadeler yer verilmiştir. *"Komite 15 Kasım 1988 Cezayir toplantısında Filistin konseyince kabul edilen Bağımsızlık Bildirisini memnurlukla karşılar ve bağımsız Filistin Arap Devleti'nin ilanınının 29 Kasım 1947 tarihli Arap 181 (II) sayılı Genel Kurul kararının yerine getirilmesi demek olduğunu önemle belirtir. Buna bağlı olarak, Komite, Filistin Devleti'nin uluslararası topluluk ve*

BM içerisindeki haklı yerine alması gerektiği düşüncesini ifade eder (Karaman, 1992: 224).

Bağılantısız ülkeler de 4–7 Eylül 1989'da Filistin Devleti'ni kabul etmeye ve diplomatik ilişkileri kurmaya üyelerini davet etmiştir. FKÖ'nün bağımsızlık Bildirgesinde de belirttiği gibi BMGK 242 ve 338 sayılı kararları dâhil olmak üzere ilgili Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi çerçevesinde somutlaşan, milletlerarası meşruluk temeline dayalı olarak bölgedeki barış sürecine katkıyı amaçlaması, İsrail'i barış görüşmelerine zorlamıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği, Filistin sorununun çözülerek Ortadoğu'daki pazarlık gücünü bütün bütün kaybedeceğini düşünerek hem de böyle bir anlaşmayla Arap devletleriyle ABD arasındaki daha yakın işbirliğinin önündeki en büyük engelin kalkacağını hesap ederek destekler gördüğü Filistin sorununun çözülmesini istemiştir (Arı, 1996: 258–259).

2.6. Soğuk Savaş Dönemi Filistin Sorununda Türkiye'nin Politikası

2.6. 1. Soğuk Savaş ve Güvenlik Ağırlıklı Dış Politika

Türkiye Kasım 1947'de BM'nin Filistin'in bölünme kararına karşı Araplarla birlikte oy kullanmasına rağmen 1949 yılında İsrail'i tanımış ve aynı yılın sonunda iki devlet birbirlerine büyükelçiler göndermişlerdir. İsraililer, Ortadoğu'da diplomatik yalnızlıktan kurtulacakları ve Arap-Müslüman dünyasına bir kapı aralayabilecekleri için bu ilişkiyi geliştirmeye çok hevesliydi. 1950'lerde Türkiye ile İsrail arasındaki ekonomik ilişkiler de hızla gelişmeye başlamıştır (Hale, 2003: 127).

Türkiye 1960'ların ortalarına kadar dış politikasında batı ile ilişkilerine öncelik vermiş, Ortadoğu arka planda kalmıştır. 1960'ların ortalarına kadar dış politikada Ortadoğu ile ilişkiler batı yönelimli dış politikanın bir uzantısı şeklinde gelişmiştir (Özcan, 2003: 64). 1955'de ABD'nin dıştan desteklediği İngiltere'nin içinde yer aldığı Bağdat Paketi'ne Türkiye'nin katılmasına karşı çıkan Ortadoğu ülkeleri bölgeye ABD'nin girişine aracı olduğu gerekçesiyle Türkiye'ye karşı bir cephe oluşturmuşlardır.

1956 savaşı Türkiye'nin Filistin sorununa yaklaşımında batı yanlısı tutumunu açıkça ortaya koymuştur. Türkiye Süveyş sorununu görüşmek üzere toplanan Londra Konferansı'nda kanalın uluslararası statüsünü savunarak Mısır'ın ulusal egemenlik haklarını kullanmasına karşı batı ile birlikte hareket etmiş, Filistin konusunda BM kararlarının uygulanmasını savunmuştur (Kürkçüoğlu, 1972: 93). Süveyş savaşının çıkması üzerine İngiltere dışında Bağdat Paktı üyesi ülkelerinin başbakanları 7 Kasım'da Tahran'da bir araya gelerek ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bildiride sadece İsrail'in Mısır'a saldırısı kınanmış, Fransa ve İngiltere'nin ise Mısır topraklarından çekilerek Mısır'ın bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı göstermeleri istenmiştir. Türkiye İngiltere'ye karşı olumsuz bir davranış içine girmekten kaçınarak kınama kararı almamıştır (Ortadoğu ve Geleceği, 1992: 33).

Türkiye gerek kamuoyunda gerekse Arap ülkelerinde oluşan tepkiler nedeniyle 23 Kasım 1956'da İsrail'deki Büyükelçisini geri çağırarak tavrını ortaya koymuştur. Türkiye'nin bu hareketi ne Araplarda ne de İsrail'de bir etki yaratmış, Arapların Türkiye'ye karşı tepkilerini yumuşatmaya yetmemiştir. Öte yandan Türkiye İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmeyerek, ilişkilerin seviyesini elçi maslahatgüzar düzeyinde devam ettirmiştir.

Nasırcı Pan-Arap dalga, İsrail ve Türkiye'yi kısa bir süre için yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma özellikle Temmuz 1958'de Irak'taki Batı yanlısı Haşimi Krallığının devrilmesinden ve Lübnan ile Ürdün'deki Batı yanlısı rejimlere yönelik eşzamanlı tehditlerden sonra gerçekleşmiştir. Ağustos 1958'de Başbakan Ben-Gurion iki ülke arasındaki siyasi koordinasyonu arttırmak amacıyla Ankara'daki meslektaşı Adnan Menderes'e gizli bir ziyarette bulunmuştur (İnbar, 2001: 8).

29 Mayıs 1958'de Türkiye'ye gizlice gelen Başbakan David Ben-Gurion ile Menderes'in başkanlık ettiği üst düzey heyetler arasında yapılan gizli görüşmeler sırasında iki ülkenin askeri, diplomatik ve güvenlik alanlarında örtülü işbirliği yapması kararlaştırılacaktır (Özcan, 2005: 30).

1950-1960 yılları arasında İsrail'e yönelik Türk dış politikasının Batı çizgisinde tek yönlü olarak seyrettiğini söylememiz mümkündür.

2.6.2. 1964-80 Dış Politikasının Çeşitlenmesi

1960'ların başından itibaren Türk Dış politikasının Batı eksenli tek yönlü yapısı sorgulanmaya başlamıştır. Burada yeni anayasanın katılımcılığa daha açık olması ve kamuoyunun dış politika yapımında nispeten etkili olabilmesi, 1962 Küba Krizi ile Jüpiter füzelerinin Türkiye'den sökülmesi, 1964 Temmuzundaki Johnson mektubu, Türkiye'yi Kıbrıs konusunda BM'de yalnızca Müslüman ülkelerin desteklenmesi, ağırlaşan ekonomik sorunlar gibi sebepler etkili olmuştur (Davutoğlu, 2001: 70). Bu olayların Türk dış politikası davranışı için üç önemli sonucu olmuştur. Bunlardan ilki, Türkiye batıdan destek görmemesi nedeniyle yönünü değiştirerek bir yandan Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye girişmiş, diğer yandan da Sovyetler Birliği ile görüşmelere başlayarak ilişkilerde belirgin bir yakınlaşma gerçekleştirmiştir. Sovyetler Birliği ile ilişkiler daha çok ekonomik konuları içeren yönde geliştirilmiştir. Mart 1967'de Türkiye Moskova ile o zamana kadar hiçbir ülkeyle imzalamadığı en geniş kapsamlı sanayi yardımı anlaşmasını imzalamıştır. Böylece Sovyetler, çelik fabrikası, alüminyum tasfiyehanesi ve petrol rafinerisini kapsayan sanayi tesislerinin yapımını üslenmiştir. 1960'ların sonunda Türkiye diğer ülkelere oranla Sovyet ekonomik yardımından daha fazla istifade eder hale gelmiştir (Bölükbaşı, 2001: 251). İkincisi, Türkiye'nin özellikle silah tedariki programlarında Kıbrıs' a askeri müdahaleyi neticede mümkün kılacak tarzda çıkan Üçüncü Dünya ve Bağlantısızlar Hareketi ile ilişkilerini geliştirmeyi başaramadığını fark etmiş olmasıdır (Kirişçi, 1986: 6-7).

Türkiye'nin dış politikasındaki değişiklik, radikal Arap ülkelerin beklentilerine yönelik İsrail ve batı karşıtı bir tutum izlemesi şeklinde olmamıştır. 1967 yılında Arap-İsrail gerilimi artınca, Ankara Ortadoğu politikasını belirginleştirmek adına Ortadoğu ülkelerinde görevli büyükelçilerini çağırarak, hükümetin Arap politikası ile ilgili toplantı (22-24 Mayıs) yapmıştır. Toplantıda üç ilkeye bağlanan Türkiye'nin izleyeceği Arap politikasına göre, tüm Arap ülkeleriyle ikili ilişkileri her alanda geliştirmeye çalışma, Arapların kendi arasındaki anlaşmazlıklara karışmama ve taraf tutmama, Arapları bölge paktlara veya bölge anlaşmalarına katılmama kararı alınmıştır (Fırat, 2002: 243).

Toplantının ardından üçüncü Arap- İsrail savaşı çıkmıştır. Türkiye'nin 1967 Arap-İsrail savaşı karşısındaki tutumu BM kararları doğrultusunda olmuş, Güvenlik Konseyi'nin

oy birliği ile kabul ettiği İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi yönündeki ve aynı zamanda İsrail'in varlığını onaylayan 242 sayılı karara destek vermiştir.

BM kararlarına aykırı bir davranış sergilemeyen Türkiye, Araplarla göreceli ilişkilerine devam ederek savaş sırasında bu ülkelere gıda ve ilaç yardımında bulunmuş, aynı zamanda incirlik üssünün İsrail'i desteklemek için kullanılmasına izin vermemiş (Davutoğlu, 2003: 71), Suriye sınırına da askeri yığınak yapmayacağını bildirmiştir. Arap ülkeleri Türkiye'nin savaş sırasında izlediği politikayı olumlu bulmuşlar, bunun karşılığında ABD ve İngiltere'ye petrol ihracını durdururken Türkiye'ye karşı bu kararlarını uygulamayacaklarını açıklamışlardır. 1967 savaşı sonrasında Türkiye Araplara yakın politikasını devam ettirerek Araplarla İsrail arasında çıkan her silahlı çatışmada İsrail'i protesto ettiği gibi, İngiliz Silahlı Kuvvetleri'nin 1971'de Süveyş'in doğusundan çekilmesi üzerine Basra Körfezi bölgesinde meydana gelecek boşluğun doldurulması için 21 Ocak 1968'de ABD'nin İran, Pakistan, Suudi Arabistan ve Kuveyt arasında Türkiye'nin de dahil olduğu bir güvenlik anlaşması imzalaması teklifini reddetmiştir (Fırat, 2002: 245).

Türkiye'nin Arap ülkeleri ile yakınlaşma çabaları devam ettiği sırada, 21Ağustos 1969'da Kudüs'ün İsrail işgali altında bulunan Arap kesimindeki El Aksa Cami'nin yanması tüm Müslüman ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de büyük tepkiyle karşılanmıştır. Hem bu sebeple hem de Kudüs'ün 1967'de doğu kısmının İsrail'in eline geçmesinden sonraki statüsünü görüşmek üzere İslam Zirve Konferansı'nın toplanmasına karar verilmiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirirken izlediği politikayı devam ettirerek Arap ülkeleriyle de önce ekonomik ve ticaret ilişkiler kurmayı ardından Kıbrıs konusunda desteklerini kazanmayı düşünmüş ancak Araplar arasındaki bölünmeler nedeniyle politikalarını belirlemede zorluk çekmiştir. Türkiye'nin zirveye katılma kararı alması radikal kesimin tepkisine neden olmuştur. Türkiye'nin adı İslam olan bir konferansa, örgütün yasaı imza edilmeksizin ve kararlarda Türkiye'nin laikliği ve dış politikası ile ilgili çekincelerinin belirtilmesi şartıyla dışışleri bakanı düzeyinde gözlemci statüsü ile katılması uygun görülmüştür (Soysal, 1997: 18). Eylül 1969'da gerçekleştirilen konferansta İsrail ile her türlü ilişkilerin kesilmesi önerisini Türkiye'nin İran ile birlikte reddetmesi radikal kesimde hoşnutsuzluk yaratmış, Arap devletleri arasındaki kutuplaşma daha belirgin hale gelmiştir. Dışışleri bakanı ihsan Sabri Çağlayangil, konferans sonunda

yayınlanan ortak bildiriye BM Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararının anlam ve çerçevesinde desteklediğini belirtmiştir (Özcan,1998: 163).

İslam Zirve Konferansı ile radikal Arap devletlerinden eleştiri alan Türkiye, 1970 Ürdün bunalımında daha temkinli davranmış, bunalım sırasında İncirlik üssünün ABD tarafından kullanılmasına izin vermeyeceğini bildirmiştir. Türkiye'nin Ürdün bunalımı sırasında izlediği politika, Ortadoğu'ya yönelik tutum değişikliğini izah etmektedir.

1973 Arap-İsrail savaşı sırasında Türkiye'nin Arap yanlısı eğilimi devam etmiş, İsrail'e yardım etmek isteyen ABD'nin İncirlik üssünü kullanmasını kabul etmemesi, buna karşılık Mısır ve Suriye uçaklarına yakıt ikmali yapmak için bölgeye giden Sovyet uçaklarına hava sahasını kullanmasını engellemeyerek politik yönünü ortaya koymuştur (Altunışık, 1999: 185). Türkiye yine Filistin meselesinde BM ile uyumlu yürüttüğü politikasını sürdürmüştür. BM Genel Kurulu'nun 22 Kasım 1974'te "ulusal bağımsızlık ve egemenliğin, Filistin'de yaşayan Filistinlilerin vazgeçilmez hakları olduğunu" ilan etmesi, 1975 yılında "Siyonizm'i ırkçılık olarak gören kararı" ve ardından FKÖ'nün BM Genel Kurulu'na ve konferanslarına gözlemci üye olarak davet edilerek Yaser Arafat'ın Genel Kurul'da bir konuşma yapması Türkiye tarafından da onaylanmıştır. BM'nin bu kararları alması İsrail'in şiddetli tepkisini çekmiştir. BM'nin FKÖ yanlısı tutumu ile birlikte Türkiye Ocak 1975'te FKÖ'yü Filistin halkının tek temsilcisi olarak tanıma kararı almış, 1976'da İslam Konferansı Örgütü'nün bir üyesi olmuş, 5 Ekim 1979 yılında da Arafat'ın katıldığı törenle Ankara'da FKÖ'nün temsilciliğinin açılmasını kabul etmiştir. Böylelikle Türkiye Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini Araplar yönüne kaydırmış ancak dengeli politikalarına rağmen Kıbrıs konusunda Arapların desteğini sağlayamamıştır (Özcan, 1998: 165).

1979 Camp David Anlaşması ile Mısır'ın İsrail'i tanınması, bu anlaşmaya Arap devletlerinin tepki göstermesi sonrasında Mısır ile ilişkilerini kesme kararı almalarına rağmen 1983 yılında Yaser Arafat'ın Mısır'ı ziyareti, Arapları karşısına almak istemeyen Türkiye'ye bu kaygı nedeniyle İsrail ile yürütülen temkinli ilişkilerin yeniden geliştirilmesine imkân tanımıştır (Criss, 1997: 7). Camp David anlaşmasının imzalanmasından sonra Ekim 1978'de Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün, İsrail'in 1967'de işgal ettiği sınırların gerisine çekilmemesi ve FKÖ'nün dışarıda bırakılması halinde soruna

adil bir çözüm bulunması ihtimalinin düşük olduğunu belirtmiştir. Burada Türkiye FKÖ'ye verdiği desteği bir kes daha göstermiştir (Davutoğlu, 2003: 73).

2.6.3. Yeni Denge Arayışları ve Filistin Sorunu (1980-90)

1980'li yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerinde daha açık bir düşüş yaşanmıştır. İsrail'in 1967 savaşında ele geçirerek işgal altında tuttuğu Doğu Kudüs'ü Temmuz 1980'de ilhak etmesi ve Kudüs'ün "birleşik ve ebedi" başkenti olduğunu açıklaması, Türkiye'nin büyük tepki göstermesine yol açmıştır. 28 Ağustos 1980'de Kudüs'teki başkonsolosluğunu kapatan Türkiye, 2 Aralık 1980'de 1956 yılından beri maslahatgüzarlık düzeyinde temsil edildiği Tel Aviv'e bundan sonra yalnızca ikinci katip göndereceğini açıklamış, konsolosluk işlerini de Kudüs yerine Tel Aviv'deki diplomatik temsilcilikle yürütme kararı almıştır. Türkiye'nin BM kararları dışında gösterdiği bu sert tepkinin nedeni, 1978'de yaşanan petrol krizinin olumsuz etkisinden ve döviz sıkıntısı nedeniyle ödemeler dengesindeki sorunlardan kaynaklanmış olduğu, zengin Arap ülkeleri ile girdiği sıkı diyalogla beraber Suudi Arabistan'dan ekonomik yardım alması ile doğrulanabilir (Kut, 1991: 23). Bu davranışıyla Türkiye; petrol sahibi Arap ülkelerinin yakınlığını kazanmak hedefindeydi.

Türkiye'nin Kudüs'teki başkonsolosluğunu kapama kararından iki hafta sonra gerçekleşen 12 Eylül Darbesi ile değişen yönetim, batı dünyasında kaybettiği itibarı İslam ülkelerine yakınlaşmakla gidermeyi gerekli görmüştür. Öte yandan FKÖ yetkililerinin Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini dondurma kararının aslında Türk dış politikasının ABD stratejisinin genel çerçevesi dışına çıkacak bir adım olmadığı sadece İslam Konferansı'nda ılımlı ve petrol sahibi Arap ülkelerinin yakınlığını kazanmak hedefiyle ilgili olduğu yorumunu yapmaları, kararın Türkiye'ye sınırlı bir manevra alanı sağlamaktan öteye geçmediğini göstermektedir. Bu dönem içerisinde Araplar lehine hareket eden Türkiye'nin bölücü örgütlere destek veren Suriye ile arasında var olan soğukluk nedeniyle, İsrail'in Suriye'ye ait Golan Tepelerini ilhak kararına karşı BM'nin İsrail'i kınayan kararında çekimser oy kullanmış olması, Filistin sorununa yaklaşımının Suriye-İsrail anlaşmazlığına yaklaşımından farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur (Kut, 1991: 5-34).

Türkiye'nin Arap ülkelerine yakın bir politika takip etmiş olmasına karşın aynı yakınlığı Arap devletlerinden görememesi Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratmıştır. Arap devletleri ve FKÖ, Türkiye'nin Kıbrıs politikalarını desteklemeyerek Kıbrıs Türklerinin kendilerine ait ayrı bir ulusal kimlikleri olduğu ve Kıbrıs sorununun çözümünde Türk toplumunun kendi kaderini tayin hakkının hesaba katılması gerektiği taleplerini tanımamışlar, Kıbrıslı Rumlarla yakın ilişkilerini sürdürmüşler, Rum yönetimini adadaki tek meşru yönetim olarak kabul etmişlerdir (Bölükbaşı, 2001: 257). Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerinde rahatsızlık duyduğu diğer bir konu ise 1986-87 yıllarında Bulgaristan'daki Türklere karşı yürütülen baskı politikalarına karşı Türkiye'ye sığınan 300 binden fazla mültecinin durumu göz önünde tutularak, 5. İslam Zirve Konferansı'nda Bulgaristan'ın tutumunun kınanmasına yönelik tasarıya Arap devletlerinden destek gelmemiş olmasıdır (Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ocak 1987). Bu durum Türkiye'ye Arap ülkeleri ile ilişkilerinin tek taraflı olduğu, karşılıklılık esasına uyulmadığı gerçeğini göstermiştir.

1980-82 döneminde Türkiye Ortadoğu ülkelerinden petrol alabilmek ve Kıbrıs sorununda desteklerini sağlayabilmek için İsrail ile ilişkilerini alt düzeyde tutmuştu. Ancak Suriye'nin Sovyetler Birliği tarafından desteklenen politikası İsrail ve Türkiye'yi endişelendirmiş bu nedenle her iki ülke ilişkilerini daha yakın tutmaya başlamışlardır. Ankara'nın Suriye ve Irak ile yaşadığı sorunlar Ortadoğu politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Irak ve Suriye ile GAP projesi nedeniyle bozulan ilişkiler, her iki ülkenin PKK'ya destek vermeleri ile daha da kötüleşmiş, Suriye'nin Hatay konusunda sürdürdüğü saldırgan tutumu sorunları içinden çıkılmaz hale getirmiş ayrıca İran'ın Türkiye'ye karşı tutumu ve Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı cephe oluşturma çabaları, Türkiye'nin kendisini çevreleyen bu zinciri etkisizleştirme yolu olarak İsrail ile ilişkilerini geliştirmesine sebebiyet vermiştir. İsrail ise Türkiye ile ilişkilerini arttırmak için Türkiye'nin sıkıntı duyduğu konularda yardımcı olmak amacıyla istihbarat alanında işbirliği yapmayı teklif etmiştir. İsrail yönetimi 5 Haziran 1982'de Lübnan'a başlattığı saldırılar sırasında Türkiye'ye, Beyrut'un doğusundaki Zahle kenti yakınlarında Ermeni Terör Örgütü ASALA'nın kamplarına yönelik operasyonda yer alması önerisini getirmiştir. Ancak Türk askeri yönetimi uluslararası bir skandal yaratmamak için aracı kullanarak operasyona katılma kararı almıştır. İsrail Filistin kamplarına düzenlediği operasyonlarda, elde ettiği bilgileri Türkiye'ye iletmiş, Türk istihbaratı açısından bu bulgular, Ermeni

terörüne destek veren ülkelerin açığa çıkmasını sağlamıştır. Nitekim Türkiye, İsrail ile yürüttüğü işbirliği nedeniyle 16 Eylül 270 1982'de İsrail'in Sabra ve Şatila kamplarına yönelik katliamına karşı gereken tepkiyi verememiştir (Tavlaş, 1999: 89).

İsrail'in işbirliği ile Türkiye'den beklentileri arasında Ortadoğu ülkeleri için hayati değer taşıyan su sorununda Türkiye'nin anahtar ülke olması, Türkiye'nin Orta Asya ve Balkanlardaki stratejik konumu, geniş Türk topraklarının İsrail hava kuvvetlerine talim yapma olanağı sağlayabilecek olması ve Türkiye'yi savunma sanayi alanında büyük bir pazar olarak görmesi yer almaktadır. Türkiye'nin İsrail'den beklentileri daha ziyade güvenliğe ilişkin olmuştur. Özellikle PKK terör örgütünün Türkiye'ye yönelik girişimleri komşu Arap devletleri tarafından desteklenmiş, İsrail'den istihbarat ve askeri malzeme temini Arap devletlerine bir uyarı niteliği sağlamıştır. Ayrıca Türkiye, İsrail'i Türk mallarını satışa sunabileceği potansiyel bir pazar ve ABD gibi büyük ülkelere açılacağı bir basamak olarak görmüştür.

Türkiye-İsrail ilişkileri özellikle 1983 yılında iktidara gelen Başbakan Turgut Özal'ın döneminde gelişme göstermiştir. Özal Hükümetinin İsrail ve Filistin arasında denge politikası oluşturduğu izlenimini yaratma çabalarına karşın, ABD ve İsrail'in Türkiye'nin İsrail aleyhindeki demeçlerine ve Araplara ilişkin politikalarına anlayış göstermelerinin en önemli nedeni, Özal hükümetinin ABD ve İsrail lehine politikalar izlemesiydi. Şubat 1984'te İsrail'in güvencesi durumundaki Emin Cemayel yönetimini desteklemek için Lübnan'a bir askeri hareket düzenleyen ABD'nin ikmal için Adana'daki İncirlik üssünü kullanmasına izin verilmiştir.

İsrail ile diplomatik ilişkilerini belirli bir mesafede tutan Türkiye, ekonomik ve siyasal ilişkilerde daha yakın bir tutum göstermiş, bu yakınlaşma daha sonra diplomatik ilişkilere de yansıtılarak Ankara'nın 1986'da Tel Aviv maslahatgüzarlığına daha kıdemli bir diplomat olan Ekrem Güvendiren'i ataması sonucunu doğurmuştur. Bu arada her iki ülkenin uzmanları terörizme karşı ortak mücadele edilmesi konusunda gizli bilgi alışverişine başlamışlardır.

1987'de Filistin ayaklanmasının başlaması iki ülke arasında iyileştirilen diplomatik ilişkileri gerginleştirmiş, İsrail'in intifadaya karşı sürdürdüğü sert tutumu nedeniyle

Türkiye İsrail'i kınayan açıklamalarda bulunmuştur. 31 Temmuz 1988'de Ürdün'ün Doğu Kudüs ve Batı Şeria üzerindeki egemenlik haklarını Filistinlilere devrettiğini açıklaması sonrasında 15 Kasım 1988'de Filistin devleti ilan edilmiş, BM'nin 242 ve 338 sayılı kararları onaylanarak dolaylı olarak İsrail Devleti tanınmıştır. Türkiye Filistin devletini ilk tanıyan beşinci ülke olmuştur. Filistin'i erken tanıma kararı alan Türkiye'ye İsrail'den eleştiriler gelmiş, Türkiye ise Ortadoğu'daki diğer devletlerin belirli sınırlar ve barış içinde yaşama hakkını kabul ettiğini bildirmiştir. Türkiye Filistin'i tanıyarak İsrail ile yürüttüğü dengeyi bozması nedeniyle, Arap ülkelerinin her yıl İsrail'in BM'de temsil edilmesinin yasaklanmasına ilişkin önerisine ilk kez 1989'da hayır oyu vererek İsrail lehine dengeyi kurmayı sağlamıştır. Bu karar sonrasında Türkiye için büyük kaygılar yaratan Ermenilerin 24 Nisan'ı soykırım günü ilan etmeye yönelik çabaları, Yahudi lobisi tarafından uzun bir süre yeniden gündeme gelmeyecek şekilde kaldırılmıştır (Inbar, 2001: 23).

Türkiye'nin Filistin devletini çabuk tanınmasına karşın diplomatik ilişkiler gerektiği gibi yerine getirilmeyerek yeni kurulan devlete Ankara'da büyükelçilik düzeyinde temsil olanağı verilmemesi nedeniyle, Türkiye'nin Filistin konusundaki inandırıcılığı Arap nezdinde azalmış, Araplar tarafından Ankara'nın Yahudi lobisinin etkisinde kaldığı şeklinde değerlendirilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 13 Haziran 1990). Nitekim Türkiye, İsrail ve Filistin devletleri ile ilişkilerini aynı anda büyükelçilik düzeyine çıkarmıştır. Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişkileri Ortadoğu'daki gelişmelere paralel olarak inişler ve çıkışlara rağmen hiçbir zaman kopma noktasına gelmemiş, durgun bir seyir izlemiştir. Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin normalleşmesinden önce sınırlı bazı resmi temaslar gerçekleştirilmiştir. Bu düzeyde 1987'de iki ülke Dışişleri Bakanları BM Genel Kurul toplantıları nedeniyle New York'ta bir araya gelmişler, Mart 1987'den itibaren iki ülke dışişleri bakanlıkları müsteşarlık seviyesinde mesafeli bir çerçevede sürdürülmek kaydıyla siyasi istişarelere başlamışlardır. Aralık 1991'de iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler, tekrar büyükelçilik seviyesine çıkartılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 18 Kasım 1993). Bu tarihten sonra Türkiye ile İsrail arasında üst düzey ziyaretler gerçekleştirilerek iki ülke ilişkilerine ivme kazandırılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE FİLİSTİN-İSRAİL BARIŞ SÜRECİ VE TÜRKİYE

3.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Barış Süreci

Çift kutuplu dünya düzenini ifade eden “soğuk savaş” nükleer silahlarla donanan NATO ve Varşova savunma paktlarının koruma alanlarında örgütlenmeleriyle iki güç bloğunun çatışmasını tanımlamak için kullanılan bir siyasi terim olup 1989’dan itibaren Doğu Avrupa’da Sovyet yanlısı sosyalist rejimlerin çökmesi ve 1990’da Sovyetlerin dağılmasıyla sona ermiştir (J. Lee, 2004: 309). Dünya düzeninin çift kutupluluktan tek kutupluluğa dönmesi ve yeni dönemin getirdiği belirsizlik dünya ülkelerini olduğu gibi Ortadoğu ülkelerini de boşlukta bırakmıştır.

ABD Başkanı Bush ilk defa Körfez Krizi sırasında “Yeni Dünya Düzeni” kavramından bahsetmiştir. Körfez Savaşı soğuk savaşın bitişiyle yeni dönemin belirsizliği öncesinde meydana gelmiştir. İran savaşından sonra iflas ederek çıkmaza girmiş görülen Irak ekonomisinin düzleşme çıkartılmasının en kestirme yolunun Kuveyt’in işgali olduğunu düşünen Saddam yönetimi Kuveyt’i işgal etmeye karar vermiştir. Irak Kuveyt’i işgal etmesiyle petrol yataklarını iki misline çıkartarak körfezin tartışmasız gücü olacak, ekonomisinin iç dengelerini fazlasıyla tutturabilecek, Suudi Arabistan’ı OPEC tahtından indirerek dünya petrol piyasasının mutlak hakimi olacaktır. Diğer taraftan Irak’ın hesapları ABD’nin çıkarlarıyla açık bir şekilde çelişmekteydi. Bölgesel bir gücün ABD’nin belirlediği güç sınırını aşması, silahlanma projeleri geliştirmesi, bölgesel dengeleri ABD aleyhine sarsmasına ABD’nin izin vermesi beklenemezdi (Arı, 2004: 426-430).

1 Ağustos’u 2 Ağustos’a bağlayan gece Kuveyt sınırına yığılan Irak Ordusu Kuveyt’i işgal emrini almış ve 7 saat sonra Başkent Kuveyt’e girmiştir. Aynı gün *BM Güvenlik Konseyi* toplanarak Yemen’in oy kullanmadığı oylamada 14 olumlu oyla *660 sayılı kararı* almıştır. Bu kararında Irak’ın işgalini kınamış ve 1 Ağustos sınırlarına

çekilmesini istemiştir. 30 Kasım 1990'da *BM Güvenlik Konseyi* aldığı 678 sayılı kararla 15 Ocak'a kadar Irak'ın Kuveyt'ten geri çekilmediği takdirde 660 sayılı kararı uygulanmasına yönelik bütün gerekli vasıtaların kullanılması kararını almıştır. Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesine yönelik siyasi ve diplomatik girişimler Irak'ın inadı yanında ABD'nin savaşı isteyen tavrıyla sonuca ulaşamamış, 17 Ocak 1991'de ABD öncülüğündeki çok uluslu gücün hava saldırısıyla Körfez Savaşı başlamıştır (Armaoğlu, 1994: 64 – 65). Hava akınlarıyla Irak'ın savunma sistemini çökerten çok uluslu güç kara savaşını da kazanarak Irak'ın Kuveyt'teki 500 binlik askeri gücünü ağır bir yenilgiye uğratmış, 27 Şubat'ta Kuveyt'in kurtarıldığı ilan edilerek ateşkes ilan edilmiş, 28 Şubat'ta yürürlüğe giren ateşkesle birlikte savaş Irak'ın ağır yenilgisiyle sona ermiştir.

Körfez krizi süreci hem Filistin hem de İsrail açısından önemli bir hareketlilik getirmiş, Filistin topraklarında krizin doğrudan yansımaları görülmüştür. İlk hareketlilik Nisan 1990'da Saddam'ın İran-Irak savaşından sonra elindeki kimyasal silahların İsrail'in yarısını yakacak kapasitede olduğu tehdidinde bulunması olmuştur.

Saddam'ın tehdidi İsrail için acil güvenlik sorunu olarak düşünülmemesine rağmen, bölgesel atmosferi sakinleştirici uluslararası çabalar yoğunlaşmıştır. İsrail'in 10 yıl önce Irak'ın nükleer reaktörünü imha ederek Irak'ı küçük düşürmesi, Saddam'ın kimyasal silahlar elde etme ve geliştirme çabaları, İsrail'e ulaşabilecek balistik füze tutkusu birlikte düşünüldüğünde Saddam'ın İsrail'i tehdidi ciddiye alınmıştır. Diğer taraftan 1989 ortalarında ABD'nin FKÖ ile diyalogunu askıya almasından sonra FKÖ ile Irak arasındaki ilişkiler yakınlaşarak gelişmeye başlamıştır. Saddam'ın Pan-Arap liderliğini hedeflemesi, bu hedef çerçevesinde İsrail'i tehdit etmesiyle beliren Saddam Arafat'ı kendi safına çekmeyi başarmıştı. Arafat Saddam'ın çıkışlarından sonra hızla Mısır'dan uzaklaşarak Pan-Arabizmin ve Arap red cephesinin yeni merkezi olarak algıladığı Irak'a yaklaştı. Bazı FKÖ büroları sembolik olarak Bağdat'a taşındı (Aronson, 1990: 271 – 272).

Saddam-Arafat yakınlaşması nedeniyle 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle FKÖ süreçte hatırı sayılır bir aktivite göstermiştir. 10 Ağustos'ta Kahire'de Devlet Başkanları düzeyinde Arap Birliği Zirvesi toplanmıştır. Irak'ın kınanması ve Kuveyt'ten şartsız çekilmesi, Kuveyt Emirliği'nin geri dönüşü kararlarını içeren sonuç bildirisine Sudan, FKÖ, Moritanya, Irak, Yemen ve Libya karşı çıkmış, bildiriye ABD ile

ittifak kuran Arap koalisyonu ülkelerinden Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye'nin içinde olduğu 10 Arap ülkesi onaylarken, 9'u değişik çekinceler koymuş, Arap ülkeleri “ tam ortasından ikiye” bölünmüş, Arap Birliği, 1956 Süveyş Kanalı Savaşı'ndan beri tarihinin en ağır krizini yaşamıştır (Heykel, 1992: 350 – 351).

Körfez Savaşı'nın küresel ve bölgesel çapta sonuçlarının Filistin Sorunu ve barış süreci üzerinde doğrudan etkileri olmuştur. İlk olarak Irak'ın yanında yer alan Filistinliler Irak'ın savaşı kaybetmesiyle Arap Dünyası'nın büyük kısmının desteğini kaybetmiştir. Savaş sonrası Kuveyt'in sınırdışı ettiği ve diğer Arap ülkelerinden ayrılan yaklaşık 400 bin Filistinli Ürdün'e gelmiştir. Körfez krizi sırasında ve sonrasında Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilerin durumları her geçen gün biraz daha kötüye gitmiştir. İşgal altındaki Filistinlilerin yarısına yakını işsizdi. Körfez Savaşı'ndan olumsuz etkilenen Filistinliler, Körfez Savaşı sonrası yapılacak barış görüşmelerine umutlarını bağlamışlar ancak bu konuda ikiye bölünmüşlerdir. FKÖ içindeki ılımlılar Ortadoğu Barış Konferansı'na katılarak İsrail ile yüz yüze ve kamuoyuna açık yapılacak görüşmelerle soruna çözüm aranmasını isterken, radikal kanat İsrail'le antlaşmayı öngören görüşmelere katılmaya karşı çıkmaktaydı (Arı, 2004: 262 -264).

İkinci olarak Körfez Savaşı'nda Irak'ı destekleyen FKÖ'yü cezalandırmak isteyen Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri FKÖ'ye verdikleri yardım fonlarını kesmişler, yardım fonlarını FKÖ'nün rakibi Hamasa yönlendirmişlerdir. Finans krizine giren FKÖ, Dünya'nın birçok yerinde ve Arap ülkelerindeki temsilciliklerini kapatmak zorunda kalmıştır. Filistinliler özellikle işgal topraklarındaki kamplarda yaşayanlar açıkça FKÖ'yü ve Arafat'ı eleştirmeye başlamışlardır. Bu gelişmelerden sonra FKÖ'nün baskılara dayanma gücü kalmamış, her türlü dış etkiye karşı savunmasız bir hale gelmiştir (Kepel, 2001: 367).

Körfez Savaşı'ndan hemen sonra uluslararası kamuoyu, Körfez Savaşı'nda Ortadoğu'daki olayların temel etkeni olan Filistin Sorunu'nun çözümünün Ortadoğu'nun refahı açısından öneminin anlaşılmasıyla İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngören BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına uyması gerektiği üzerinde durarak Filistin Sorunu'nu yeniden gündeme getirmiştir. Değişen dengelerle birlikte ABD'nin kurmaya çalıştığı yenedünya düzeninde kendisine kayıtsız şartsız desteğinden

emin olamayan İsrail'in uluslararası mutabakata karşı gelmeyi göze alamazdı (Davutoğlu, 2001: 390 – 391).

3.2. Madrid Konferansı

Dünya liderliğine oynayan ABD için, Körfez Savaşı'ndan sonra Filistin- İsrail çatışması Soğuk Savaş dönemindeki gibi bir koz olmaktan ziyade artık bölgedeki *Pax Americana*'nın önünde bir engel olmuştur (Bishara, 2003: 90). Bunun yanında bölgenin en güçlü devleti olan İsrail için, on yıllık ekonomik liberalleşme ve özelleştirmeler de ekonomik dönüşümü kaçınılmaz kılmıştır.

Körfez Savaşı ertesindeki dönem ABD'yi geçmişte olmadığı kadar etkili bir diplomatik konuma yerleştirmişti. ABD Orta Doğu'daki çıkarları açısından çözülmesi gereken Filistin-İsrail çatışması için diplomatik girişimleri başlattı. Ayrıca Körfez Savaşı'nın ardından Amerikan kamuoyunun, kesinlikle ihtiyaç duyulmadığı koşullar haricinde, kendi askerlerinin Orta Doğu'da bir gün daha kalmasına toleransı olmadığı ortaya çıkınca ABD yönetiminin amacı mümkün olan en az Amerikan müdahalesini gerektirecek bir ortam yaratmak haline geldi (Aras, 1997: 92). Bu amacı gerçekleştirmek üzere ABD dışişleri Bakanı James Baker Orta Doğu'ya bir dizi gezi düzenlenmiştir.

Ancak ABD Dışişleri Bakanı James Baker mekik diplomasisini yürütürken konferansın nasıl olması gerektiği konusunda taraflar arasındaki görüş ayrılığını çözümlenmekte güçlük çekmiştir. Suriye ve diğer Arap ülkeleri ABD ile Sovyetler Birliği'nin gözetiminde bir uluslararası konferans toplanmasını destekleyerek BM'nin gözetiminde gerçekleşmesini istemişlerdir. Ancak böyle bir konferansta Araplar karşısında azınlıkta kalacağını düşünen İsrail ise konferansın simgesel nitelikte olmasını isteyerek bir kere toplanacak konferans sonrasında doğrudan ikili görüşmelere geçilmesini savunmuş, konferansta BM'nin gözlemci olarak katılmasını, görüşmelere müdahale etme yetkisinin olmaması talebini sunmuştur. İsrail BM'nin konferansta bulunması durumunda karşıt kararlar çıkmasından ve bunların yaptırım gücü taşımasından endişe duymuştur. İsrail ayrıca FKÖ ile bağlantısı olan ya da Doğu Kudüs'te yaşayan herhangi bir Filistin heyeti ile görüşmeyi reddetmiştir. Ancak işgal altındaki topraklarda FKÖ ile bağlantısı olmayan bir Filistin heyetini oluşturmanın mümkün olmayacağını bilen Baker, görüşmelere katılacak

Filistin temsilcilerinin Ürdün heyeti içinde yer almalarını önermiş ancak İsrail kendi egemenliği altında saydığı Doğu Kudüs'ten gelecek Filistinlilerle, bu bölgenin statüsünün tartışmaya açılacağından endişe duyması nedeniyle görüşmeye yanaşmadığından Baker'in bu önerisi de düğümü çözememiştir (Aras, 1997: 90-91).

Başbakan Şamir yerleşim bölgeleri kurmaya devam ederek barış çabalarını çıkmaza sokmayı sürdürmüştü de, Sovyetlerden gelecek yaklaşık 2 milyon Yahudi'ye yerleşim bölgeleri kurabilmesi için ABD'den alacağı maddi yardımı kaçırmamak ve dünya kamuoyu önündeki imajını düzeltmek amacıyla konferansa katılmayı kabul etmiştir.. Arap ülkeleri de aynı şekilde ABD'yi karşılıklarına almamak için İsrail'in toprak tavizinde bulunmayacağını ileri sürmesine rağmen konferansa katılmayı kabul etmişlerdir. Arap devletlerinden Suriye'nin yardım gördüğü Sovyetlerin çözülmesi nedeniyle, FKÖ ve Ürdün İsrail'i barış masasına oturtmak için bir baskı aracı olabileceği düşüncesiyle Körfez Savaşı'nda Irak'ı desteklemişler ancak sonrasında Irak ile ittifak kurma hatasından dolayı İsrail'e karşı yalnız kalmışlar, bu nedenle ABD'ye muhalif olmak istememişlerdir. Arap dünyasında var olan anlaşmazlığın kırılma noktasına gelmesi ile İsrail daha güçlü bir pozisyona erişmiştir. Lübnan iç savaşı, İsrail'in Lübnan'a müdahalesinde FKÖ'nün yalnız bırakılması, Mısır'ın İsrail ile anlaşma yapmasından dolayı Arap dünyasında yalnızlığa itilmesi, İran-İrak Savaşı'nda Suriye'nin İran tarafında yer alması, Irak'ın Kuveyt'i işgali ile devam eden süreç Arap devletlerinin ABD'nin tercihlerine uyumlu hareket etmeleri gerekliliğine neden olmuştur.

30 Ekim 1991'de İspanya'nın başkenti Madrid'de başlayan Ortadoğu Barış Konferansı'na Mısır, İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistinliler katılmıştır. İsrail, FKÖ'nün ve işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerin toplantıya katılmalarını engellemesi nedeniyle Filistinliler konferansta Ürdün heyetinin içinde yer almışlardır (Memiş, 2002: 119). Açılış oturumundan sonra bir araya gelen, birbirlerinin görüşlerini öğrenmeye çalışan taraflar toplantının kurallarını belirlediler. Tartışılan temel konular; toprak, barış ve güvenlikti. Bütün katılımcılar barış için bunların ayrılmaz parçalar olduğunda uzlaşmışlardır. Madrid'deki çok taraflı görüşmelerden somut bir sonuç çıkması beklenmiyordu. Konferans'ın Filistinliler açısından önemi İsrail ve Filistinlilerin ilk kez görüşmesi, birbirlerini tanımaları ve Filistinlilerin varlığının tartışma konusu olmaktan çıkmıştır (Farsoun and Zacharia, 1997: 256).

ABD ve Sovyetlerin gözetiminde başlayan Madrid Konferansı'nda İsrail Başbakanı İzak Şamir'in, "barışa karşı toprak" ilkesini kabul etmeyeceklerini bildirmesi nedeniyle konferans çıkmaza girmiştir. ABD duruma müdahale ederek tarafları ikinci aşama için Washington'a davet etmiştir. 10 Aralık 1991'de başlayan Washington görüşmelerinde, İsrail ile Filistinliler ilk kez aynı masaya oturmuşlar ancak Araplar "barış için toprak" ilkesine göre, İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesini istiyor, İsrail ise buna yaklaşmıyordu. İsrail bütün dünya'da barışın önündeki engellerin başında geldiğini kabul ettiği Yahudi yerleşimleri politikasını sürdürüyordu. İşgal edilen topraklara Yahudi yerleştirmesini Arap ülkeleri şiddetle eleştirerek ABD'den İsrail'in yerleşimlerini durdurmasını sağlamasını istiyorlardı. Araplar Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde bir Filistin devleti kurulmasını savunurken İsrail Filistin Devleti'nin adını bile telaffuz etmek istemiyordu (Bektaş, 1993: 294 – 296).

Ortadoğu barış görüşmelerinin üçüncü aşaması 29 Ocak 1992'de Moskova'da başlamış, aralarında Çin, Japonya, Kanada, ABD, Türkiye ve Avrupa Topluluğu ülkelerinin katıldığı konferansa Suriye, Lübnan, Filistin, Cezayir ve Yemen katılmamıştır. Moskova görüşmelerinde Su, Çevre, ekonomik gelişme, mülteciler ve silahsızlanma gibi konular tartışılmıştır.

30 Ekim 1991'de Madrid'de başlayan Konferans'ın Moskova'da yapılan 3. turu hariç diğerleri Washington'da yapılmış, 17 Aralık 1992'de Washington'da yapılan 8. turla sona ermiştir. 30 Ekim 1991'den 17 Aralık 1992'ye kadar bir yılı aşan barış görüşmeleri sürecinden çıkan sonuçlara baktığımızda;

Madrid Konferansı BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına (barış karşılığında topraklardan çekilme) dayanarak adil, sürekli ve kapsamlı bir barış çağrısında bulunmuştur. Barış anlaşması yapmak üzere İsrail'in Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin ile iki taraflı; silahların kontrolü, ekonomik gelişme, su, mülteciler ve çevre konularında ise çok taraflı görüşmelerin başlatılmasını öngörmüş; Filistinliler için geçici kendi yönetimleri ile başlayan ve kalıcı kendi yönetimleri ile sonuçlanacak iki aşamalı görüşme kavramının oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ancak; 1992 yılında ABD'de seçimlerin yaklaşması ve İsrail'in Hamas ve İslami Cihad üyelerini sınır dışı etmesi ile Madrid süreci askıya alındı. Mevcut problemleri çözme konusunda başarısız olan Madrid Konferansı, Arapların ve

İsrail'in doğrudan görüşmeleri açısından sembolik bir öneme sahiptir (Madrid Barış Konferansı (t.y.), <http://home.arcor.de/filistin/barissureci/birinciintifada/madridkonferans/madridkonferans.html>)

3.3. Oslo I Anlaşması

İsrail ve Arap devletleri arasında devam eden görüşmelerde bir çözüme varılamamış ancak sonrasında Ortadoğu'da barış için tarihi adım atılma fırsatı yakalanmıştır. Körfez Savaşı sonrası Yaser Arafat'ın FKÖ'sü mali açıdan iflas etmiş, Körfez Savaşı'nda Irak'ın yanında yer alması nedeni ile batı ve Arap ülkelerindeki etkinliğini kaybetmiş olmasına rağmen İsrail Başbakanı İzak Rabin ile Dışişleri Bakanı Şimon Peres ise tüm çabalarına rağmen Filistin eylemlerini durduramıyor, Ortadoğu görüşmelerinde Filistin heyeti ile anlaşma sağlayamıyorlardı. Dünya kamuoyu Washington'daki görüşmeleri izlerken, FKÖ ile İsrail Norveç'te gizli temasa geçmişlerdir. Ay süren gizli görüşmeler sonucu olgunlaşan Oslo anlaşmaları ve 13 Eylül'de imzalanan Gazze ve Eriha'ya özerklik ve çekilme konularına ilişkin çerçeve anlaşma niteliğindeki ilkeler anlaşmasından oluşmaktaydı.

3.3.1. Tanıma Anlaşması

10 Eylül'de Arafat ve Rabin tarafından imzalanan karşılıklı tanıma anlaşmasına göre; FKÖ, İsrail'in devlet olarak varlığını tanımakta, terörizmden vazgeçtiğini ilan etmekte ve İntifadayı fiili olarak sona erdirdiğini açıklamaktaydı. Ayrıca FKÖ'nün kuruluş bildirgesindeki amaçlarından "İsrail'in yok edilmesi" maddesinin geçersiz olduğu kabul edilmekteydi. İsrail ise, FKÖ'nün Filistinlilerin yasal temsilcisi olduğunu kabul etmekte ve Ortadoğu Barış Konferansı çerçevesinde FKÖ ile pazarlık masasına oturacağını açıklamaktaydı (Israel-PLO Recognition - Exchange of Letters between PM Rabin and Chairman Arafat, 1993, <http://www.mfa.gov.il/MFA>).

3.3.2. İlkeler Anlaşması

Tarafların el sıkışmalarından kısa bir süre sonra, 1993 yılının Eylül ayında, her iki tarafın imzaladığı ilkeler bildirgesi Barış Süreci'nin en önemli belgesi olmuştur. Her şeyden önce, Filistinliler anlaşmayı “Ürdün heyeti içerisindeki Filistinliler” olarak değil, Filistinlileri temsil eden bir delegasyon olarak imzalamıştır (Filistin Çıkmazdan Çözümüne, :55).

Oslo Anlaşması olarak da adlandırılan İlkeler Bildirisi genel hatlarıyla şu maddeleri içermektedir (Aras, 1996: 27 ve Arı, 2004:687-688).

-İlkeler Bildirgesi, BM Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararlarına uygun olarak, bölgede kendi kendini yönetebilen bir Filistin Yönetimi kurulmasını sağlamayı amaçlamıştır. İlkeler Bildirgesi içinde seçim, kamu düzeni ve kamu güvenliği, İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'dan çekilmesi gibi konular düzenlenmiştir. Bildirgede belirlenen hedeflerin uygulamasına aşamalı olarak geçilmesi düşünülmüştür. Belirlenen hedefler, Geçiş dönemi adı altında beş yıllık bir zaman dilimi içinde gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (Sönmez ve Kalaycı, 2003: 52).

-Filistin Özerk Yönetimi, Gazze Şeridi ile Eriha'da başlayacak, 2 ay içinde ayrıntılar görüşülecek, 4 ay içinde de uygulamaya geçilecek, (Gazze ve Eriha'ya ilişkin anlaşma 4 Mayıs 1994 yılında imzalanabilmiştir.)

-Ardından İsrail Batı Şeria'da da özerkliğe hazırlık olarak polis, sağlık, eğitim, vergilendirme ve turizm hizmetlerinde sorumluluğu Filistin otoritesine devredecek, Filistinliler bu tarihten sonra kendi polis teşkilatlarını oluşturabilecekler ancak bütün bunlar İsrail'in bölgeden geri çekilmesiyle göreve başlayacak,

-İsrail genel güvenliği elden bırakmayacak, sınırlarda Gazze açıklarındaki Akdeniz sahillerinde, Batı Şeria'yı Ürdün'e bağlayan köprülerde denetimi sürdürecektir,

-İşgal bölgelerindeki yaklaşık 130 bin Yahudi'nin yaşadığı yerleşim merkezlerine dokunulmayacak, bu bölgeler İsrail yasalarına göre yönetilecek,

-Nihai durumu müzakere etmek amacıyla ikili ve çok taraflı komiteler oluşturulacak,

-Beş yıllık geçiş döneminin Gazze ve Eriha'dan çekilmesiyle birlikte başlaması ve üçüncü yılın başında ise nihai statü yani toprak, mülteciler, Kudüs'ün statüsü, yerleşimciler ve komşu ülkelerle ilişkiler konularının ele alınacağı görüşmelerin başlaması öngörülmekteydi.

3.3.3. Oslo Sürecine Tepkiler

Oslo süreci sonunda yapılan anlaşma, her iki tarafça onaylanmış olmasına rağmen yinede her iki tarafın radikalleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bağımsız bir Filistin devletinden hiç söz etmeyen ve İsraili yerleşimcilere ilişkin hiçbir hüküm bulunmayan anlaşmayı bu haliyle kabul eden Arafat'ı Filistin halkına ihanet etmekle suçlayan FKÖ dışında başta HAMAS olmak üzere Hizbullah ve Müslüman Kardeşler Örgütü gösterdikleri tepkilerle anlaşmayı desteklemediklerini ortaya koymuşlardır (Arı, 2004: 689-690).

Oslo sürecine ilişkin Edward Said'in görüşleri ise olumlu olmaktan çok öteydi. (Said, 2002: 54).

Barış süreci temelde Filistin liderliğini İsrail'in şartlarını kabul etmeye zorlamıştır: İsrail birliklerinin küçük bir kısmının geri çekilmesi, yerleşimlerin devamı, Kudüs'ün İsrail egemenliğinin ve yerleşimlerin belirlenimi altında tutulması; sınırların ve suların İsrail tarafından kontrolü; güvenliğin İsrail tarafından kontrolü. Amerikalıların ve İsraililerin yapmaya çalıştığı şeydu; işgalin bu şekilde yeniden ambalajlanması hususunda Filistinlilerin rızasını elde etmek. Ortada büyük bir sahtekârlık olmasına karşılık, kamuoyuna barış doğrultusunda yok kar ediyormuş görüntüsü veriyordu.

İsrail tarafında ise; Likud liderlerinden Şaron anlaşmayı ulusal intihara giden bir yol olarak tanımlamıştır (Lurie, 1995: 63). Likud dışında yerleşimciler konseyi, ulusal Dinci parti gibi muhalif partiler, Oslo'ya ve bağımsız bir Filistin devleti olgusuna kesinlikle karşıydılar. Bunlar "Büyük İsrail ve ya Kudüs'ün bölünmezliği" gibi kavramları tabu kabul eden kesimde yer almaktaydı. Bazıları bağımsız bir Filistin devletinin İsrail'in güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturacağını düşünmekte, bazıları ise Batı Şeria'daki

yerleşimcilerin geleceğinden kaygı duymakta ve bu yerleşimlerin sökülmesini ya da Filistin devletinin egemenliğine bırakılmasını kabul edilmez bulmaktaydı (Arı, 2004: 691).

Anlaşmaya Arap ülkeleri de tepki göstermiş, Suriye bu anlaşmanın bir dayatma olduğunu ileri sürmüştü, Lübnan, Filistinlilerin İsrail ile ayrı bir anlaşma yaparak Arap dayanışmasını bozduğunu belirtmiş, Arapların Siyonizm'e karşı mücadelesini kullanarak bölgedeki etkinliğini sürdürmeye çalışan İran ise en sert tepkiyi göstermiştir.

3.3.4. Filistin-İsrail Ekseninde İlerleme

3.3.4.1. Gazze-Eriha Anlaşması

Görüşmelerin devam ettiği sırada 25 Şubat 1994'te bir İsrailli yerleşimcinin El-Halil'de (Hebron) Hz. İbrahim Camii'nde ibadet etmekte olan Filistinlilerin üzerine ateş açmasıyla 29 Filistinli Müslüman'ın ölmesi, diğer sorunlara ek olarak barış sürecini sekteye sokmuşsa da; İlkeler Bildirgesinin imzalanmasından sonra taraflar Kahire ve Paris'te barış görüşmelerine tekrar başlamıştır. Yedi ay süren sıkı bir çalışma döneminden sonra uzlaşmaya varılmıştır. Gazze-Eriha Anlaşması 4 Mayıs 1994'te Kahire'de imzalanmıştır. 400 sayfalık anlaşma, ana metnin dışında dört ekten oluşmuştur. Görüşmelerde dört ana konu üzerinde durulmuştur.

Bu anlaşmayla güvenlik ve İsrail güçlerinin çekilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Filistin Yönetiminin dış güvenliği İsrail'e bırakılmıştır. İç güvenlik ise İsrail ve Filistin arasında paylaşılmıştır. Gazze ve Batı Seria'daki Yahudi Yerleşimlerin güvenliğinden İsrail sorumlu olmuştur. İsrail askerleri, yeni kurulan İsrail-Filistin Ortak işbirliği ve Koordinasyon Komitesi ile işbirliği içinde Filistin Yönetimi bölgesinden çekilecektir. Ayrıca yolların güvenliği, Filistinlilerin Gazze-Batı Seria arasında güvenli geçişi, İsrail hapishanelerinde bulunan HAMAS ve İslami Cihat örgütü üyeleri dışındaki Filistinlilerin serbest bırakılması konularında anlaşılmıştır (Aras, 1997: 114).

Gazze-Eriha anlaşması ile Gazze ve Batı Seria'da İsrail sivil yönetimine son verilerek yetkilerin Filistin Yönetimine geçişi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Filistin Yönetiminin yasal yetkisi, İsrail vatandaşları ve yerleşimciler hariç, bölgesel ve kişisel

yetki sorumluluğuna giren bütün alanları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ekonomik alanda ise ithalat politikası, yerel pazarlar ve turizm, para politikası, vergilendirme ve iş gücü konularıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler, Oslo Anlaşmasının genel çerçevesini somut ayrıntılara dönüştürerek Filistinlilerin ekonomi üzerine karar verme yetkisini daha fazla sınırlamıştır (Aras, 1997: 115).

3.3.4.2. Oslo II Anlaşması (1995)

Gazze ve Batı Şeria üzerine İsrail-Filistin geçici antlaşması olarak isimlendirilen antlaşmaya II. Oslo ve ya Taba antlaşması denilmektedir. Antlaşma Mısır-Taba'da 24 Eylül 1995'de parafe edilmiş ve 4 gün sonra Washington'da Beyaz Saray'daki bir törenle Rabin ve Arafat tarafından imzalanmıştır.

II. Oslo Antlaşması İsrail ve Filistin Özerk Yönetimi arasındaki gelecekteki ilişkilerin yapısı, işgal bölgesindeki Filistinlilerin yeniden güvenlik düzenlemesi, yasal sorunlar, ekonomik ilişkiler, seçimler, Filistin yönetim organlarının güçleri ve Yasama Konseyi, sivil konularda güç devri, Filistinli mahkûmların salınması ve İsrail-Filistin işbirliğini düzenleyen 400 sayfanın üzerinde bir uzlaşma antlaşmasıdır (Oslo-II, Withdrawal without Withdrawing ,1996: 117).

Bu anlaşmayla Batı Şeria üç bölgeye bölündü. Anlaşmanın 11. maddesinde yedi Filistin yerleşiminden oluşan A bölgesi Filistin yönetiminin sivil ve askeri kontrolüne, B bölgesi Filistin yönetiminin sivil ancak İsrail'in güvenlik kontrolüne ve C bölgesi tamamen İsrail kontrolüne bırakıldı. İsrail bir bakıma Oslo II Anlaşması ile 1967'de işgal ettiği Batı Şeria'da yasal olarak kontrol hakkı kazandı (Roy, 2002: 11).

Anlaşmanın karmaşık yapısı nedeniyle özellikle A bölgesindeki şehirler (Nablus, Ramallah, Cenin, Tulkarem, Kalkilya) birbirlerinden yalıtılmış ve şehirlerin birbirleriyle ilişkileri kesilmişti. 7 Filistin kentinin belediye alanının yönetimi FÖY'ye devredilecekti. İsrail birlikleri 6 haftadan daha uzun olmayan bir süre içinde kentlerin yakınlarından yer değiştirecek veya kentlerin yaklaşık 1-2 kilometre dışında konuşlanacaktı. 7 Şehirden Hebron'un statüsü diğerlerinden farklıydı. Hebron'da İsrail askerleri 400-450 koruma ile kentin merkezindeki %25'lik alanda konuşlanmaya devam edecek, 150 bin civarında

Filistinlinin ortasındaki Hebron ve Doğu Kudüs'teki 400 civarındaki Yahudi yerleşimci korunacaktı (Oslo – II, Withdrawal without Withdrawing ,1996: 117) A ve B bölgeleri tamamen İsrail kontrolü altında bulunan C bölgeleri ile kuşatıldığı için bu alanlar aslında İsrail'in denetiminde kalmış olmaktadır. Çünkü İsrail bu bölgelerdeki giriş çıkışı denetleme hakkına sahip olmuştur. Anlaşma'yla Filistin kontrolüne bırakılan alanlar artsa da bu bölgeler tamamen İsrail'in yargı yetkisinde olan bölgeler tarafından kantonlara bölünmüş oldu (Roy, 2002: 11). Anlaşmanın 10. maddesine göre, İsrail askerleri Yahudi yerleşimlerini korumaya ve bölgeler arasındaki geçişi sağlamaya devam edeceklerdir. Bu madde Batı Şeria'da parçalanmış Filistin bölgeleri arasındaki geçişlerin kontrolünü İsrail'e verdiği için İsrail'in geri çekilmeleri de anlamsız hale gelmiştir. Diğer yandan Gazze ve Eriha İsrail denetimindeki kilometrelerce toprak ile birbirinden ayrılmıştır; her ikisi de otonom Batı Şeria'daki toprakların yüzde biriyle sınırlanan A alanına dâhil edilmiştir (Said, 2002: 85). Dolayısıyla Oslo sürecinin barışından itibaren vurgu yapılan Filistinlilerin özerkliği İsrail'in Batı Şeria'daki yolları, giriş ve çıkışları kontrol etmesiyle yara almıştır. Örneğin Filistinliler için önemli bir şehir olan Ramallah'ın üç tarafı Yahudi yerleşim bölgeleriyle çevrilidir; kelimenin tam manasıyla egemenlik İsrail'in elindedir (Said, 1997: 33).

İzak Rabin yönetimini eleştiren radikal Yahudi yerleşimciler El Halil'de gösteri düzenlemişlerdir. Ortadoğu barışının mimarlarından İzak Rabin'in 7 Kasım 1995'te Tel Aviv'de bir barış mitingine katıldığı sırada aşırı sağcı Bar İlan Üniversitesi öğrencisi Yigal Amir tarafından öldürülmesi barışa darbe vurmuştur. Rabin'in yerine geçen İzak Şamir barış sürecinin devam edeceğini belirtmiştir. Bu karar doğrultusunda İsrail askerleri Batı Şeria'daki El Halil dışındaki 7 kenti boşaltmışlardır. Suikast, 1996 yılında yapılacak seçimlerde sertlik yanlısı Benjamin Netanyahu önderliğindeki Likud Partisi'nin iktidara gelmesinin önünü açmıştır (Memiş, 2002: 121).

İsrail ile FKÖ arasında yürürlüğe koyulan özerklik anlaşması uyarınca Filistinliler seçime gitmişlerdir. Ortadoğu barışı açısından büyük önem taşıyan ve Filistin topraklarında ilk kez gerçekleştirilen demokratik seçimlerde Filistin Özerk Yönetimi'nin Başkanı ve Yasama Meclisi'ni oluşturan 88 üye belirlenmiş, FKÖ Lideri Yaser Arafat oyların % 85'ini alarak başkanlığa getirilmiştir.

Bununla birlikte, barış süreci hala birçok problemle karşılaşmakta ve kırılganlığını korumaktadır. Aşırı gruplar tarafından tırmandırılan terörizm, batı yakası ve Gazze şeridinde Filistinlilerin İsrail'e girmelerini engelleyen sınır kapamalarına maruz kalmalarına yol açmaktadır. İsrail hükümeti işgal altındaki topraklarda yeni Yahudi yerleşim birimlerinin kurulmasına izin veren çelişkili siyasetini sürdürmektedir. Filistinlilerin ekonomik durumunu oldukça kötü yönde etkileyen sınır kapamaları, Yahudi yerleşimleri sorunu ile birleşince iki taraf arasında ciddi çatışmalar ve barış süreci ile ilgili ciddi hayal kırıklıkları gündeme gelmiştir. Sonuçta Filistin – İsrail barış süreci Eylül 1997 itibari ile bütün çabalara rağmen yeniden başlatılamamıştır (Aras, 1997: 125).

3.3.5. Barışın Önündeki Engeller, Beklentiler ve Sorunlar

Taraflar arasında barış sürecini tehdit eden çok önemli sorunlar bulunmaktaydı. Bunlar (Arı, 2004: 706-714);

-İsrail Ürdün'den Eriha'ya ve Mısır'dan Gazze'ye geçiş egemenlik sorunu olarak bakarak bunun kendi kontrolü altında olmasını isterken; FKÖ bu konuda kendi denetimi altında bulunması gerektiğini savunmaktaydı.

-Ele alınan anlaşmaların hiç birinde mültecilerin geri dönüşüne ilişkin hiçbir konu açıklığa kavuşturulmamıştır.

-Filistin geçici yönetimine bırakılması öngörülen topraklara yerleştirilmiş olan yaklaşık 300.000 dolayındaki Yahudi'nin ne olacağı konusu önemli tartışma konularından bir tanesidir.

-Anlaşmalarda açıklık yetirilmeyen bir diğer konu ise Kudüs'ün statüsü sorunudur. Arafat Kudüs'ün ileride kurulacak olan Filistin devletinin başkenti olacağını ifade ederken; İsrail başbakanı İzak Rabin Kudüs'ün hiçbir zaman müzakere konusu edilemeyeceğini söylemekteydi.

-Anlaşmanın önünde aşılması gereken bir diğer önemli konu ise karşılıklı güven sorunuydu. Uzun bir tarihsel düşmanlıkla birbirinden ayrılan bu iki toplumun bir tek anlaşmayla her şeyi geride bırakacağını düşünmek maalesef iyimserlik olurdu.

-Barışın uygulanması engelleyebilecek bir diğer unsur intifada hareketiydi. FKÖ içindeki hemen hemen El-Fetih'in dışında tüm grupların devam etmesini istediği İntifada, esas olarak HAMAS'ın kontrolünde bir hareket olarak görülmekte ve bu nedenle endişeye neden olmaktaydı.

-Barış anlaşmalarının başarısı bölgenin mevcut durumunun iyileştirilmesi için gereken ekonomik yardımların zaman geçirilmeden yapılmasına da bağlıydı.

-Barış önünde duran bir diğer engel ise; İsrail'in siyasal ve toplumsal yapısıyla ilgiliydi ve bu durum Likud ve İşçi partisinin Filistin sorununa yaklaşımlarındaki derin farklılığı açıklamaktaydı. Sonuçta, İsrail'de her seçimde barış süreci ve bu konuda İsrail hükümetinin ortaya koyduğu politikalar yeni baştan onaylanmakta ya da reddedilmektedir.

3.4. Hebron Protokolü

1993'te başlayan İsrail-Filistin barış sürecinde, İslami Cihad ve Hamas'ın bombalı intihar saldırıları düzenleyerek yürüttükleri terörist faaliyetler Mayıs 1996'da erken seçim faaliyetlerini yürüten İsrail'de büyük bir etki yaratmış, muhalefetteki muhafazakar Likud Partisi ve müttefiki sağ kanat, barış sürecinin terör eylemlerini durdurmadığını ileri sürerek Filistin yönetimine bırakılan Batı Şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşimcilerin tehlikede bulduklarına dikkat çekmiştir. Başbakan Şimon Peres terörü öncelik sıralamasında birinci sıraya alarak Suriye ve Filistin ile sürdürülen barış görüşmelerini dondurduğunu açıklamışsa da Hizbullah saldırılarından ötürü sağcı Likud Partisi'nin Lideri Benjamin Netanyahu'nun seçimlerde öne geçmesini engelleyememiştir. Nitekim barış sürecinde önemli adımlar atan İzak Rabin'in öldürülmesi ardından gerçekleştirilen Hizbullah saldırıları Likud Partisi'ni iktidara taşımıştır.

İsrail seçimlerini Likud Lideri Benjamin Netanyahu'nun kazanması özerkliği genişletme ve bağımsız Filistin devletine doğru giden yolu açma ihtimalini zayıflatmıştır.

Netanyahu, hükümet programını açıklarak Akdeniz'den Ürdün'e kadar olan topraklarda tarihi ve dinsel bir kavram olan Eretz İsrail'in (Büyük İsrail) kurulmasını öngörmüş, İsrail'in varlığını tehdit edeceğini ileri sürerek bağımsız Filistin devletinin kurulmasına karşı çıkmış, Doğu Kudüs'ü Filistinlilere verme niyetinin olmadığını açıklayarak Kudüs'ün İsrail'in bölünmez başkenti olacağını altını çizmiştir. Netanyahu, İsrail'in güvenliğinin toprak vermekle değil, toprakları elde tutmakla sağlanabileceğini savunmuştur. Ayrıca kesin garantiler vermedikçe Golan'dan çekilmeyeceklerini ifade etmekteydi (Arı, 2004: 716-717).

İsrail'in 1996'da Kudüs'te El Aksa Camii'nin yanından geçen tüneli¹ açması üzerine başlayan gerginlik, kanlı sokak çatışmalarına dönüşmüş, İsrail güvenlik güçlerinin Filistinli göstericilere ateş açması üzerine olaylar Batı Şeria'daki Ramallah kenti ile Gazze'ye sıçramıştır. Yaklaşık 85 kişinin ölümüne yol açan tünel olayından sonra ABD Başkanı Clinton'un davetiyle bir araya gelen Netanyahu-Arafat görüşmesinden bir sonuç alınamamış, Netanyahu tünelin hiçbir şekilde kapanmayacağını 1993 tarihli Oslo Anlaşması kararlarını uygulamaktan kaçınarak 100 bin Filistinli ile 400 Yahudi yerleşimcinin bulunduğu El Halil kentinden çekilmeyeceğini açıklamıştır. Öte yandan İsrail'in Doğu Kudüs'te ve Batı Şeria'da yeni yerleşim birimlerinin kurulacağını onaylaması büyük tepkilere neden olmuştur. Tüm bu anlaşmazlıkların yaşandığı ortamda Netanyahu ve Arafat arasında süre gelen görüşmelerde bir anlaşmaya varılabilmektedir.

Ocak 1997'de gerçekleştirilen El Halil Protokolü ile İsrail'in Batı Şeria'daki El Halil kentinin % 80'inden çekilerek Filistin Özerk Yönetimi'ne bırakması öngörülmüş ayrıca 1997 Mart ayından 1998 ortasına kadar Batı Şeria'nın kırsal kesiminden de aşamalı olarak çekilmesi kabul edilmiş, Filistin topraklarının kesin statüsüne ilişkin görüşmeler ileri bir tarihe bırakılmıştır. Bu protokole göre El-Halil H1 ve H2 alanlarına bölündü. Önceden bölgelere ayrılan Batı Şeria'nın içindeki El-Halil bölgesi de yeniden bölünmeye tabi tutuldu. Protokol, H1 bölgesini Filistin yönetimine, dört yüz Yahudi yerleşimci ile kırk

---

¹448 metre uzunluğunda olan tünel, Kudüs'te Ağlama Duvarı'nın uzantısı durumundadır. Müslümanların üçüncü kutsal ibadet yeri olan El Aksa Camii'nin bulunduğu Tapınak Tepesi'nden geçmektedir. Tünel yapılmadan önce Kudüs'ün Yahudi bölgesinde tek bir giriş-çıkış kapısı bulunmaktaydı. Tünelin yapımından sonra İsrail Hükümeti kentin Müslüman bölgesine ikinci bir kapı açmış oldu. Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat tünelin açılmasının bir suç olduğunu belirterek, Kudüs'te Yahudilerin yayılmacılık girişiminde bulunduğunu ifade etmiştir.

bin Filistinlinin yaşadığı H2 bölgesini İsrail'in denetimine bırakıldı. El-Halil Protokolü İsraililerin bölgedeki emniyeti sağlama yetkisini bütünüyle ellerinde tutmalarına, tüm El-Halil vatandaşların gözaltına alma, tutuklama, sorgulama, yargılama ve hapsedme yetkilerine sahip olmalarına izin veriyordu (Pacheco, 2002: 322). Dolayısıyla Protokol, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki de facto egemenliğini değiştirme konusunda hiçbir yenilik getirmemekteydi (Said, 1997: 31). İsrail'in El Halil'den çekilmesine karşılık, Yaser Arafat da teröre karşı mücadele etmeyi, terör örgütlerini dağıtmayı ve cezalandırmayı taahhüt etmiştir.

Doğu Kudüs'ü Filistinlilere vermeyeceğini, Filistinlilerin devlet kurma haklarını tanımayacağını her fırsatta açıklayan Netanyahu'nun yeni yerleşim birimleri kurma konusunda geri adım atmaması Hamas'ın eylemlerini arttırmasına neden olmuştur. Hamas'ın eylemleri nedeniyle Arafat'a uyarıda bulunan Netanyahu, örgütün eylemlerini sürdürmesi durumunda barış sürecini askıya alacağını açıklamıştır. Ancak İsrail Filistinlilere Oslo Anlaşması'nda öngörülen hakların hiçbirini vermemiş Batı Şeria'nın özerkliği dahi mümkün olamamıştır. Dolayısıyla barış süreci Filistinliler için ne yerleşim sorunu, ne mülteci sorunu ne de sınırlar sorunu konusunda bir çözüm getirebilmiştir (Lederman, 1994: 7).

3.5. Wye Memorandumu

İsrail ve Filistin arasında İsrail'in Batı Şeria'da Filistin yönetimine devredeceği toprakların oranı ve İsrail'in güvenliği için Filistin'in alacağı önlemleri içeren görüşmeler yapılmaktaydı. Taraflar Washington yakınlarındaki Wye Plantation Konferans Merkezi'nde gerçekleştirilen görüşmelerde "barışa karşı toprak verilmesini" öngören bir anlaşma üzerinde uzlaşmışlardır. 9 gün süren gergin görüşmelerden sonra Clinton'un tanıklığında İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu ve FÖY Başkanı Yaser Arafat tarafından 23 Ekim 1998'de imzalanmıştır (Special Document File, 1999: 135).

Wye River Memorandumu'na göre, İsrail, işgal altındaki bölgelerden çekilmesini hızlandıracak, İsrail hapisanelerinde tutuklu bulunan Filistinlilerin üç aşamada serbest bırakılması sağlanacak, İsrail ile Filistin yönetimi arasında teröre karşı etkili mücadeleyi öngören bir işbirliği mekanizması kurulacak ve Gazze'de uluslararası bir havaalanı inşa

edilecekti. Bu memorandum, barış sürecine tekrar işlerlik kazandırmak yönünde önemli bir adım olmakla birlikte, temel anlaşmazlık noktalarının aşılmasında ve Filistin'in nihai statüsünün belirlenmesinde bir aşama kaydedilememiştir (Çağrı Erhan, (t.y.), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/471/5423.pdf>).

Wye River anlaşması genel olarak birinci ve ikinci çekilme planını düzenlemekteydi. Çekilme gerçekleştiğinde Batı Şeria'nın yaklaşık yüzde 40'lık bir bölümünde sivil ve askeri denetim Filistin Yönetimine geçecekti. Wye Memorandumu'na kadar Filistin yönetimi yüzde 3'lük kısımda tam denetime, yüzde 24'lük bölümde ise sınırlı denetime sahiptir. Diğer yüzde 70'lik bölümde ise İsrail'in hem sivil hem de askeri yönetimi devam etmektedir. Yeni çekilmeyle beraber bu Filistin Yönetimi yaklaşık yüzde 18'lik bölümde tam denetime diğer yüzde 20'lik kısımda ise Filistin Yönetimi'nin sivil denetimi, İsrail'in ise askeri denetimi söz konusu olacaktır. Yani tarafların ortak denetiminde olacak. Wye Memorandumu'na uyulsa dahi, Batı Şeria'nın yüzde 60'ı hala İsrail'in tam denetiminde olmaya devam edecekti (In the Wake of Wye, 1998: 43). Wye Memorandumu'na göre nihai statü konusunda taraflar öngörülen ilk taahhütleri yerine getirmeleri halinde görüşmelere başlayacak ve bu aşamada hem üçüncü çekilme hem de yüzde 40'lık bölümde Filistin'in tam denetimi gerçekleşecekti. Nitekim 11 Kasım'a kadar anlaşmayı yürürlüğe koymayan Netanyahu hükümeti Kasım sonuna gelindiğinde sadece yüzde 2'lik bir bölgeden çekilmişti. İsrail çekilme işlemini geciktirirken aynı zamanda hem Filistin yönetiminde kalan bölgelerdeki Yahudi yerleşim birimlerinin İsrail'in diğer bölgelerine ulaşımını sağlayacak ve bir anlamda Filistin yönetimini by-pass etmeyi amaçlayan yollar inşa etmiş hem de yeni yerleşim birimleri inşasını sürdürmüştür.

Mayıs 1999'da sona erecek Oslo Barış süreci Filistin ve İsrail köktendincilerin şiddete yönelmesi, İsrail hükümetinin uzlaşmazlığı ve ABD'nin İsrail yanlısı bölge politikası nedeniyle çıkmaza sürüklenmiştir. İsrail Oslo anlaşmasının imzalandığı 1993 tarihinden 1999'da bitecek sürece kadar, Batı Şeria'daki toprakların %15'inin Filistinlilere iade edilmesi, su paylaşımı, mülteci sorunu gibi anlaşmada belirlenen ilkeleri askıya almış, Batı Şeria'nın Filistin denetiminde bulunan bölgesini de abluka altında tutmaya karar vermiştir. Batı Şeria'yı Gazze Şeridi'ne bağlayan Erez geçiş kapısının İsrail denetimi altında olması böylelikle İsrail'de çalışan Filistinli sayısının azalmasından dolayı Filistin Özerk Yönetimi'nin ekonomisi kötüye gitmiş, sınırların kapatılması ile Filistinliler büyük

maddi kayıplara uğramış, yerleşim yerlerinin ablukaya alınması, halkın hastane, okul ve ibadet merkezlerine girişlerini engellemiştir. İsrail ekonomisi ise yıllardır sürdürülen Arap ambargosunun kaldırılması ve çok uluslu şirketlerin yatırım yapması ile ilerleme kaydetmiş, İsrail'in Filistin toprakları üzerinde ve Doğu Kudüs'te demografik yapıyı değiştirmek amaçlı uyguladığı yerleşim politikalarını sürdürmeye devam etmesi, şiddet olaylarının artış göstermesine yol açmıştır (Arı, (t.y.), www.tayyarari.com/download).

3.6. Şarm El-Şeyh (II. Wye)

Mayıs 1999'da İsrail'de yapılan seçimlerde İşçi Partisi'nin tekrar iktidara gelmesi ve Rabin'in "barış için toprak" tezini destekleyen Ehud Barak'ın başbakan olması, temel sorunların aşılması yönündeki umutları arttırdı. Fakat Temmuz 1999'da oluşturulan koalisyon hükümetinin içinde yer alan dinci Şas partisinin, Filistinlilerle ilişkilere yaklaşımı, barış sürecinde beklenen ilerlemenin sanıldığı gibi hızlı gerçekleşmeyeceğinin ilk işaretiydi.

Barak Filistin'den Ekim 1998'de imzalanan Wye Plantation Anlaşması'nın bazı maddelerinde değişiklik yapılmasını istemiş, Arafat bu talebi reddetmiştir. Bilindiği gibi Wye Plantation Anlaşması, İsrail'in Batı Şeria'nın bir bölümünün denetimini Filistin Özerk Yönetimi'ne bırakmasını öngörmekte idi. Bu maddenin uygulanması halinde muhalif İsraililerden tepki göreceğinden kaygılanan Barak, anlaşmanın çekilme ile ilgili bölümlerini nihai barış görüşmelerinde ele almak istemiştir.

ABD'nin de girişimleriyle, Filistinliler ve İsrail arasında, 4 Eylül 1999'da Mısır'ın Şarm el Şeyh kentinde imzalanan memorandumla, İsrail birliklerinin Batı Şeria'dan çekilmesi ve Filistinli tutukluların serbest bırakılması takvime bağlanıp, nihai statü görüşmelerine hız verilmesi, 15 Şubat 2000'e kadar bir nihai barış antlaşması taslağının hazırlanması ve 13 Eylül 2000'de de nihai barış antlaşmasının sonuçlandırılması konularında görüş birliğine varılmasına rağmen, nihai statü görüşmelerine bir türlü işlerlik kazandırılmamıştır. Şarm el Şeyh Memorandumu'nun ardından önce Oslo'da, sonra Ramallah'ta görüşen Filistin ve İsrail tarafları 4 temel konu üzerinde anlaşma sağlayamadılar: Yahudi yerleşimciler, Filistinli mülteciler, Kudüs'ün statüsü ve suyun paylaşımı. Temel konular üzerinde ihtilafların devam etmesinin yanında, Aralık 1999'da

Ehud Barak ile Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara'nın Washington'da bir araya gelmeleriyle yeniden başlayan İsrail-Suriye görüşmeleri de, Filistin-İsrail müzakerelerini ikinci planda bıraktı. Böyle bir ortamda, nihai statü anlaşması taslağı zamanında hazırlanamadığı gibi, 2000 yılının ilk 6 ayı da sonuçsuz turlarla geçirilmiştir (Çağrı Erhan (t.y.) , <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/471/5423.pdf>).

3.7. Camp David II. Zirvesi

İkinci İntifada'dan hemen önce gerçekleşen Camp David Zirvesi Oslo sürecinin sonu oldu. Daha önceki anlaşmalarda öngörüldüğü üzere, taraflar nihai statü konularında uzlaşmaya varıp sonuç için harekete geçeceklerdi. 11– 14 Temmuz 2000 tarihleri arasında ABD Başkanı Clinton'un arabuluculuğuyla yapılan İkinci Camp David görüşmeleri yapıldı. Camp David'de barış süreci boyunca göz ardı edilen Filistin devletinin geleceği, mülteciler, Yahudi yerleşimciler ve Kudüs'ün statüsü gibi temel anlaşmazlık noktaları ele alınmıştır.

Camp david zirvesinde ele alınan konulara tek tek baktığımızda;

Filistin devletinin geleceği konusunda, İsrail bu devletin askeri gücünün bulunmamasını önerirken Filistinliler tam egemen bir devlet kurmakta ısrar ettiler. Barış süreci beş yıllık geçici bir dönemin ardından bağımsız bir Filistin devletinin kurulacağına göndermede bulunurken imzalanan anlaşmalar hep İsrail askeri birliklerinin işgal bölgelerinden çekilişini konu aldı; İsrail'e böyle bir devletin kuruluşunu engellediği takdirde herhangi bir yaptırımı gündeme getirmede. İsrail, süreç boyunca, bağımsız bir Filistin devletine gidecek koşulları yaratmaktan çok Batı Şeria ve Gazze'deki toprak bütünlüğünü yok ederek bu bölgelerde “kantonlara ayırma politikası” izlemiştir.

Mülteciler konusunda, İsrail 1948 yılında yerlerinden edilen Filistinlilerin geri dönüş hakkını kabul etmedi. İsrail buna Yahudi nüfusunun homojenliğinin ve İsrail devletinin demografik yapısının bozulacağı gerekçesiyle karşı çıktı. Zaten İsraililere göre, FKÖ görüşmelerin zeminini 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararın olmasını onaylayarak geri dönüş ilkesinden vazgeçmişti (Bishara, 2003: 76). Çünkü karar İsrail'in 1967 Savaşı öncesindeki sınırlarını meşru olarak kabul ediyordu. İsrail'e göre, geri dönüş

hakkını tanıyan karar 194 sayılı BM Genel Kurul kararıydı: 242 sayılı karar ise mülteciler konusuna değinmiyordu. Aslında İsrail FKÖ'nün 242 sayılı kararı kabul ederek geri dönüş hakkından vazgeçtiğini dile getirirken bu kararın temeli olan İsrail'in 1967 sınırlarına çekilmesi gerektiği unsurunu göz ardı ediyordu. Çünkü İsrail barış süreci boyunca gerçek anlamda hiç bir zaman 1967 sınırlarına çekilmedi, zaten anlaşmaların da bunu sağlamaya yönelik oldukları şüpheliydi. Dolayısıyla zirvede bu konuda bir uzlaşmaya varılamamıştır.

En önemli anlaşmazlık noktası, belki de, Kudüs'ün statüsüne ilişkin oldu. 1948 Savaşı'nın ardından Kudüs fiilen bölünmüştü. Batı kesimi İsrail'in ve doğu kesimi de Ürdün'ün denetiminde kalmıştı. 1967'de İsrail'in Doğu Kudüs'ü işgal etmesiyle her iki taraf için de kutsal sayılan şehir üzerindeki anlaşmazlık ve İsrail'in Doğu Kudüs'teki egemenliğinden vazgeçmeyeceği tartışmaların odak noktasını oluşturdu (Hammami/tamari, 2001: 8-9). Barak, dorukta ilk kez İsrail işgali altındaki Doğu Kudüs'teki Arap bölgelerinin egemenliğinin Filistin'e verilmesini kabul edileceğini dile getirmiş ancak Filistin tarafı, Doğu Kudüs'ün tamamının egemenliğini istemiştir. İsraililer Kudüs'ü “ebedi ve bölünmez başkentleri” olarak görürlerken, Filistinliler de Müslümanlar için en kutsal yerlerden biri olan işgal altındaki Doğu Kudüs'ün gelecekteki bağımsız Filistin devletinin başkenti olmasını istiyorlardı. Ortadoğu barış zirvesinde ABD ve İsrail'in Doğu Kudüs ile ilgili önerilerini reddeden Arafat'a, başta Mısır olmak üzere diğer Arap devletleri de destek vermiş, Barak ise Kudüs konusunda ödün vermeye yanaşmamıştır.

Diğer bir anlaşmazlık noktası ise Yahudi yerleşimcilere dairdi. Filistinliler Batı Şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşim birimlerinin boşaltılmasını talep ederken İsrail buralardaki yerleşim faaliyetlerine son vermemekte ve var olanları da boşaltmamakta ısrar ediyordu. Ayrıca İsrail işgal altındaki topraklardaki yerleşimler arasında ulaşım koridorları kurarak, Oslo düzenlemeleri temelinde, bu bölgeye müdahale hakkını elde etmişti. Bu yollar sayesinde Filistin İsrail çevre yollarıyla tamamen bölünmüş oluyordu. Barak işgal altındaki topraklardaki tek bir yerleşimin bile dağıtılmasını kabul etmedi; eğer bazı yerleşimlerin Filistin egemenliği altına girmesi gerekiyorsa, buralara İsrail açısından kabul edilebilir güvenlik düzenlemeleri getirilecekti; bu güvenlik önlemlerinin başında da yerleşimlere giren tüm yolların denetimi gerekiyordu (Bishara, 2003: 106). Bu talepler İsrail'in barış süreci boyunca güttüğü politikanın devamı niteliğindedi. Zaten İsrail yedi yıl boyunca yerleşim kaldırılmasına ya da durdurulmasına dair hiçbir yaptırımla

karşılaşmamıştı; buralardaki varlığıyla Filistin'i denetleyebilme imkânını elden bırakmamıştır.

Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat, Camp David zirvesinin başarısızlıkla sonuçlanmasına karşın 13 Eylül 2000'de bağımsız Filistin devletini ilan edeceğini bildirmiş, ABD bunun gerçekleşmesi durumunda Filistin'e yardımların kesilmesi uyarısında bulunmuş ayrıca Camp David Anlaşması'nın başarısızlığından dolayı Arafat'ı sorumlu tutmuştur. İsrail ile yeniden görüşmelere başlayan Filistin, ABD'nin de baskılarıyla devlet ilanını erteleme kararı almıştır (Arı, 2004: 751).

3.8. II. İntifada ve Askıya Alınan Barış

Oslo sürecini Filistin halkının 2/ 3 gibi büyük çoğunluğu desteklemiş, 2000 Temmuzundaki Camp David görüşmelerine kadar bu destek %60'ın altına düşmemiştir. (DURSUNOĞLU, 2005: 78) Oslo sürecinde İsrail'in antlaşmaların öngördüklerinin çok azını gerçekleştirirken, Filistin topraklarından geri çekilmeyerek, öngörülen Filistin devleti'nin ilanını engelleyerek Filistin halkının barış sürecine desteğinin her geçen gün erimesine yol açmıştır. Camp David görüşmeleri Oslo antlaşmalarının uzatmalarında da olsa belirlediği nihai statü, Kudüs, mülteciler gibi ertelenen temel konularda iki tarafta da uzlaşma beklenen bir görüşmeydi. Camp David'deki başarısızlığın neden olduğu ortamda, Benjamin Netanyahu'nun ardından dönemin ana muhalefet partisi Likud'un genel başkanı Ariel Şaron, yaklaşık 1000 askerle birlikte kışkırtma niteliğindeki Harem-i Şerif ziyareti Filistinlilerin protesto faaliyetlerinin açmasına yol açmış ve kısa süre içinde El-Aksa İntifadası olarak da bilinen ikinci intifadayı başlatmıştır (Arı, 2004: 753).

Şaron, ziyaretiyle olayları körükleyeceğini bile bile ve de isteyerek Barak'ın tavizlerini benimsemediğini göstermeyi, kutsal tepelerin Filistinlilere bırakılmayacağını ve Kudüs'ün hâkiminin İsrail olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır (Bayraktar, 2003: 226).

İlk başta gösteriler biçiminde devam eden İntifada, 29 Eylül 2000 Kudüs'ün Harem-i Şerif bölgesinde Cuma namazından sonra Filistinlilerle İsrail polisi arasında çıkan çatışmalarla 5 Filistinlinin hayatını kaybetmesiyle başlamıştır. Bundan bir gün sonra yine 30 Eylül'de İsrail askerlerinin taş atan göstericilere ateşle karşılık vermesi üzerine 14

Filistinlinin ölümüyle tırmanmış, bunları 19 Filistinlinin öldürüldüğü 2 Ekim'deki çatışmalar izlemiştir. İsrail, 5 ve 8 Ekim'de Barı Şeria ve Gazze'ye düzenlediği saldırılarda çok sayıda ev ve iş yerini tanklarla yıkmış ve ya kullanılamaz hale getirmiştir. İsraili kaybını biri İsraili yerleşimcinin öldürüldüğü 8 Ekim'de vermiştir. Bunun arkasından 12 Ekim'de bir Filistin karakoluna düzenlenen saldırı sırasında da iki İsrail askeri öldürülmüştür. Aynı gün Arafat'ın Gazze'deki karargâhına İsrail helikopterlerince saldırı düzenlenmiştir. Bu arada Arafat ve Barak, 17 Ekim 2000'de ABD Başkanı Bill Clinton'ın arabuluculuğunda Mısır'da ikinci gerçekleştirilen Şarm El-Şeyh zirvesinde ateşkes kararı almışlarsa da karar asla uygulanamamıştır. Hatta İsrail en kapsamlı saldırılardan birini 23 Ekim'de Beyt Cala kasabasına yapmıştır (Arı, 2004: 754).

Daha ilk ayına varmadan çatışmalarda öldürülen Filistinlilerin sayısı 149'a ulaşmıştı. BM insan hakları Komisyonu'nun İsrail'in, Filistin halkına uyguladığı baskıyla insanlığa karşı suç işlediği bulgusuna rağmen, İsrail baskısı yoğunlaşmıştır. 2002 yılına kadar geçen sürede ise %25'i 18 yaşın altında olmak üzere 900'den fazla Filistinli sivil saldırılar sonunda yaşamını yitirmişti. İsraililere karşı girişilen 36 intihar saldırısında ise 91 kişi ölmüştür (Arı, 2004: 754).

Oslo barış sürecinin çökmesi sonucunu beraberinde getiren II. İntifada'ya gelmesini Edward Said İsrail uygulamalarına ve Filistin Özerk Yönetimi'nin idaresine bağlamaktadır. Bu kargaşanın alametleri 1993'den beri ortada olduğunu, Hem işçi partili hem de Likud liderleri Oslo'yu Filistinlileri birbirlerinden yalıtma için tasarlandığını ve bunun sır olmadığını gösterdiler tespitini yapmaktadır. Said'e göre 1993'den beri 7 yıldır İsrail, Filistin topraklarının toprak bütünlüğünü parçalayan ve antlaşmayı ihlal eden yerleşim yerleri kurmaya devam ederek, yerleşim yerleri arasından inşa ettiği yollarla birbirinden bağlantıları kesilen Filistin yerleşimleri ekonomik başarısızlığa mahkûm edilmiştir. Rabin, Peres, Netanyahu ve Barak yönetimleri sırasında istimlaklar ve ev yıkımları insafsızca devam etti. Yerleşim yerleri genişledi, sayıları kat kat artmıştır. 1993'den beri 200 bin İsraili Yahudi Kudüs'e, bir o kadarı da Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ne yerleştirildi. Askeri işgal devam etti ve üzerinde antlaşmaya varılmış aşamalı küçük çekilmeleri bile İsrail geciktirdi ve iptal etti. Bununla birlikte Arafat halkını boş vaatlerle yanlış yola sevk etmiş, müzakerelerde kendi tarafını yeteneksiz bir şekilde temsil ederken, ticari tekelleri ellerinde bulunduran yolsuzluğa bulaşmış çok sayıda devlet

görevlilerini kollamaya özen göstermiştir. Uluslararası patronlar bu durumu Filistinlilerin sözlüğünde kesinlikle en nefret edilen ifade olan “ barış süreci “ adına kabul etmişlerdir (Said, 2002a: 49-52).

3.9. Taba Girişimi (2001)

Şiddet olaylarından barışa ilişkin umutlar iyice tükenmişken bu defa taraflar 21 Ocak 2001’de Mısır’ın Kızıl Deniz kıyısında bir sahil kasabası olan Taba’da bir araya geldiler. Ancak siyasi ortam elverişli değildi çünkü hem İsrail’de hem de ABD’de seçimler yaklaşmaktaydı. 6 gün süren görüşmelerde taraflar birbirlerinin tezlerine o kadar yaklaşmış olmalarına rağmen farklılıkların giderilmediği açıklanmıştı. Bu bağlamda görüşmeleri asıl kitleyen asıl konunun mültecilerin geri dönüş hakkı olduğu ortaya çıkmıştı. BM’nin 194 Sayılı Kararı “ barış içinde yaşamak isteyen” Filistinli mültecilere İsrail topraklarına dönüş hakkı verilmesi ya da tazminat ödenmesini öngörüyordu. Ancak İsrail BM koşullarının uygulanmasıyla İsrail’de Filistinlilerin çoğunluğa ulaşacaklarını ve bununla İsrail’in sonu olacağını düşünmeleri idi.

Bu plana göre; Filistinlilere aralarında Harem-i Şerif’inde bulunduğu Doğu Kudüs ‘te kısmi egemenlik, kurulacak Filistin Devletine de Batı Şeria’nın %94’ü ve Gazze Şeridinin tamamı verilirken, bunun karşılığında 1948’de mülteci durumuna düşen 4 milyon Filistinlinin geri dönüş hakkından vazgeçilmesi öneriliyordu. Buna karşılık, Filistin tarafı İsrail’in Batı Şeria’nın %4’üne denk düşen kısmında denetimini sürdürme isteğini kabul etmişlerdi. Ancak taraflar bir sonuca varamadıkları için söz konusu tavizlerinin yapılmamış sayılacağı duyurulmuştur (What happened at the Taba Conference in January 2001, (t.y.), <http://www.palestinefacts.org...>).

3.10. Mitchell Komisyonu ve Tenet Planı

İsrail kamuoyuna göre Barak Camp David görüşmelerinde Kudüs’ün statüsü, Filistinli mülteciler, nihai sınırlar ve Batı Şeria’daki Yahudi yerleşimcilerin geleceği gibi temel sorunlarda hiçbir İsrail Başbakanı’nın göze alamadığı tavizler vermiştir. Yahudi yerleşimcilerin %85’nin yaşadığı % 5’lik alanın İsrail’e bırakılması karşılığında Gazze’nin %100’ü, Batı Şeria’nın %95’inde bağımsız Filistin Devleti’nin kurulmasını kabul etmiş,

Filistinlilere Doğu Kudüs'teki Müslüman mahallelerine eşit egemenlik ve kutsal yerlerde tam kontrol önermiştir (Erdemli ve Ercanlı, 2001: 7-8).

Bu siyasi havada 6 Şubat 2001 seçimlerini uluslararası kamuoyunda Şabra ve Şatilla katliamındaki rolünden dolayı kötü bir ünü olan Likud'u Başbakan adayı Ariel Şaron oyların % 62,3'ünü alırken, Barak %37,6'da kalmış ve Şaron Likud'un İşçi Partisi karşısında tarihinin en açık farkıyla kazandığı seçimde Başbakan seçilmiştir.

Şaron İktidara geldiğinde Barak'ın son aylarında başlayan Mısır-Taba'daki İsrail-Filistin görüşmelerini kesmesine gerekçe olarak terörün sona ermesi önkoşulunu ileri sürmesine ve olağan olmayan dönemlerde görüşme yapılmayacağı açıklamasına, ABD'de 2001 Ocağında seçilen Bush yönetimi görüşmelerin tekrar başlamasının olası olduğuna inandığını açıklamakla yetinmiştir (Mandel, 2002: 7).

Şaron hükümetiyle beraber aslında hiçbir şey değişmediği gibi her geçen gün gerilim daha artmış ve barışa ilişkin umutlar giderek kaybolmuş; umutlu beklentilerin yerini umutsuzluk almıştır. Şaron hükümeti, iktidara gelişiyle beraber Filistin kentlerindeki askeri kuşatmayı sona erdireceğini açıkladıysa da bunu hiçbir zaman gerçekleştirmemiş buna ilaveten giderek sertleşmiş ve tam anlamıyla bir askeri işgale dönüştürmüştür. İsrail hükümeti barış sürecinin devamını şiddetin son bulmasına bağlamış ancak kendisi Filistin kentlerine füze yağdırmaya devam etmiştir (The Peace Process is Dead, Long Live the Peace Process (t.y.), <http://www.mideastweb.org/oslofailed...>).

Ariel Şaron, Filistinlilerin ellerindeki toprakla, yani Gazze'nin yaklaşık üçte ikisi ve Batı Şeria'nın % 42'siyle yetinmeleri gerektiğini düşünmekteydi. Ayrıca Ürdün vadisinin de terk edilmemesi gerektiğine inanan Şaron'a göre Eriha ve Nablus Filistinlilerde kalabilirdi. Kudüs'ün tamamı üzerinde İsrail'in egemenliğinin sürmesi gerektiğine inanan Şaron kentlin Arap bölümü konusunda egemenliğin paylaşılmasına karşıydı. Son olarak Filistin devletine ilişkin bakış açısıyla sert bir tutum içerisinde olmasına rağmen bunu doğrudan açıklamak yerine böyle bir devletin silahsızlandırılması gereği üzerine durmuştur (Arı, 2004: 761-762).

ABD'nin girişimiyle 2001 İlkbaharında ABD'li eski Senatör George Mitchell Başkanlığında II. İntifada'yı araştırmak üzere uluslararası bir inceleme komisyonu kuruldu. 2001'de yayınlanan Mitchel Komisyonu raporu her iki tarafında kabul ettiği detay önlemler programı sundu. Rapor taraflardan şartsız ateşkesi kabul etmeleri çağrısında bulunmaktaydı.

Mitchell raporunda taraflar arasındaki karşılıklı güven eksikliğinin en büyük sorun olduğu belirtilerek tafraların mevcut anlaşmalardan kaynaklanan taahhütlerine bağlı kalması, şiddetin koşulsuz olarak derhal durdurulması, güvenlik işbirliğinin sağlanması, karşılıklı güvenin yeniden tesis edilmesi ve görüşmelere devam edilmesi istenmekteydi. Ayrıca komisyon Filistin otoritesini terörizmi önlemek için kesin önlemler almaya, İsrail hükümetini ise yeni Yahudi yerleşim birimleri açmayı dondurmaya, Filistinli silahsız grupların üzerine ateş açmamaya, İsrail'de çalışma izinleri iptal edilmiş ve çalışma olanakları ellerinden alınmış Filistinlilere yeniden izin vermeye 28 Eylül 2000 öncesi konumuna geri çekilmeye davet etmekteydi (Arı, 2004: 765).

Raporun açıklanmasından sonra İsrail tanklarının Filistin topraklarını vurmaya devam etmesiyle raporun etkisi de ortaya çıkmıştır.

Raporun yayınlanmasından sonraki hafta CIA Direktörü George Tenet ateşkesin uygulaması için bir çalışma planı sundu. Plan Hamas ve İslami Cihad üyelerinin tutuklanmasını, Filistin'de silahlı şiddetin sona ermesini, illegal silahların toplanmasını ve terörün önlenmesini öngörüyordu. İsrail ise FÖY'nin kontrol ettiği alanlardaki askeri operasyonlara son verecekti. Planın öngördüğü ateşkes sağlanamadı ve şiddet durmadı. Daha sonra devam eden olaylar için taraflar karşılıklı birbirini suçlamaya devam etti. 2000 Eylülünde başlayan ikinci İntifada'da 2002 yılı başına kadar geçen sürede %25'i 18 yaşın altında olmak üzere 900'den fazla Filistinli ve İsrail'e karşı girişilen 36 intihar saldırısında ise 91 İsraili ölmüştür.

3.11. Arafat Kuşatma Altında (29 Mart 2002)

29 Mart 2002'de Netanyahu'da dini bir bayram için toplanan İsraililere karşı düzenlenen bir intihar saldırısında 140 kişinin yaralanmasının hemen sonrasında aynı gün

olağanüstü toplanan İsrail kabinesi Hamas, İslami Cihad, El Aksa Şehitleri Tugayları'nın üssü olduğunu iddia ettiği Cenin mülteci kampına geniş çaplı bir operasyon kararıyla Arafat'ı düşman ilan ederek askeri operasyon başlatmıştır (Arı, 2004: 774). İsrail askerleri Nablus ve Cenin'i işgal edip diğer Filistin kentlerini ablukaya alırken, Arafat'ın Ramallah'daki karagahını kuşatma altına alarak Arafat ve Arafat'ın yanında bulunan onlarca personeli 34 gün boyunca kuşatma altında tuttu. Kuşatma günlerinde hatırlayacağımız gibi görsel ve yazılı medyaya karargâhta oda oda çatışmalar yaşandığı, Arafat ve beraberindekilerin birkaç odaya hapsedildiği, Arafat'ın Dünya ile iletişiminin kesildiği haberlerini kuşatmanın niteliği açısından eklemeliyiz. 2 Mayıs'ta 34 günlük kuşatmanın altından İsrail'in hareket sınırlamasıyla yarı özgürlüğüne kavuşan Arafat kendisini "Canımız ve kanımızla bedelini ödeyerek seni geri alıyoruz" sözleriyle karşılayan kalabalığa elleri titrer bir halde ve zaman zaman önündeki masaya yumruklarını vurarak yaptığı konuşmada İsrail askerleri için "Teröristler, Irkçılar, Naziler" tanımlarını kullandı. CNN'de kendisiyle yapılan röportajda II. Dünya Savaşı'nda 600 bin kişinin öldüğü Stalingrad gibi Cenin de Ceningrad'a döndü dedi (Cenin Değil Ceningrad (t.y.), <http://www.yenişafak.com/arşiv/2002/Mayıs/03/Dünya/html>).

Sekiz günlük kuşatma boyunca Dünya'nın haber alamadığı Cenin mülteci kampından İsrail askerlerinin geri çekilmesi ve 24 Nisan tarihi itibarıyla 45 cesedin çıkartıldığı ve çok sayıda cesedin enkaz altında bulunduğu tahmin edilmektedir.

BM, ABD ve Avrupa başta olmak üzere uluslararası kamuoyu olaylarda sesiz kalmakla suçlandığı bir sırada BM İnsan Hakları Komisyonu Merkezi Cenevre'deki yıllık oturumunda Arap ve İslam ülkeleri tarafından desteklenen ve oybirliğiyle 52'ye karşı 40 oyla aldığı kararla Filistinlilere "katliamdan" dolayı İsrail kınandı. İsrail insan hakları yasasını "affedilmez ihlali" nedeniyle eleştirildi ve "Filistin Halkının yasal direnme hakkı" bulunduğu belirtildi. Kararda ayrıca İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi talep edildi. Karara bazı Avrupa ülkeleri kabul oyu verirken, İngiltere ve Almanya karşı oy kullandı (www.turkpartner.de/devam/BM_Cenin.html).

Özellikle Cenin'deki olayların durmaması ve daha önce alınan kararlara rağmen şiddetin tırmanması üzerine BM Güvenlik Konseyi 19 Nisan 2002'de 1405 sayılı kararı kabul etmiştir (Resolution 1405 (t.y.), <http://www.mideastweb.org/1405.htm>).

Kararda, Cenin'deki insanı yardım örgütlerine ve İsrail'in teröre karşı uyguladığı operasyonları gözlemleyen uluslar arası gözlemcilerin faaliyetlerine getirdiği kısıtlamaların kaldırılması istenmekteydi. Kararda bilhassa 242, 338, 1397, 1402 ve 1403 sayılı kararlar teyit edilerek, Filistin halkının yaşadığı olumsuz koşullara ve özellikle ne kadar ölü ya da yaralı olduğu bilinmeyen Cenin mülteci kampındaki duruma ilişkin kaygı ifade edilmekteydi.

3.12. Bush Planı (Haziran 2002)

Haziran 2002'de Bush yaptığı konuşmada; İsrail işgalinin sona ermesi ve bir Filistin devletinin gerekliliğine olan düşüncesini açıklarken, Filistin'de mutlaka reform yapılmasını ve bu bağlamda Filistinlilerin yeni bir liderle yoluna devam etmesini bir ön koşul olarak dile getirmekteydi. Filistin halkına Arafat'ı değiştirmesini teklif eden Bush yönetimi, mülteciler, Kudüs'ün statüsü, yerleşimciler konusunda tek kelime etmemekteydi.

Bush yaptığı konuşmasında barış ve güvenlik içinde yan yana yaşayan iki devletli bir çözümden yana olduğunu dile getirmekteydi. Ancak kurulacak olan Filistin devleti içinde bazı ön koşullar getirmekteydi.

Bush'un bu planına göre; Filistinliler eğer bağımsız bir devlete sahip olmak istiyorlarsa terörizme karşı Amerika'nın istediği bir yönetimi Filistin'de iş başına getirmek zorundaydı; aksi halde İsrail işgaline ebediyen razı olmak zorunda kalabilirlerdi. Bush Arafat'ın teröre destek verdiğini, artık devre dışı bırakılması gerektiğini, yönetime yeni birinin gelmesi gerektiğini vurgulamaktaydı (Arı, 2004: 799-780).

Bush'un açıklamış olduğu bu plan İsrail'i cesaretlendirici nitelikte olup bu güne kadar Amerikan yönetimleri bağımsız bir Filistin devletini hiç gündemlerine almadıklarını ortaya çıkarmış ve hatta bunu engellemeye ilişkin yeni önlemleri cesaretlendirerek çözümlü olanaksız hale getirmeye çalışmaktaydı.

3.13. Yol Haritası Planı

2003 yılına Orta Doğu barış sürecine yeni bir ivme kazandırmayı amaçlayan ve 2002 yılı ortalarından itibaren süren dörtlünün çalışmalarının sonucu ortaya çıkan ve henüz açıklanmayan "Yol Haritası"na ilişkin tartışmalarla girilmiştir. Bu tartışmalarla Arafat'ı bir kenara itmeye çalışan Bush yönetimi 14 Mart'ta yapmış olduğu açıklamayla Filistin

yönetiminin müzakerelerde yer alabilmesi için Başbakanını belirlemesi ve terörü durması şartı konmuştur. Arafat bu doğrultuda 19 Mart'ta yeni başbakan adayı olarak FKÖ yürütme Komitesi Başkanı Mahmud Abbas'ın belirlendiğini duyurdu (Appointing Abu Mazen: A Drama with Two Enactments, 2003, <http://merip.org/mero/mero050103.html>).

29 Nisan 2003'te Filistin'in ilk Başbakanı Mahmud Abbas'ın göreve başlamasıyla beraber BM, AB, ABD ve Rusya hazırladığı üç aşamalı "Yol Haritası" planını taraflara sundu.

ABD Başkanı George W. Bush'un 24 Haziran 2002 tarihinde yaptığı bir konuşmada ilk defa bahsettiği Yol Haritası, İsrail Parlamento seçiminin yapılması, Filistin Başbakanlık biriminin kurulması ve Mahmut Abbas'ın atanması ve Irak Savaşı'nın sona ermesinden sonra 30 Nisan 2003'de yayınlanmıştır (Dalgıç, 2003: 17).

Dörtlünün, anlaşmazlığın tüm taraflarını, 242, 338 ve 1397 sayılı BM kararları, Madrid Konferansı hükümleri, barış karşılığı toprak ilkesi ve taraflar arasında imzalanmış diğer tüm metinler ele alınarak kapsamlı ve kalıcı bir barışın sağlanabilmesi için sorumluluklarını yerine getirmeye teşvik edeceği ifade edilmekteydi (Adam Hanieh and Catherine Cook, 2003, <http://www.merip.org/mero/mero051503.html>).

Yol haritası üç aşamalı bir planı öngörmektedir (Dalgıç, 2003: 16-17 ve Arı, 2004: 784-787):

Birinci aşama, şiddete son verilmesinin, Filistin'de hayatın normalleşmesinin ve Filistin kurumlarının yeniden inşasının öngörüldüğü Mayıs 2003'e kadar olan dönemdir. Bu dönemde Filistin tarafının şartsız şiddete son vermesi öngörülmektedir. İki taraf arasındaki güvenlik işbirliği; şiddet, terör ve kışkırtmanın sona erdirilmesine hedefleyen Tenet Planı çerçevesinde yeniden başlatılacaktır. Filistin tarafının bu aşamada gerçekleştirmesi gereken diğer konular ise devlet olma çerçevesinde Filistin anayasası hazırlamak, serbest ve adil seçimlerin yapılması gibi konuları içeren kapsamlı reformlar gerçekleştirmektir. İsrail ise bu aşamada Filistinlilerin hayatlarını normalleştirmek yönünde gerekli tüm adımları atacaktır. Ayrıca, 28 Eylül 2000'de işgal ettiği Filistin kentlerinden geri çekilecek ve böylece Oslo süreciyle oluşan Filistin alanı

belirginleşecektir. Buna ek olarak İsrail Mitchell raporunda düzenlendiği gibi yerleşim kurma faaliyetlerine derhal son verecektir. Birinci aşamanın başlangıcında Filistin liderleri İsrail'e karşı şiddet olayları ve silahlı saldırılara hemen son verilmesi çağrısında bulunacak ve İsrail'in barış ve güvenlik içinde yaşama hakkını tekrarlayacaklardır. Tüm Filistin kurumları İsrail'e karşı kışkırtıcı davranışlarına son verecektir. İsrail tarafı ise ABD Başkanı Bush'un ifade ettiği gibi İsrail'in yanında barış ve güvenlik içinde yaşayan bağımsız Filistin Devleti'ni ifade ederek iki devlet düşüncesini benimsediğini açıklayacak ve Filistinlilere karşı uygulanan şiddete hemen son verilmesi çağrısında bulunacaktır. Tüm İsrail kurumları Filistinlilere karşı kışkırtma faaliyetlerine son verecektir.

İkinci aşama geçiş dönemi niteliğinde olup, Haziran-Aralık 2003 dönemini kapsayıp geçici sınırlarıyla bağımsız Filistin Devleti'nin kurulması düşüncesi üzerinde durulacaktır. Bu aşamaya geçişin önkoşulu olarak Filistin'in terörle kararlılıkla mücadele eden, demokrasiyi benimseyen bir lidere sahip olması gerektiği belirtilmektedir. Bağımsız Filistin Devleti'ni Ortadoğu dördlüsünün ve uluslararası toplumun desteklemesi ancak Filistinlilerin demokrasiyi benimseyen, sivil ve güvenlik kurumlarını demokratik ilkelere göre revize edecek bir lidere sahip olduklarında mümkün olacaktır. Bu aşamada ilerleme Ortadoğu dördlüsünün bağımsız Filistin Devleti'nin kurulması koşullarının oluştuğuna dair mutabakatlarına bağlıdır. Bu konuda tarafların performansları dikkate alınacaktır. İkinci aşama Filistin seçimlerinin yapılmasıyla başlayıp 2003 yılında geçici sınırlarla bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasıyla sona erecektir. Temel amaçlar kapsamlı güvenlik uygulamalarının ve etkin güvenlik işbirliğinin devam etmesi, Filistin'in demokratik kurumsallaşması, Filistin halkının hayatının normalleşmesi, demokratik Filistin Anayasası'nın onaylanması, Başbakanlık Kurumu'nun resmi olarak kuruluşu, politik reformların gerçekleştirilmesi ve geçici sınırlarla Filistin Devleti'nin kurulması olacaktır. Diğer taraftan Filistin seçimlerinin tamamlanmasının ardından Filistin'in ekonomik alt yapısının oluşumu desteklenecek ve geçici sınırlarla Filistin Devleti'nin kurulması gündemiyle uluslar arası bir konferans düzenlenecektir. Bu konferans'ta kapsamlı Orta Doğu barışına (İsrail – Suriye ve İsrail –Lübnan barışı da dahil) ulaşma amacı hedeflenecektir. Arap devletleri ile İsrail arasındaki ilişkiler II. İntifada öncesi seyrine geri dönecek, su kaynakları, çevre, ekonomik gelişme, mülteciler ve silah kontrolü gibi konuların ele alınacağı ikili görüşmelere tekrar başlanacaktır. İkinci aşamada Ortadoğu dördlüsünün aktif ve sürekli desteği ile değişimi izlemede uluslar arası rolü artacaktır.

Dörtlüyü oluşturan ülkeler BM üyeliği dahil Filistin Devleti'nin tanınması konusunda aktif destek sağlayacaklardır.

Üçüncü aşama ise, Nihai Statü Anlaşması'nın imzalanmasının ve Filistin-İsrail çatışmasının sona ermesinin öngörüldüğü 2004-2005 dönemini içermektedir. Bu aşamadaki ilerleme dörtlünün tarafların yükümlülüklerini yerine getirdikleri gözleminde fikir birliğine varmalarıyla olacaktır. Bu aşamanın amaçları ise Filistin kurumlarının istikrarı ve reformların gerçekleşmesi, Filistin güvenlik uygulamalarının devam ettirilmesi ve 2005 yılında 3. Aşamanın sonunda daimi statü antlaşması amacıyla İsrail – Filistin müzakerelerinin yapılması olacaktır. Bu müzakerelerde İsrail'in 1967'de işgal ettiği yerlerden çekilmesi kararlarını içeren BM'in 242, 338 ve 1397 sayılı kararları temel alınacak, mülteciler ve Kudüs'ün statüsü görüşülecek, İsrail ve bağımsız, egemen ve demokratik Filistin'in bir arada barış ve güvenlik içinde yaşaması ilkesi hayata geçirilmiş olacaktır.

İlk etapta Filistinliler yol haritasına kuşkuyla yaklaşmışlar, Oslo süreci gibi zaman kazanılarak işgalin meşrulaştırılacağını düşünmüşlerdir. Çünkü Oslo anlaşmasına baktığımızda; Filistinlilere kısmi bir özerklik verilirken, İsrail'in tüm Filistin topraklarındaki askeri varlığına meşruiyet kazandırmaktaydı. Bir Filistin devletinin kurulması ancak hayati sorunların çözümlenmesine bağlanmaktaydı. Oslo süreci dikkate alındığında bu süreçinde pek farklı olacağı söylenemezdi. Çünkü bir yandan El-Aksa intifadası sonlandırılmaya çalışılmış bir yandan da Yaser Arafat sürecin dışına itilerek, Filistin mücadelesine darbe vurulmak istenmiştir. Baktığımızda Mahmud Abbas denemesi hem Filistinliler hem de Araplar açısından kuşkuyla karşılanmıştır. Kamuoyu yoklamaları Abbas'ın desteğinin neredeyse yok denecek kadar boyutlarda olduğunu göstermiştir (Adam Hanieh and Catherine Cook, 2003, <http://www.merip.org/mero/mero051503.html>).

İsrail'in 28 Eylül 2000'deki konumuna dönmesini öngören bu plan da diğer öne sürülen planlar gibi önemli konularda belirsizler taşımaktaydı. Buna karşılık Filistinlilerin açıklandıktan hemen sonra kabul ettikleri "Yol Haritası"nı İsrail kabinesi 25 Mayıs'taki Bakanlar Kurulu toplantısında 7'ye karşı 12 oyla kabul etmişti. Böylelikle kâğıt üstünde de olsa İsrail Hükümeti ilk defa Filistinlilerin devlet kurma hakkını resmen tanımış olmuştur.

Mahmud Abbas ve Ariel Şaron'un 4 Hazirandaki Akabe buluşmasında tarafların Yol Haritasını uygulayacakları konuda bir sonuca varılmamıştır (The Road from Aqaba, 2003, <http://www.merip.org/mero/mero061303.html>).

Nitekim Filistin ve İsrail arasındaki görüşmeler, eylül ayındaki çatışmaların yoğunlaşmasıyla askıya alınmıştır. Gelinek noktada İsrail ve Filistinli taraflara sunulan Yol Haritası adıyla bilinen barış planı, taraflar arasındaki en kilit konuları en sona bırakıyordu. Plan'ın ilk aşamaları İsrail için hiç bir şey vermeden almayı öngörmekte ve daha ziyade öncelikli olarak gördüğü İsrail'in güvenlik sorununu çözmeyi amaçlamaktaydı. Fakat taraflar arasında nihai sınırlar, mülteciler ve yerleşimcilerin akıbeti ve Kudüs'ün statüsü gibi hayati konuların görüşülmesini en son aşamaya bırakmaktaydı (Arı, 2004: 790).

3.14. Cenevre Deklarasyonu

Yol haritası planı çıkmaza girmişken buna alternatif bir plan geliştirildi. Cenevre İnisiyatifi olarak adlandırılan ve 2001 başlarında Filistin ile İsrail arasındaki görüşmelerin tamamen kesilmesinin ardından, İsviçre hükümetinin himayesinde, Filistin Enformasyon Bakanı Yasir Abdurrabbih ile İsrail Adalet eski Bakanı Yoshie Pilline'nin öncülüğünde hazırlanan ve Yol Haritası'ndan çok daha kapsamlı ve ayrıntılı olan Cenevre Deklarasyonu'dur. Filistin-İsrail barışının temeli olarak Oslo Anlaşması'nın yerine geçmesi beklenen 50 sayfalık taslak anlaşma, yaklaşık iki yıllık bir çalışmanın ardından, 12 Ekim'de Ürdün'de açıklanmış; ardından 1 Aralık'ta Cenevre'de resmen ilan edilerek imzaya açılmıştır (Arı, 2004: 794-795). Deklarasyonda; taraflar arasındaki ilişkiler, sınırlar, sınır geçişleri, egemenlik, güvenlik, Kudüs, mülteciler, yerleşimler, Filistinli tutuklu ve mahkûmlar, dini öneme sahip bölgeler, su, kitle imha silahları, uygulamaları denetleme ve problemleri çözüm mekanizması gibi pek çok konuya ayrıntılı olarak değinilmektedir. Nihai Statü Anlaşmasına bırakılan önemli konulara ilişkin çözümler sunan deklarasyonun gelecekte yapılacak anlaşmalarda önemli bir model olması beklenmekteydi. Filistin tarafının mültecilerin geri dönüş hakkından vazgeçmesi karşılığında toprak tavizine dayanan bu deklarasyona göre İsrail tarafı, kutsal topraklar, Ariel ve Efrat'taki egemenliğinden vazgeçmektedir ki; bu şimdiye dek yapılan barış görüşmelerinde en temel değişikliktir. Deklarasyonda Batı Şeria'nın %98'i ile Gazze'nin tümünde ve Kudüs'ün Arap bölgelerinde bir Filistin devletinin kurulması öngörülmektedir.

Cenevre planına baktığımızda; “Her iki taraf da birbirinin barış içinde yaşama hakkını tanıyacaktır. Filistinliler İsrail’i Yahudi halkının yaşadığı bir devlet olarak tanıyacaklardır. Filistin tarafı geri dönüş hakkından taviz verecektir. Buna karşılık mülteci konumundaki yaklaşık 3.7 milyon Filistinliye beş ayrı seçenek sunulmuştur. Bazı karşılıklı toprak değişimleri dışında İsrail, 1967’de işgal ettiği tüm topraklardan çekilecektir. Kudüs bölünecek ve Doğu Kudüs Filistin devletinin bir parçası olacaktır. İki devletin başkenti, Kudüs’te egemenlikleri altındaki bölge olacaktır. Doğu Kudüs’ün ve Batı Şeria’nın Yahudi bölgeleri İsrail’e bırakılacaktır. Harem-i Şerif’in kontrolü Filistinlilerin elinde olup, İslam Konferansı Örgütü’nün de dahil olduğu uluslararası bir güç bölgenin güvenliğini ve denetimini sağlamak üzere konuşlandırılacaktır. Ağlama Duvarı ise Yahudi egemenliğinde kalacaktır. Başta Ortadoğu Dörtlüsü olmak üzere, tarafların üzerinde uzlaşacağı diğer bölgesel ve uluslararası güçlerden oluşacak çokuluslu bir güç, bölgenin güvenliğini ve denetimini sağlamak üzere konuşlandırılacaktır. İsrail’in elindeki tüm Filistinli tutuklu ve mahkumlar üç aşamada serbest bırakılacaktır. Filistinliler terörü ve şiddeti önlemek ve tüm direnişçileri silahsızlandırmak için taahhütte bulunacaktır. Filistin, silahtan arındırılmış bir devlet olacak ve sınır geçişleri uluslararası denetime tabi tutulacaktır. Anlaşmanın kabulüyle birlikte taraflar önceki tüm iddialarından vazgeçecektir. Bu anlaşma tüm BM kararlarının ve geçmiş anlaşmaların yerine geçecektir. (Yol Haritasına Alternatif Girişimler (t.y.), <http://filistin.ihh.org.tr/barissureci/ikinciintifada/alternatif/alternatif.html>)

Plan İsrail tarafından reddedilirken; Filistin tarafı plan sıcak bakmıştır ancak bir sonuç alınamamıştır.

3.15. Barış Önüne Çekilen DUVAR

Güvenlik duvarı ilk kez İsrail Başbakanı Ariel Şaron’un 21 Şubat 2002 tarihinde Filistin ile İsrail arasında güvenliği sağlamak için “tampon bölge” oluşturma yönünde alınan kabine kararını kamuoyuna açıklamasıyla gündeme gelmiştir. Ardından Şaron 3 Haziran’da temel olarak Yeşil Hattı takip edeceği öne sürülen 700 kilometrelik duvarın 110 km’lik kısmının inşasını onaylamıştır. İsrail kabinesi 23 Haziran’da bir oya karşı 25 oyla yeni güvenlik konseptini kabul etmiştir. Üç etapta inşa edilmesi planlanan duvarın ilk etabı olan kuzeyden güneye 110 kilometrelik kısım Temmuz 2003 sonunda

tamamlanmıştır. Kilometre başına maliyeti 1.6 milyar dolar olan duvar, 8 metre yükseklikte olup tamamlandığında, Berlin Duvarı'nın uzunluğunun 10 katından fazla ve yüksekliğinin 2 katı olacaktır. Her 200 metrede bir gözlem kulesi bulunan duvar, elektrikli tel örgülerle, derin ve dört metre genişlikte hendekler ile çevrilidir. Duvarın yakınlarında kimsenin dolaşmaması için uzaktan kumandalı silahlar bulunmaktadır. Kimi bölgeler ayak izlerinin takip edilebilmesi amacıyla kumlarla kaplanmıştır. İsrail askerlerinin sürekli devriye gezdikleri bir de yol vardır. İlk etabın inşası sırasında, duvar ile Filistin bölgesi arasında kalan yaklaşık 35 metre içindeki tüm evler (yaklaşık 280 Filistinlinin evi) yıkılmış, 83.000 ağaç sökülmüş, 35.000 metrelik sulama ağına zarar verilmiştir. Bu sayıların duvar bitene kadar en az üçe katlanması ve yaklaşık 300.000 Filistinlinin topraklarından kopması beklenmektedir. İnşaatla birlikte duvara yakın bölgelerde yaşayan Filistinlilerin hayatları ciddi bir şekilde etkilenmiştir (Ortadoğu'da Yeni Utanç Duvarı, (t.y.), <http://home.arcor.de/filistin/insanhaklari/utancduvari/utancduvari.html>).

21 Ekim tarihinde BM Genel Kurulu'nda duvar inşasını uluslararası hukuka göre gayrimeşru sayan ve İsrail'i inşaatı durdurmaya ve yıkmaya çağıran karar, 144'e karşı 4 ret (ABD, İsrail, Mikronezya ve Marşal Adaları) ve 12 çekimser oyla kabul edilmiştir. Ardından BM Genel Sekreteri Kofi Annan, İsrail'in duvar inşasını durdurması ve Genel Kurul'un bu konuda aldığı karara uyması yolunda bir rapor hazırlamıştır. Raporda, taraflardan Yol Haritası'na uymalarının istendiği bir dönemde duvar inşasının sürece oldukça zarar verici bir davranış olduğu vurgulanmış, 1967 sınırlarından 13 mil doğuya kayan duvarın uluslararası hukuku ihlal ettiği ve Filistinlilerin hayatlarını daha da zora soktuğu belirtilmiştir. Duvar, Batı Şeria'nın %16'sını ayırmaktadır. Bu Batı Şeria'daki 17.000 ve Kudüs'teki 220.000 Filistinliye tekabül etmektedir. Güzergâh tamamlandığında 160.000 Filistinli daha çevrelenmiş olacaktır. Raporda ayrıca duvar inşasının gelecekte bağımsız ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir Filistin devletinin kurulmasını zorlaştırarak uzun vadeli barış çabalarına zarar vereceğinin altı çizilmiştir. Öte yandan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 8 Aralık 2003'te duvar inşasının uluslararası hukuka göre meşru olup olmadığı konusunda Uluslararası Adalet Divanı'nın tavsiye kararı alması yönünde bir karar taslağını oylamıştır. 90 kabul, sekiz red ve 74 çekimser oyla karar Genel Kurul'dan geçmiştir. 24 Şubat 2004'te konuyu ele alan Lahey Uluslararası Adalet Divanı 9 Temmuz 2004'te davayı sonuçlandırdı. UAD, İsrail'in duvar inşasına bir anca son vermesi,

işgal edilen bölgelerde duvarı yıkmayı ve zarar görenlere tazminat ödemesi gerektiğini bildirmiştir (Arı, 2004: 807).

İsrail ısrarla duvarı güvenlik amacıyla inşa ettiğini belirtse de, aslında bu, güvenliği sağlamaktan ziyade bölgede istikrarsızlığı ve şiddeti arttırmaktadır. Gettolara hapsedilen Filistinlilerin hayatlarını daha da çekilmez bir hale getirmektedir. İsrail'in amacının salt güvenlik olmadığı en önemli göstergelerinden biri duvarın güzergâhıdır. Zira duvar, ateşkes hattı olan Yeşil Hattan geçmemekte; Yahudi yerleşimlerini koruyacak biçimde en verimli Filistin topraklarını, Batı Şeria'nın doğusundaki ve batısındaki su yollarını ve yer altı su kaynaklarını kapsayacak şekilde inşa edilmekte ve kimi bölgelerde 5 / 20 km içeriye kadar girmektedir. Ayrıca duvar, Filistin şehirleri ile kırsalını birbirinden ayırmaktadır. Duvar inşaatı işgal altındaki Filistin topraklarında İsrail'in yavaşça ve sessizce gerçekleştirdiği etnik temizlik stratejisinin bir parçası olarak görülmektedir.

3.16. Gazze'den Geri Çekilme

Ariel Şaron 2 Şubat 2004'te sürpriz bir açıklama yaparak Gazze şeridindeki tüm Yahudi yerleşimcilerin boşaltılacağını açıkladı. Amerikan Başkanı Bush'un da destek verdiği adına çekilme planı denen plan Batı Şeria'daki 4 yerleşim birimi ile Gazze'deki 21 yerleşim biriminden çekilmeyi öngörmekteydi.

Ancak, Mayıs başında Likud üyesi 193 bin kayıtlı üyenin büyük bölümünün katıldığı oylamadan Şaron'un çekilme planına hayır çıktı. Çekilme planı oylamaya katılan üyelerin yaklaşık %60'ı tarafından reddedilmekteydi. Şaron çekilme planı üzerinde değişiklik yapacağını açıklarken bir taraftan da Gazze'deki saldırılar yoğunlaşmaktaydı. 18-22 Mayıs 2004'te yüzlerce tank eşliğinde Refah mülteci kampına yapılan saldırılarda yaklaşık 50 Filistinli hayatını kaybetmişti (Arı, 2004: 815). Güvenlik konseyi dâhil, bütün dünyadan gelen kınamalara rağmen Refah operasyonunun süreceğini vurgulamaktaydı.

Ariel Şaron'un üzerinde değişiklik yaptığı çekilme planı İsrail Kabinesinde 8 Haziran 2004'te onaylandı. 2005'in sonuna kadar Gazze Şeridindeki 21, Batı Şeria'daki 4 Yahudi yerleşim biriminden aşamalı olarak çekilmeyi öngören yeniden gözden geçirilmiş olan planın, her çekilme öncesinde Bakanlar Kurulunda yeniden onaylanması gerekiyordu.

Aslında plan bir anlamda İsrail'in Batı Şeria'daki yaklaşık 350,000 yerleşimcinin yaşadığı diğer yerleşim birimlerine kalıcı olacağını da göstermekteydi. İsrail'in ilk başta önkoşulsuz tek taraflı olarak çekileceğini açıklamasına rağmen 2004 yılı sonuna gelindiğinde çekildikten sonra ortaya çıkacak otorite boşluğunun HAMAS tarafından doldurulacak olmasını ve doğacak güvenlik sorunlarını gerekçe göstererek ayak sürmesi İsrail'in çekilme konusunda içten olmadığını ortaya koymaktaydı. Kaldı ki İsrail çekilse bile Gazze-Mısır arasındaki Filadelfiya yolu ile Gazze karasularının ve hava sahasının kontrolünü elinde bulundurmaya devam ederek Gazze'yi bir açık hava hapisanesine dönüştürmeyi ve böylece burada yaşayan Filistinlilerin dış dünya ile doğrudan bağlantısını kesmeyi düşünüyordu (Arı, 2004: 816-817).

3.17. HAMAS'ın Seçim Zaferi ve Barış Süreci

25 Ocak günü yapılan Filistin Yasama Meclisi seçimi, Filistin'de demokrasinin yerleşmesi amacıyla, uzun süredir Batı'nın yaptığı baskılar sonucunda gerçekleşmiştir. Dört yıl için yeni Filistin Meclisini belirleyen bu seçimin iki amacı vardır: Birincisi, Bush Yönetimi'nin uzun süredir Filistin Yönetimi'ne yaptığı demokratik yerleşme ve reform baskısına yanıt vermektedir. İkincisi ise uzun vadede barışın sağlanabilmesi için HAMAS'ın yasal alana çekilmesidir (Erkmen, 2006: 24).

3.17.1. HAMAS'ın Doğuşu ve Kuruluşu

HAMAS'ın ideolojik alt yapısı 1920'lerde Mısır'da örgütlenmeye başlayan Müslüman Kardeşler'e kadar dayanan köklü bir geçmişi olsa da, örgütsel anlamda ortaya çıkışı Aralık 1987 yılında I. İntifada'yla birlikte yaşanan olaylar esnasında olmuştur (Brown, 2001: 162). HAMAS, İsrail'le diplomatik ilişkilerden yana olmadığı için kendi örgütsel zihniyetine uygun olarak, İsrail'e karşı çatışarak belli kazanımlar elde edeceğine inandığından, intifada süreci HAMAS yöneticileri için çok önemli bir fırsat olmuştur.

Adını İsrail'in çeşitli kentlerinde yaptığı intihar saldırılarıyla duyuran HAMAS, sadece bir silahlı direniş örgütü değildir. HAMAS, 1987'de birinci intifa sırasında kurulmuş, sosyal ve ekonomik kollarının yanı sıra, askeri kanadı da olan Filistinli bir örgüttür.

3.17.2.HAMAS'ın Barış Sürecine Yaklaşımı

HAMAS'ın barış sürecine tutumu iki etkene dayanmaktadır. Birincisi Siyonizm'e olan güvensizlikten kaynaklanan barış karşıtlığı, ikincisi ise barış görüşmelerine katılarak İsrail'in tanınması ve Siyonistlerin Filistin topraklarının büyük bir bölümü üzerine kurdukları varlık hakkının da tanınacağı endişesidir. Böyle bir durumda Filistin toprakları dışında yasayan milyonlarca Filistinlinin yurtlarına geri dönme olasılığının kalmayacağını düşünmektedirler. HAMAS, Filistin toprağının kutsal bir İslam toprağı olduğu ve Siyonistler bu toprakları zorla, baskıyla ele geçirdiği gerekçesiyle Müslümanların Filistin'i geri almak ve işgalcileri kutsal topraklardan çıkarmak için cihat etmelerinin farz olduğunu belirtmektedir. Bu nedenlerden dolayı HAMAS, barış görüşmeleriyle Filistin sorunun çözüme kavuşturulabileceği görüşüne karşı çıkmakta, barış görüşmeleri sonucu ortaya çıkan bütün anlaşma ve planları reddetmektedir (Boran, 2006: 134-135).

HAMAS, barış sürecine kuruluş felsefesiyle karşı olduğu için barış görüşmeleri başlamadan Filistin'in barış sürecine katılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. HAMAS, basından karşı olduğu barış görüşmelerine FKÖ içinden Arafat'a ve barış sürecine karşı olanların oluşturduğu Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi ile birlikte Oslo Anlaşmasını tanımadıklarını, intifadanın süreceğini deklare etmişlerdir (Arı, 1996: 265-271). İntifada'nın süreceğini açıklayan HAMAS, Oslo görüşmelerinin başladığı Eylül 1993'ten itibaren terörist saldırılarını askeri hedeflerden sivil hedeflere kaydırmıştır (Tavas, 1999: 61). Özellikle İsrail sivil hedeflerine yönelik canlı bomba eylemleri barış sürecine önemli ölçüde darbe vurmuş, taraflar arasında karşılıklı güvensizliğin oluşmasına neden olmuştur.

3.17.3. 2006 Seçimleri

1996'dan beri ilk kez yapılan seçimde HAMAS'ın gücünü göstermesi bekleniyordu. Ancak on yıl öncesi seçimi boykot ettiğinden, HAMAS'ın genel gücü hakkındaki durumlar tahminden öteye geçemiyordu. Seçime ilk kez güçlü bir muhalefet hareketinin girmesinin, Fetih'i sıkıntıya sokacağına kesin gözüyle bakılmasına rağmen, Filistinli örgütler hakkında her şeyi bildiği düşünülen İsrail'in bile tahmin edemediği bir sonuç ortaya çıkmıştır (Walker, UPI, 23 Ocak 2006).

Seçimlerden önce yapılan kamuoyu yoklamalarında Fetih'in liderliğinde bir koalisyon hükümeti oluşturulması ve HAMAS'ın orta vadede ılımlı bir çizgiye çekilmesi düşünülüyordu. Ancak seçim sonuçlarına göre HAMAS, El Fetih'in kalelerinde bile ezici sonuçlar almıştır. HAMAS 74, Fetih 45 milletvekili çıkarmış, geri kalan ise küçük partiler arasında dağılmıştır.

Filistin seçim sonuçları için ABD Başkanı George Bush, yaptığı açıklamada sonuçların şuan ki Filistin Yönetimi için bir uyarı olduğunu ve halkın dürüst bir yönetim istediğini belirtmiş fakat İsrail'in ortadan kaldırılmasını isteyen siyasi gruplarla ilişki kurmayacaklarını belirtmiştir. Filistin seçimlerinin yapıldığı tarihte İsrail Başkan Vekili Ehud Olmert ise, HAMAS'ın içinde bulunduğu Filistin Yönetimine güvenmeyeceklerini belirtmiştir. Seçim sonuçları, İslam dünyasında Batı'nın aksine memnuniyetle karşılanmıştır (Boran, 2006: 182).

3.17.3.1. İktidara Getiren Sebepler

HAMAS'ı iktidara getiren nedenleri dört maddede toparlayabiliriz; İlk olarak; İntifadadan beri büyük bir ekonomik sıkıntı içinde yaşayan Filistin halkı, HAMAS'ın sağlık ve eğitim alanında verdikleri vaatlerden etkilenmiştir. Ayrıca HAMAS'ın, Müslüman Kardeşler örgütünün temel niteliklerinden olan sosyal yardımlaşmaya verdiği büyük önem HAMAS'ı iktidara taşıyan diğer önemli bir etken olmuştur (Boran, 2006: 183). Ayrıca HAMAS'ın Filistin'de son yerel seçimlerde kazandığı belediyelerde halkın desteğini alan hizmetler yapması, genel seçimlerde başarıyı getirmiştir.

İkinci olarak, 1950'lerden bu yana Filistin mücadelesinin öncü gücü olan Fetih, yıllar içinde büyük ölçüde yıpranması olmuştur.

Üçüncü olarak, seçim sisteminden kaynaklanan sorunlar gelmektedir. Filistinliler iki ayrı pusulada oy kullanmışlardır. Bunlardan bir tanesi, ülke genelinde partilere verilen oyları içermektedir. HAMAS'ın buradaki oy oranı yüzde 45 olmuştur. Meclis üyelerinin yarısının (66) belirlendiği bu pusuladan HAMAS 29, Fetih 28 milletvekili çıkarmıştır. İkinci pusulada ise, HAMAS büyük üstünlük sağlamıştır. Bu pusulada seçmenler kendi bölgelerindeki sandalye sayısı kadar adayın ismini seçerek oy kullanmışlardır. Fetih'in iç

politikada küçük gruplarla denge kurabilmek için kullandığı bu yöntem, HAMAS'ın işine yaramıştır. Çünkü HAMAS adaylarına oy atarken Fetih'e oy verenlerin önemli kısmı bağımsızlar ve diğer adaylar arasında oyları dağıtmışlardır. Bu da HAMAS'ın seçim zaferini sağlamıştır (Erkmen, 2006: 25).

Son olarak HAMAS'ı iktidara taşıyan nedenler arasında belirtilmesi gereken önemli bir hususta, dünyada Siyasal İslam'ın yükselişte olmasıdır. İslami hareket, dini söylevi milliyetçi taleplere odaklanacak şekilde kullanmayı çok yapmıştır. Arap dünyasında laiklerin dile getirmediği ulusal talepleri İslami hareketler sahiplenmiştir. Arap milliyetçisi Nasır ve Arap sosyalistlerinden sonra batıya karşı ilk bayrağı açan da İslamcılar olmuş ve Filistinlilerde bu süreçten etkilenmiştir (Bayraktar, 2007: 37).

3.17.3.2. Seçim Zaferi Sonrası Filistin

HAMAS Yönetimi El-Fetih'le birlikte hükümet kurup, Filistin'i birlikte yönetmeyi teklif etmiştir. Sosyal konuları HAMAS yürütmeyi planlamışken İsrail'le görüşmeleri El-Fetih'in sürdürmesini düşünmüştür. Fakat El-Fetih, HAMAS tarafından kurulacak bir hükümetin ortağı olmayı reddetmiştir. HAMAS'ın El-Fetih'e ortaklık teklifinin diğer nedeni de İsrail'den gelen vergi gelirleri ile AB ve ABD'den gelecek yardımların kesilmesi endişesidir. ABD, AB ve İsrail'in terör örgütü listelerinde yer alan HAMAS'ın iktidarı sonucu Filistin'e yardımları kesmişlerdir (Bayraktar, 2007: 38). Tek başına hükümet kuran HAMAS'a karşı ABD ve AB yardımları kesmiş, İsrail ise fiziki bir kuşatma başlatmıştır. Bu zor durumda bulunan Filistin'de bir müddet sonra HAMAS – El-Fetih gerginliği başlamıştır. Gerginlik, Mahmut Abbas'ın erken seçim çağrısı ile daha da tırmanmıştır. Filistin'deki bütün bu gelişmeler üzerine hem iç politik sorunlarını çözebilmek hem de dış politikalarındaki baskıyı azaltabilmek için Filistin'deki bütün partilerin katıldığı bir koalisyon hükümetinin kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat hükümet kurulma sürecinde de sancılar ve çatışmalar yaşanmış, Suudi Arabistan'ın arabuluculuğunda bir araya gelen HAMAS ve El-Fetih aralarındaki pürüzleri gidermiş ve 17 Mart 2007'de birlik hükümeti kurulmuştur (Erkmen, 2007: 16). Başbakan HAMAS liderlerinden İsmail Haniye olmuştur. Kurulan Birlik Hükümeti programında HAMAS kendine konulan ön şartlar konusunda yumuşadığı sinyali vermiştir.

HAMAS'ın seçimleri kazanıp hükümeti kurmasıyla birlikte El-Fetih üyeleri arasında yaşanan çatışmalar Birlik Hükümeti kurulduktan sonra kesilmemiş, çatışmalar devam etmiştir. Özellikle 2007 Martında şiddetlenen çatışmaların durdurulması için Mısır devreye girmiştir.

14 Nisan 2007'de HAMAS, Gazze'de beklenmedik bir harekâta girişerek El-Fetih'e bağlı silahlı güçleri bir gün içinde etkisiz hale getirmiştir. HAMAS, El-Fetih'in Gazze'de bulunan önemli isimlerini yakalayıp hemen öldürmüş, bütün El-Fetih üyelerine karşı bir eyleme girişmemiştir. Gazze'de giriştiği bu hareketle önemli bir üstünlük elde edeceğini düşünen HAMAS, Mahmut Abbas'ın sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Abbas, HAMAS'ı Filistin'in meşruiyetine ve hükümetine karşı darbe girişiminde bulunmakla suçlamış, HAMAS'ın silahlı kanadını yasa dışı ilan etmiştir. Aynı zamanda hükümeti feshettiğini açıklamış ve olağanüstü hal hükümeti için bağımsız bir milletvekili olan Salam Fayyad'ı görevlendirmiştir. Bunun üzerine yeni hükümet kurulmadan önce Gazze'de yaşananların tersi Batı Seria'da yaşanmış, El-Fetih'e bağlı gruplar HAMAS binalarını basmış ve meclisi kontrol altına almıştır. Başbakan Haniye ise bu girişimi tanımadıklarını ve Birlik Hükümetinin halen görevde olduğunu belirtmiştir. Fakat iki başlı bir Filistin Yönetimi kurulmuştur (Erkmen, 2007: 45-46).

Sonuç olarak ABD'nin tutarsız Filistin politikası ile İsrail'in aşırı şiddet kullanma yönlü politikası Filistin'i bugünkü haline getirmiştir. HAMAS'ın Gazze'yi yönetmede sağlayacağı başarı, Örgütü Filistin'in geleceğinde en önemli aktör haline getirebilme ihtimali, İsrail için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu yüzden İsrail, halen Gazze'ye ablukayı sürdürmektedir. Fakat bu durum Gazze'de HAMAS'ı daha da güçlendirmekte, İsrail ve ABD'den destek alan El-Fetih'i halkın gözünde işbirlikçi bir niteliğe sokmaktadır. İsrail ve ABD'nin HAMAS'la görüşme dışında başka bir seçeneği kullanması bölgeyi daha farklı konumlara sürükleyebilir.

3.18. Annapolis Görüşmeleri (2007)

Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas, İsrail ve Filistin sorunu konusunda son yılların en önemli toplantısı olarak görülen ve ABD Başkanı George W. Bush'un ev sahipliğini yaptığı Annapolis görüşmeleri sırasında: "Bölgemiz önemli bir

dörtüol ağzındadır. Bu yol, iki tarihi dönemi birbirinden ayırmaktadır. Annapolis öncesi ve Annapolis sonrası” derken Olmert de yaptığı duygusal açılış konuşmasında, 1967’de ortaya çıkan gerçeklerin değişmek üzere olduğunu hissediyorum” demiştir (Annapolis Öncesi ve sonrası, (t.y.), <http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/annapolis.pdf>).

Görüşmelerin temel özelliklerine baktığımızda; Oslo sürecinden bu yana Filistin sorununu ele alan ve çözmeyi hedefleyen ilk toplantıdır. Bu görüşmelere Arap devletlerinin de katılması sağlanarak kapsamlı bir çözüm bulunması amaçlanmıştır.

Bu görüşme, ABD yönetiminin 4 yılı aşkın bir süre sonra yeniden Filistin-İsrail barışı üzerinde yoğunlaşma eğilimi gösterdiği bir dönemde gerçekleşmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Rice bölgede bir mekik diplomasisi ile bu toplantının altyapısını hazırlamıştır. Türkiye, Suudi Arabistan ve Mısır, bağımsız inisiyatiflerle Annapolis’e giden yolda engelleri ortadan kaldırmaya yardımcı oldular. Sonuçta görüntü olarak ideal, ama hedefleri açısından böylesine büyük bir girişimden beklenmeyecek kadar mütevazı bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Annapolis ile ilgili en önemli tespit ABD’nin iki devletli çözüm fikrine önceden olmadığı kadar önem vermesidir. ABD Başkanı Bush ve Dışişleri Bakanı Rice sürekli geçmişe vurgu yaparak Filistin devletinin kurulması yönünde tarihi Amerikan kararlılığını ortaya koymaya çalışmaktalar. Nitekim Rice, Filistin devletinin ABD’nin bir ulusal çıkarı olduğu söylemiştir. Ruhunu Yol Haritası çerçevesinden alan toplantı şeklen 1991 Madrid barış görüşmelerini anımsatmıştır. ABD’nin Annapolis’ten beklentisi, toplantı öncesinde 2009 yılına kadar sonuçlanacak barış görüşmelerinin başlatılması şeklinde siyasi irade oluşmasıydı. Annapolis sonrası Olmert ve Abbas iyi niyet ve ikili müzakereler üzerinde uzlaşmaya vardıklarını açıklamıştır. Ortak Anlaşım belgesinde tüm hayati konuların istinasız ele alınacağına yer verilirken bu konuların neler olacağı belirlenmemiştir. Bu toplantıdan bir ilkeler bildirgesinin bile ortaya çıkmaması ise ayrıca dikkat çekicidir. Öte yandan Ortadoğu Dörtlüsü devreden çıkarılarak, sürecin tek denetçisi olarak ABD önemli bir pozisyon edinmiştir (Aras, 2009: 16-17).

İsrail ve Filistin yetkilileriyle tek tek görüşen George Bush “Bir Filistin devletinin kurulması ve mülteciler sorunun çözümlenmesi için, tazminatı da içeren uluslararası bir mekanizma kurulması gerektiğine inanıyorum ”demiştir. (Ntv, (t.y.) <http://www.ntvmsnbc.com/news/432478.asp>)

Yapılan görüşmelerde temel sorunlar ele alınmış olmasa da iki halk arasında güvenin inşası temin edilmeye çalışılmıştır.

3.19. Gazze'nin işgali (2008)

Gazze'de Mısır'ın da önemli katkılarıyla sağlanan altı aylık ateşkes, 19 Aralık 2008'de sona erdikten sonra, HAMAS'ın 24 Aralık 2008'de İsrail'i hedef alan roket saldırıları ile bozulmuştur. İsrail'in de bu roket saldırılarına hava kuvvetleri ve taarruz helikopterleri ile orantısız bir şekilde karşılık vermesi ile çatışma şiddetlenmiştir. İsrail, yedi gün süren hava ve helikopter taarruzlarını takiben sekizinci günde, yaptığı hazırlıklardan ve beyanlardan beklendiği üzere, Gazze'ye karadan da girmiştir. İsrail, deniz kuvvetleri ile de batıdan HAMAS hedeflerini ateş altına almış ve Gazze'ye abluka uygulamıştır. Yirmi beş gün devam eden çatışmalar 17 Ocak 2009 tarihinde İsrail'in tek taraflı ateşkes ilan etmesi, 18 Ocak 2009'da HAMAS ve diğer Filistinli grupların da ateşkes ilan etmesi ve İsrail'e Gazze'den çekilmesi için bir hafta süre tanınmasıyla durulmuştur (Gazze'de Ateşkes Sağlandı, 2009, <http://www.aksam.com.tr/2009/01/18/h...>).

İsrail'in, bu operasyonu uzun bir süredir planladığı ve başlatmak için uygun bir ortam oluşmasını beklediği anlaşılmıştır. ABD'de başkanlık seçimleri yapılmıştır. Operasyon zamanının, mevcut başkanın gitme hazırlığı içinde ve fiilen yetersiz bir durumda, seçilmiş başkanın ise henüz başkanlığı devralmadığından resmen etkisiz bir konumda olduğu ve bu konudaki olası bir beyanının beyanının da etik açıdan uygun karşılanamayabileceği bir zamana denk getirilmesi anlamlıdır. Diğer taraftan ABD'nin, İsrail ile ilgili geleneksel politikasında bir değişiklik olmasını beklemek de akılcı bir yaklaşım olmayacaktır. Her ne kadar ABD'de başkanların ve mensup oldukları siyasi partilerin tarzları önemli bir etken olsa da, ABD'nin bir sistem ülkesi olduğu hatırd tutulmalıdır. Ayrıca AB'nin dönem başkanlığını Çek Cumhuriyeti devralmış durumdadır. Çek Cumhuriyeti'nin füze kalkını projesinde de görüldüğü üzere ABD yanlısı bir tutum içinde olduğu bilinmektedir. Çek Cumhuriyeti'nin, diğer bazı AB üyeleri tarafından tasvip edilmeyen ve daha sonra yanlış anlaşıldığını ifade eden açıklaması olsa dahi, AB Dönem Başkanı olarak, İsrail saldırılarının meşru müdafaa amacı taşıdığını beyan etmesi bunun bir göstergesidi (Kuloğlu, 2009: 25). HAMAS'ın İsrail'i tanımaması, yok edilmesi gereken bir ülke olarak görmesi, roket saldırılarını sürdürmesi ve İsrail kuvvetlerine karşı direnişini

devam ettirmesi, İsrail'in operasyonlara devam etmesi için kendisi açısından haklı bir gerekçe teşkil etmiştir. İsrail, Gazze'de HAMAS'ın tehdit olmasına son vermek, etkinliğini ve hâkimiyetini ortadan kaldırmak, sivil halkın HAMAS'a olan güven ve desteğini kırmak ve bölgede kontrolü sağlamak istemektedir. Bu maksatla HAMAS'ı askeri alanda mağlup etmeyi, silah ve mühimmat depolarını, roket rampalarını yok etmeyi, Gazze'ye giren silah, mühimmat ve askeri malzemenin girişini engellemeyi planlamış ve icra etmiştir. Ancak bunları gerçekleştirirken masum kişilerin hayatını dikkate almaması tamamen barbarlık olarak nitelendirilmektedir. Bir binada birkaç HAMAS militanının olduğu şüphesi ile 30-40 masum sivilin, kadın, çocuk demeden öldürülmeleri içler acısıdır. İsrail'in bu suretle, HAMAS'a destek verdiği düşüncesi ile sivilleri de cezalandırdığı, onlara da gözdağı vermek istediği anlaşılmaktadır. İsrail bu operasyonla, bölgedeki Suriye-İran dayanışmasının etkinliğini kıracağını da hesaplamıştır. Operasyonlara ısrarla devam etmesinin sebebi olarak da, HAMAS'a karşı uluslar arası ortamın önemli bir bölümünün tepkili oluşundan istifade etmeyi düşündüğü anlaşılmıştır. İsrail'in operasyonları Gazze'de maalesef çoğu siviller olmak üzere 1300 kişinin ölümüne, 5000'den fazla kişinin de yaralanmasına sebep olmuştur (Kuloğlu, 2009: 26).

Ateşkes şimdilik sağlanmış olsa da, yeniden başlaması en ufak bir kıvılcımın çakmasına bakmaktadır.

3.20. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri ve Türkiye'nin Barış Sürecindeki Konumu

3.20.1. 1990-2000 Arası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri ve Türkiye'nin Barış Sürecindeki Konumu

Türkiye ve İsrail arasında 1990'lı yıllara kadar askeri, ekonomik ve siyasi ilişkiler bulunsa da ilişkinin stratejik işbirliği boyutunu alması Körfez Savaşı'nın Ortadoğu'nun bölgesel sistemi üzerindeki etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu etki özellikle 1990'ların ortalarında iki ülke arasında ortak bir tehdit algılamasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlişkiler bu temel üzerine PKK terörizmi ile mücadele ve askeri alanlarda yapılan işbirliğinin etkisiyle belirli bir iç dinamiğe kavuşmuştur.

İlişkilerdeki dinamiklere tek tek baktığımızda; 1990'ların başında Türkiye'nin İran, Suriye ve Yunanistan gibi ülkelerle yaşadığı sorunların büyük boyutlara ulaşması ve bu ülkelerle sorunlarını Soğuk Savaş'taki gibi NATO çerçevesinde ele alamayacağını anlaşılmaması; Türkiye için sıkıntı yaratırken, İsrail'in de Suriye ve İran bağlamında bu tehditleri paylaşması ortak tehdit algılamasının oluşmasına neden olmuştur. Türkiye'nin PKK terörüyle yaptığı mücadele de bölge ülkeleri tarafından terör örgütünün yoğun olarak desteklendiği ve terörle mücadele için gerekli askeri malzemenin özellikle Avrupa ülkeleri ve ABD tarafından verilmediği bir ortamda iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde rol oynamıştır. Böylece iki ülke arasında askeri eğitim ve modernizasyon, istihbarat paylaşımı, ileri teknoloji ürünü silah sistemlerini içeren askeri alışveriş sağlanmıştır. ABD ise bu iki ülke arasında ihtiyaç duyulduğu noktalarda devreye girerek ilişkinin tamamlayıcı parçasını oluşturmuştur (Erkmen, 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=375>).

3.20.1. 1. Ortadoğu Barış Süreci'nde Türkiye'nin Dışlanması

1990'daki Körfez Savaşı'nda Türkiye Irak'a karşı ABD ile birlikte hareket eden en aktif birkaç ülkeden birisi gibi görülmüş, Irak'ın yanında yer alan FKÖ ile ters düşerken savaşa katılmamasına rağmen ABD'nin Körfez Krizi esnasında yürüttüğü operasyonlarda İncirlik üssünü kullanmasına izin vermiştir.

ABD Dışişleri Bakanı James Baker Ortadoğu barış konferansı ile ilgili Ortadoğu turunda Filistin temsilcisiyle görüşmüş, Suudi Arabistan, Kuveyt, Suriye, Mısır, Sovyetler Birliği yanında Türkiye'yi de ziyaret etmiştir (Koru, 1991: 219). Konferans öncesi ABD Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'yi ziyaretine, Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin ABD yanında aktif siyasetine rağmen, Cumhurbaşkanı Özal'ın Ortadoğu Barış Konferansı'nın Türkiye'de yapılmasına yönelik girişimleri desteksiz kaldığı gibi, 30 Ekim – 2 Kasım 1991'de Madrid'de yapılan Ortadoğu Barış Konferansı'na Türkiye dahil edilmemiş, kendisini doğrudan ilgilendiren çevre, su, güvenlik gibi çok taraflı görüşmelere bile davet edilmemiştir. Bu durumdan Ortadoğu barış sürecinin Türkiye dışında geliştiği veya Türkiye'nin Ortadoğu barış sürecinden dışlandığı sonucu çıkartılmıştır (Aras, 1997: 128). Öte yandan Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri açısından barış süreci ile yaşanan gelişmelere ihtiyacı olmamasına rağmen, uzun bir zamandan beri Araplar ve İsrail arasında böylesine

bir barış sürecinin savunucusu olmuştur. Dönemin başbakanı Tansu Çiller'in barış süreci hakkındaki yorumları bunu yansıtmaktadır (Gruen, 1993: 191):

Türkiye kardeş Arap ülkeleri ve Filistin halkı ile yakın tarihi ve geleneksel bağlar kadar İsrail ile var olan iyi ilişkilerden maksimum avantaj elde ederek, barış sürecinin başarısı için, destek vermeye devam edecektir... Hükümetimiz BM güvenlik Konseyi 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde, Filistinlilerin kendi devletlerini kurma hakkını da içeren tüm haklarını garantiye alan, işgal altındaki Arap topraklarını özgürlüğe kavuşturan ve bölgedeki tüm devletlerin güvenli sınırlar içinde yaşama hakkını garantiye alan bir çözümü samimiyetle desteklemektedir.

Madrid Barış Konferansı Türkiye – İsrail ilişkilerinin gelişmesine elverişli bir zemin hazırlayarak yeni açılımlar sağlarken, Filistin tarafı Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini geliştirmesini Filistin Sorunu'na Filistinliler lehine katkısını artıracak beklentisiyle olumsuz karşılamamıştır (Kut, 1991: 30). Türkiye İsrail ve Filistin'le diplomatik ilişkilerini eş zamanlı olarak 31 Aralık 1991'de büyükelçilik seviyesine çıkarmış, Kudüs Başkonsolosluğu'nun görev alanını Doğu ve Batı Kudüs, Batı Şeria ve Gazze Şeridi olarak genişleterek Kudüs Başkonsolosluğu'nun Filistinliler ile de bağlantılı olmasını amaçlamıştır (Özcan, 2003: 79).

3.20.1.2. Oslo ve II. İntifada Süreci Gelişmelerinde Türkiye

Madrid ve Oslo süreçlerinde Türkiye, Arap – İsrail barışının savunucusu olmuştur. Arafat 13 Eylül 1993'de Oslo Antlaşması'nın imzalanmasından iki hafta sonra 26 Eylül 1993'de Devlet Başkanı sıfatıyla ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirerek Türkiye'ye verdiği önemi göstermiştir. Arafat, Cumhurbaşkanı Demirel'le görüşmesinde destek istemiş, Demirel “ Şimdi siz bizim ulu önder Atatürk'ün yaptığının aynısını yapıyorsunuz, devlet kuruyorsunuz” sözleriyle desteğini açıklamıştır. Arafat'ın ziyaretinde iki taraf arasında imzalanan ilk resmi belge olan “Eğitim ve Kültür İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır (Filistin Ankara büyükelçisi Fouad Yasin ile Ali Özsoy'un röportajı (t.y.), <http://www.ileri2000.org/yasin5.htm>).

Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Çiller ve T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kalemli İsrail ziyaretlerinde Filistin'i de ziyaret etmişler, Doğu Kudüs'teki Orient Haus'da (Şark Evi) Arafat'la görüşmeye dikkat etmişlerdir (Özcan, 2003: 81).

Barış süreci'nde 1996 – 1997'de Netanyahu ile birlikte sorunlar yaşanırken Türkiye – İsrail ilişkileri gelişmesini sürdürmüş, diğer taraftan Türkiye dengeli bir siyaset izleyerek Kudüs meselesi, Yahudi yerleşimcileri sorunu, El – Aksa Mescidi ve kutsal mekanların korunması gibi konularda Filistin'e sözlü desteğini devam ettirmiş, İsrail'in Kudüs'teki yerleşim merkezlerini derhal durdurmasını isteyen karar tasarısına BM Genel Kurulu'nda Filistin lehine oy kullanmıştır (Özcan, 2003: 84).

1995'de Arafat'ın Türkiye ziyaretinde Arafat'a Devlet Başkanı protokolünün tamamının eksiksiz uygulanmasına dikkat edilmiştir. Türkiye'nin II. İntifada sürecinde izlediği İsrail ve Filistin siyaseti dengeleyici hatta arabulucu rol üstlenen bir siyaset olarak tanımlanabilir.

Şaron'un seçimleri kazanarak Şubat 2001'de Başbakan olmasıyla Filistin Sorunu'nda artan gerilim karşısında her iki taraf Türkiye'yi aracı rolde görmek istemişlerdir. II. İntifada'ya rağmen Türkiye'nin İsrail ve Filistinlilerle ilişkilerinde kayda değer bir gerileme olmamıştır. Filistinliler Şaron'un Filistin halkına karşı giriştiği savaş suçlarına son vermesi, siyasi müzakerelere başlaması ve uluslar arası gözlemcilerle izin vermesi olarak sıraladığı isteklerinde Türkiye'nin İsrail üzerindeki nüfuzunu kullanarak İsrail'e siyasi baskı yapması beklentisini iletmiştir (Özcan, 2003: 93).

Şaron'un 8 Ağustos 2001'de Türkiye'ye gerçekleştirdiği 8 saatlik ziyaretinde resmi düzeyde soğuk karşılanmış, İstanbul ve Ankara'da Şaron'un ziyaretini protestolar yapılmıştır. Şaron Başbakan Ecevit'le birlikte basın toplantısında siyasi müzakerelerin başlamasının ön şartı olarak şiddetin tamamen durması, barış ve huzurun sağlanması gerektiğini ileri sürmüştü, Ecevit ise şiddet durmadan görüşmeme siyasetinin yanlış olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Şaron Arafat'ın görüşmeler için Türkiye'nin ev sahipliğini reddetmiştir (Ntv, (t.y.), [http:// www. ntv. Com. tr. / news](http://www.ntv.com.tr/news)).

3.20.2. 2000-2008 Arası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri ve Türkiye'nin Barış Sürecindeki Konumu

2000'li yılların başına kadar Ortadoğu'daki en güçlü ilişkilerden birisi olan Türkiye-İsrail ilişkileri 2000'den itibaren gerilemeye başlamıştır. Asıl etken, aynı ilişkinin

başlangıcında olduğu gibi yapısal faktörlerdeki değişimdir. İkili ilişkilerdeki gerileme ve soğumanın nedenleri şöyle sıralanabilir:

Dış politikada tehdit merkezli algılamalardan uzaklaşarak karşılıklı çıkarıya dayanan tanımlamalara geçilmesi İran, Suriye ve Irak gibi ülkelerle Türkiye'nin ilişkilerini büyük ölçüde değiştirmiştir, işbirliğinin faydaları sonucunda ortak tehdit büyük ölçüde bertaraf edebilmiştir.

Irak Savaşı'nın gündeme gelmesi, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye üzerinden Irak' a asker sevkiyatına izin verecek 1 Mart Tezkeresi'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmamasının ardından, Amerika Birleşik Devletleri ile gerginlik yaşanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, bu sebeple Türkiye üzerinden Irak' a asker sokamamıştır. Türkiye'nin ayrıca Arap ülkeleri ve İran ile ilişkilerinde bu dönemde hissedilir bir iyileşme de yaşanması, Amerika Birleşik Devletleri'ni kızdırırken, İsrail'i endişelendirmiş ve Türk-Amerikan ilişkilerinin eski güzel günlerine dönebilmesi, Amerikan-İsrail şartlarına bağlanmıştır.

ABD'nin Irak'ı işgali, Ortadoğu'daki dengeleri kökten değiştirirken, Türkiye ve İsrail'i ayrı saflara yerleştirdi. Türkiye, Irak'ın parçalanmasına karşı bölgesel statükonun en önemli savunucularından birisi olurken, İsrail Bush Yönetimi'nin Irak müdahalesinden sonra Suriye ve İran'a yönelik sertlik yanlısı politikalarının en önemli savunucusu oldu. Dahası, Irak'ın parçalanması ve Irak'ın kuzeyinde yeni bir devlet kurulması İran-Suriye ve Türkiye'yi birbirine yakınlaştırırken, İsrail'in Kuzey Irak'taki faaliyetleri ve Iraklı Kürtlerle ilişkisi şüphe yaratmıştır. Son olarak ta El Aksa İntifadası'yla başlayan, İsrail'in Batı Şeria'daki operasyonu İsrail'in sivil kayıplara neden olan askeri operasyonlarını sürdürmesi, son yıllarda iki ülke arasındaki ilişkileri daha fazla etkiledi. Türkiye'nin İsrail'e duyduğu tepkinin artmasına neden olmuştur (Erkmen, 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=375>).

3.20.2.1. İstanbul'da Yaşanan Sinagog Saldırıları

İsrail-Türkiye ilişkilerinde yaşanan kaygı bunalımının ardından, 15 Kasım 2003'te, İstanbul Sisli' deki "Beth Israel" ve Kuledibi'ndeki "Neve Şalom" sinagoglarına bomba

yüklü araçlarla intihar saldırısı düzenlenmiş, eşzamanlı olarak meydana gelen patlamalarda 23 kişinin öldüğü, 303 kişinin de yaralandığı bildirilmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, saldırı nedeniyle yayımladığı mesajda, masum insanlara yönelik saldırıları nefretle kınadığını belirterek, “Ülkedeki huzur ortamını bozmaya çalışanlara hiçbir zaman izin verilmeyecektir” şeklinde açıklamada bulunmuştur (Ayın Tarihi, Kasım2003-BYEGM).

Saldırıların ardından İstanbul’a gelen İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Salom, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile bir araya gelmiştir. Abdullah Gül, Musevi vatandaşlar için, “Onlar da kendi vatandaşımız, aramızda herhangi bir ayırım söz konusu değil” diyerek, “Onlara karşı yapılan bu saldırı, bütün Türkiye’ye karşı yapılmış bir saldırı gibidir. Bu saldırıdan sonra birçok ülkenin devlet başkanı, başbakanı, dışişleri bakanı arayarak hem başsağlığı dileklerinde bulundular, hem de yapabilecekleri yardım olup olmadığını söylediler. Uluslararası terörle mücadelede işbirliğini bütün ülkeler teyit ettiler” eklemiş, Silvan Şalom da, İsrail hükümeti ile halkının Türk hükümeti ve halkına başsağlığı dileklerini iletmek üzere Türkiye’ye geldiğini belirtmiştir (Ayın Tarihi, Kasım2003-BYEGM).

Şalom konuşmasında; bu saldırıların ülkeleri istikrarsızlığa sürüklemek için yapıldığını ve bunun üstesinden gelmenin uluslar arası camiayla birlikte hareket etmekten geçtiğini belirtmiştir. Türk Hükümeti’nin en kısa sürede bu saldırının ardında kimin olduğunu bulmak ve onları adalet önüne çıkarmak için elinden gelen her şeyi yapacağına inandığını kaydetmiş, “bu saldırı hem Müslümanları, hem de Musevileri incitmiştir” demiştir (Ntvmsnbc, 16.11.2003).

Sorumluluğunu Usame bin Ladin’ in El Kaide ağının üstlendiği görülen, İstanbul’ daki iki sinagoga yönelik saldırı, dikkatleri Türkiye’nin İsrail ile derin, karlı iliksine çekmiş ve Türkiye’nin bu dostluğun bedelini ödemekte olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Türkiye- İsrail- ABD stratejik işbirliği üçgeninde, İsrail’deki terör olaylarının yanı sıra, üçgenin diğer kösesini oluşturan Türkiye’de de terörün baş göstermesinin ardından, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George W.Bush, İstanbul’daki sinagogların bombalanmasının teröristlerin inanç ve vicdanları olmadığını gösterdiğini ve ABD’nin onlara karşı küresel savaşta Türkiye’nin yanında yer aldığını söylemiştir.

3.20.2.2. İsrail'in Filistin'e Yönelik Saldırıları ve Türkiye'nin Tepkisi

23 Mart tarihinde İsrail tarafından, Hamas lideri Şeyh Ahmet Yasin' in düzenlenen bir suikastta öldürülmesi ve suikastın İsrail hükümetinin kararı olması, Ortadoğu Barış Süreci' ne önemli bir darbe indirmiş, hem Türkiye, hem de dünyada tepkilere yol açmıştır. (Sabah, 23.03.2004). Dışişleri Bakanlığı'nın konuyla yapılan yazılı açıklamada, “Türkiye bu saldırıyı şiddetle kınamaktadır ve bu tür eylemlerin, ulaşmayı amaçladıkları barışa ve huzura hizmet etmeyeceğine, tam aksine bölgedeki ihtilafın üstesinden gelinmesini daha da güçleştireceğine inanmaktadır. İsrail güçlerinin suikast eylemleriyle İsrail'in güvenliğini kuvvetlendiremeyeceği açıktır” ibareleri yer almıştır. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül de basına yaptığı açıklamada, bu olayın şiddeti daha da tırmandıracağından duyduğu korkuyu dile getirerek, “İsrail'in yaptığı operasyon çok tehlikelidir. Çok endişeliyim, durumu daha da kötüleştirebilir ve terörü artırabilir” diye konuşmuştur. Suikastın iki tarafın da kendisini dizginlemesi gerektiği bir dönemde meydana geldiğini söyleyen Gül, “Herkesin soğukkanlılıkla hareket etmesi gereken bir zamanda bu yaptıkları düşmanlığı artıracaktır. Hem İsrail hem de Filistinlilerle sıcak ilişkiler sürdüren Türkiye, her fırsatta olduğu gibi, taraflar arasında arabuluculuk yapmayı önermiştir.

Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, suikast üzerine yaptığı açıklamada, “İsrail Barış Süreci'ni tamamıyla bombalamıştır. Artık ortada yol haritası kalmamıştır. Bu insan, hayatının üçte ikisini İsrail cezaevlerinde geçirmiştir. Aynı zamanda vücudunun üçte ikisi felçlidir. Dolayısıyla böyle birinin öldürülmesi insanlık dışı bir olaydır ve kesinlikle kabul edilemez. Olay, barış çabalarını canlandırmaya çalıştığımız bir zamana denk gelmiştir. Bu bizim açımızdan sok mahiyetinde idi. Çünkü büyük bir esfle söylemeliyim ki bütün çabalarımızı yok etmiştir. İsrail hükümeti şiddet aracılığıyla barış ve güvenliği sağlayabileceğini düşünüyor. Bu kabul edilemez. Devletlerin dini duyguları olmamalı ve gerekçesi ne olursa olsun hükümet kararlarıyla şahısları öldürmemeli ve katliamlar yapmamalıdır. Çünkü hiçbir devletin, bu üslupla, kanun ve örfleri ihlal etmeye hakkı yoktur. Bu durumda kendi kendime terörün tanımını nedir diye sormaya başladım” şeklinde tepkisini dile getirmiştir. Mart ayında, İsrail tarafından öldürülen Hamas'ın kurucusu ve ruhani lideri Şeyh Ahmet Yasin'in yerine seçilen Abdülaziz Rantissi de 17 Nisan' da İsrail helikopterlerinin Gazze'de düzenlediği füze saldırısında öldürülmüştür. Filistin Başbakanı Ahmed Kurey suikast üzerine, “Filistin kabinesi, İsrail' in bu terörist kampanyasının,

ABD' nin yüreklendirmesi ve Amerikan yönetiminin İsrail hükümetine yönelik tam eğiliminin doğrudan sonucu olduğunu düşünüyor” biçiminde bir açıklama yapmıştır. (Associated Press, 26.05.2004-DBT).

Erdoğan'ın İsrail'e tavır almasının ardından, İsrail Cumhurbaşkanı Mose Katsav, Türkiye'nin Filistinlileri teröre son vermeleri için ikna ederek Ortadoğu barısında çok önemli rol oynayabileceğini belirterek, Türkiye ile ilişkilerin iyi düzeyde devam etmesinin, bölgenin güvenlik ve istikrarına katkı sağlayacağını, ayrıca Türkiye'nin gerek bölgede, gerek dünyada İsrail' in Arap ülkeleriyle ilişkilerinin normalleşmesine önemli katkılarda bulunabileceğini söylemiştir.

Tüm bu süreç içerisinde İsrail refah kampına yapmış olduğu saldırıları durdurmamıştır. Erdoğan bunun üzerine, tüm ülkelerin sivillerin öldürülmesini durdurmak için çalışması gerektiğini belirterek, “Eğer teröre karşı ortak bir platform oluşturacaksa, öncelikle devlet terörü noktasına gelen bu tür gelişmelere karşı hareket etmeliyiz” diyerek eklemiştir. Amerika Birleşik Devletleri bunu yapmaktan sakınırken, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, İsrail' den Filistinlilerin evlerini yıkmayı durdurmasını isteyen ve Gazze'deki bir mülteci kampı yakınlarındaki Filistinli sivillerin öldürülmelerini kınayan bir karar tasarısını kabul etmiştir. Erdoğan ise, “Sadece kınamakla yetinmemeliyiz, tüm ilgili ülkeler kınamanın ötesinde bir şeyler yapmalılar” şeklinde konuşmuştur (Associated Press, 26.05.2004-DBT).

Ariel Saron' un Ortadoğu barışı için hiçbir çaba göstermemesini eleştiren Başbakan Erdoğan, İsrail yönetimini Filistin' e karşı “devlet terörizmi” uygulamakla suçlamış ve bunu İspanyol engizisyonu sırasında Yahudilere karşı uygulanan muameleye benzetmiştir.

Erdoğan'ın İsrail'e yönelik “devlet terörü” ithamından kısa bir süre sonra, Dışişleri Bakanlığı, İsrail'in Batı Seria ve Gazze'deki eylemlerini protesto etmek amacıyla, istişarelerde bulunmak üzere, iki üst düzey diplomatı, Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Feridun Sinirlioğlu ve Kudüs Başkonsolosu Hüseyin Bıçaklıyı, İsrail' den geri çağırmıştır.

Ancak iki Ortadoğu müttefikleri de son dönemde yaşanan karşılıklı gerginliklere rağmen söz konusu girişimi önemsemediklerini bildirmişlerdir. Ülkelerin birbirlerini

protesto etmek için kullandıkları yaygın bir diplomatik manevra olan bu olaya ilişkin Türk yetkililer, diplomatların “düzenli istişareler” için birkaç günlüğüne Türkiye’ ye geldiklerini söylemiş ve bu kararın İsrail politikalarına yönelik bir tepki olup olmadığı konusunda bir yorumda bulunmayı reddetmişlerdir (Associated Press, 08.07.2004).

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İsrail’ i her fırsatta eleştirse de, Türkiye’nin, İsrail’ in hareketlerini tasvip etmemesinin, Yahudi devletiyle aralarındaki ekonomik ilişkileri etkilemeyeceğini söylemesi, siyasal ilişkilerle ekonomik ilişkilerin aynı paralellikte gitmediğini kanıtlar nitelikte olmuştur.

3.20.2.3. Ehud Olmert’in Türkiye Ziyareti ve Randevu Krizi

Siyasal ilişkilerdeki buzların eritilmesi amacıyla, dönemin İsrail Başbakan Yardımcısı Ehud Olmert, Türkiye’ ye ziyarette bulunmuş, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından karşılanmıştır. Başbakan Erdoğan, Olmert’e randevu vermemiş, aynı gün Türkiye’ de bulunan Suriye Başbakanı El-Itri ile görüşmüş ve El-Itri, Başbakan’a “stratejik ortağımızsınız” diyerek, aslında bölgede oluşan yeni dengeleri vurgulamıştır (Radikal, 14.07.2004).

İsrail Başbakan Yardımcısı Ehud Olmert, Türkiye ziyaretiyle ilgili yaptığı açıklamada, Ankara-Tel Aviv ilişkilerine dair iyimser bir tablo çizmiş, Erdoğan’la İsrail Başbakanı Ariel Saron’un görüşmesini sağlamayı umduğunu sözlerine eklemiştir. Başbakan Tayyip Erdoğan’la randevusu bulunmamasının ‘cezalandırma’ olmadığını belirterek, “Türkiye Cumhurbaşkanı ile görüşeceğim, Türkiye’nin en önemli ikinci adamı Abdullah Gül’ le evinde yemek yiyeceğim. Bu cezalandırma değil, benim için onurdur. Başbakan, bana gayri resmi kanallardan kişisel mesaj gönderdi. Erken gelebilseydim, görüşmekten benden fazla mutlu olacaktı. Fakat programımı değiştiremedim. Başbakan’ın beni görmek istemediği doğru değil” sözlerini sarf etmiştir.

3.20.2.4. İlişkilerin Normal Düzeyine Çekilmesi

AKP’nin dış politikasında, devlet terörü eleştirisi ve randevu krizlerinden sonra gerginleşen Türkiye-İsrail ilişkilerini normalleştirme gayretleri başlamıştır. Bunun ilk

adımı olarak Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün, sonrasında da Erdoğan'ın İsrail'e ziyaret etmişlerdir.

Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 4 Ocak 2005 tarihinde, İsrail'e ziyarette bulunmuştur. Gül'ün ziyaretinin önemi, İslami kökenli Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 yılında iktidara gelişinden bu yana, İsrail'i ziyaret eden en üst düzey Türk yetkili olmasından kaynaklanmıştır. Gül'ün ziyareti, geçmişe saplanmak değil, "geleceğe bakmak" amacı taşımış, iliksilerde yaşanan gerilime rağmen, iki ülke arasındaki bağlar 2004'te de güçlenmeye devam etmiş ve iki ülke arasındaki askeri olmayan ticaret hacmi, 2003'ten itibaren 300 milyon dolar artarak yaklaşık 1,7 milyar dolara ulaşmıştır. İsrail'in, dış politikası gereği, Arafat'la görüşen diplomatlarla görüşmemesi, Erdoğan ve Gül'ün, kamuoyunun tepkisini çekeceği endişesiyle, bölgeye gelip de Arafat'la görüşmemeyi göze alamamasına yol açmış, Yaser Arafat'ın ölümü ise, Gül'ün İsrail ziyaretinin önündeki engelleri kaldırmıştır (Keinon, Jerusalem Post, 03.01.2005).

Ziyaret sırasında karşılıklı açıklamalar yapılmış, ilişkilerin onarılması yönünde karşılıklı güvenceler verilmiştir. Abdullah Gül "iki ülke arasındaki bağların ve dostluğun sağlamlığı"na vurgu yapmış ve "bunalım" bir anlamda aşılmıştır. Ayrıca işbirliğinin yoğunlaştırılması ve ikili ilişkilerin seviyesini yukarı taşımak konusunda da iki ülke anlaşmıştır. Ziyaretin bir diğer boyutu, Irak'ın güvenliği bağlamında olduğu söylenebilir. 2004 yılı içinde yaşanan gerginliğin nedenlerinden biri de İsrail'in Kuzey Irak'ta uyguladığı iddia edilen ve Türkiye'yi rahatsız eden politikalarıydı. Bu ziyarette Türkiye'nin bu konudaki kaygıları da gündeme gelmiş ve bu sorunun bir derece aşılması anlamında ziyaret yararlı olmuştur. Bu konuda kendisine sorulan soruya Abdullah Gül "Irak'ın Kürt bölgeleri hakkında çelişkili iddialar olmakla birlikte, İsrail'in orada herhangi bir resmi faaliyeti olmadığı yönündeki iddiasını kabul ediyoruz" demiştir. Yani Kuzey Irak konusu da görüşmelerde gündeme gelmiş ve Türkiye'ye bu konuda güvence verilmiştir (Orhan, 2005, <http://www.turksam.org/tr/a119.html>).

Türkiye'nin yeni dış politik açımları, aktif bir politika izlemesi ve zamanlama açısından uygun bir ortam olması, Barış Süreci'nin İsrail-Filistin ve İsrail-Suriye ayaklarında Türkiye'nin arabuluculuk rolü konusunda özellikle Türkiye kamuoyunda iyimser bir havanın esmesine neden olmuştur. Gül, İsrail ziyareti esnasında yaptığı

açıklamada, 2000 yılında kesintiye uğrayan İsrail- Suriye ilişkilerinde, Suriye'nin barış görüşmelerini sürdürme niyetinde olduğunu ifade ederek, Suriye'den İsrail'e barış mesajı getirdiğini ve Şam'ın koşulsuz olarak barış görüşmelerini yenilemeye hazır olduğunu söylemiştir. İsrail buna karşılık olarak; Şam'da bulunan Filistinli radikal grupların bürolarının kapatılmasını, Güney Lübnan'da faaliyet gösteren Hizbullah'a silah geçişinin engellenmesini, 1965'te idam edilen İsraili ajan Eli Cohen'in kemiklerinin iade edilmesini ve 1997 yılında İsrail-Suriye sınırında kaybolan İsrail askeri Guy Hever'in akıbetinin ortaya çıkarılmasını istemiştir. Bunlar İsrail'in Suriye'ye yönelik olarak sürekli öne sürdüğü önkoşullardır. İsrail bu gibi konuları gündeme getirerek bir anlamda Suriye ile masaya oturmaya ve dolayısıyla Türkiye'nin arabuluculuğuna sıcak bakmadığını göstermiştir. Yani arabuluculuk teklifi, yokuşa sürülerek bir anlamda olumsuz karşılanmıştır (Gül'ün Filistin Temasları, Amerika'nın Sesi Radyosu (Byegm), 6 Ocak 2005).

İsrail'den sonra Filistin'e de ziyarette bulunan Gül, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki askeri operasyonlarının İsrail'e güvenlik getirmeyeceğini ve İsrail' in tek yanlı geri çekilme planının, yol haritası uyarınca ve Filistin yönetimi ile eşgüdüm halinde gerçekleştirilmesi halinde, barış için bir fırsat sağlanacağını dile getirmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül' ün, Ocak başında İsrail' e yaptığı ziyaret ile Türkiye-İsrail resmi ilişkilerindeki soğukluk giderilmiş, bu ziyaret aynı zamanda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail'e yapmayı planladığı ziyaret için de olumlu bir hava ve uygun zemin oluşturmuştur.

Tüm bu unsurlar göz önüne alındığında ve İsrail'in konuya bakışı ortaya konduğunda, Türkiye'nin Barış Süreci'nde arabuluculuk rolü üstlenebileceğine ilişkin konumu çok gerçekçi gözükme de ziyaret Türkiye'nin izlediği "çok yönlü dış politika" anlayışı çerçevesinde başarılı bir girişim olarak değerlendirilebilir.

Mayıs ayının ilk günü, Recep Tayyip Erdoğan İsrail'e resmi bir ziyarette bulunmuştur. İsrail Cumhurbaşkanı Mose Katsav, Başbakan Yardımcıları Şimon Peres, Ehud Olmert ve Başbakan Ariel Şaron ile görüşmeler yapmıştır. 2004 yılında İsrail'i terörist politikalar yürütmekle suçlamasının ardından yaşanan diplomatik gerginlikten sonra, ikili temasların genel olarak düşük seviyeye indirilmesinden başbakanlık seviyesine çıkarılmasından ötürü büyük önem taşımıştır.

Başbakan Erdoğan ile Ariel Şaron, görüşmelerin ardından yaptıkları ortak basın toplantısında, terörizme karşı istihbarat bağlarını güçlendirmek isteyen iki ülke başbakanlıkları ve büroları arasında “doğrudan telefon hattı” kurulacağını açıklamıştır. Teklifin Şaron’dan geldiğini belirten Erdoğan, aracıları aradan kaldırmaya karar verdiklerini söylemiş, Şaron da kritik konuların iki ülke liderleri arasında konuşulmasının önemine dikkat çekerek, “Böyle bir hattı, sadece ABD, Rusya, İngiltere ve AB ile kurmuştuk. Simdi Türkiye’ ye önerdik” şeklinde konuşmuştur (Ayın Tarihi, Mayıs 2005-Byegm). İsrail tarafında ziyaret çok olumlu karşılanmış, Dışişleri Bakanı Silvan Şalom da, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın düzenlediği ziyaretten duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

3.20.2.5. İsrail’in Gazze’den Çekilmesine Türkiye’nin Tutumu

Türkiye’nin uzun yıllardır gönüllü arabuluculuk yaptığı İsrail-Filistin çatışmasında milat oluşturacak bir olay yaşanmış, 15 Ağustos 2005 tarihinde İsrail, ilk kez 1967’ deki Altı Gün savaşında ele geçirdiği Filistin topraklarından, 38 yıllık işgalden sonra, Gazze Şeridi’nden başlayarak, Kissufim geçiş noktasını kapatmak suretiyle, resmen çekilmeye başlamıştır.

Başbakan Tayyip Erdoğan, Gazze’deki Yahudi yerleşimlerinin boşaltılması kararını uygulayan İsrail Başbakanı Ariel Şaron ve Filistin lideri Mahmud Abbas’a birer destek mektubu göndermiştir. Şaron’a mektubunda kendisini hem İsraililerin hem Filistinlilerin dostu olarak niteleyerek, İsrail’in Gazze’den çekilmesine destek verdiğini vurgulamıştır (Radikal, 18.08.2005).

3.20.2.6. HAMAS’ın Türkiye’yi Ziyareti

Filistin’ de seçimleri kazanan HAMAS’ın hükümeti kurmadan önce çıktığı İslam ülkeleri turunda Türkiye’ ye de davet edildiği iddiası, Türkiye-İsrail arasında ufak sürtüşmelere sebep olmuştur. Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamaya göre, HAMAS’a bir davet olmadığı belirtmiş, ikili temasların ancak Filistin’ de hükümet kurulunca gündeme geleceğinin altı çizilmiş, diplomatik kaynaklar da, HAMAS’la ‘mesaj verme içerikli’ bazı temaslar yapıldığına dikkat çekmiştir. Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek

de konuyla ilgili olarak, Türkiye'nin tavrının belli olduğunu, "Böyle bir görüşme olacaksa bu görüşmeden daha önemli olan görüşmede nelerin söylendiği, nelerin konuşulduğudur. Türkiye barışı telkin eder. İnsan hakları ve hukuk çerçevesinde olmasını telkin eder" sözleriyle ortaya koymuştur (Radikal, 14.02.2006).

HAMAS'ın Türkiye'yi ziyaret edeceğine yönelik çıkan söylentilerden kısa bir süre sonra, HAMAS Siyasi Büro Başkanı Halid Meşal, Adalet ve Kalkınma Partisi Merkez Binası'nda Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat ile bir araya gelmiş ve görüşmenin ardından yaptığı açıklamada, Filistin'de yapılan genel seçimlerden başarıyla çıktıktan sonra Türk sorumlularla görüş alışverişinde bulunmak için geldiklerini, bu isteklerinin Türk sorumlular tarafından olumlu karşılandığını ve ziyaretin kardeşçe bir ortamda gerçekleştiğini kaydetmiştir.

HAMAS heyetinin programında Dışişleri Bakanlığı, Başbakan Tayyip Erdoğan ve Adalet ve Kalkınma Partisi genel merkezinde bir dizi temas bulunduğu bildirilmiş, ancak uluslararası arenada meydana gelebilecek spekülasyonlara ve özellikle İsrail hükümetiyle yaşanacak muhtemel pürüze ihtimal vermemek adına, Erdoğan, Meşal ile görüşmemiş, yerine Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkan Vekili Dengir Mir Mehmet Fırat görüşmeyi gerçekleştirmiştir.

İsrail tarafında ise ziyaret, Türkiye'nin HAMAS'ı kabulünün büyük bir hata olduğu yönünde eleştirilere neden olmuş, İsrail Dışişleri Bakanı Tzipi Livni, Abdullah Gül ile yaptığı telefon görüşmesinde, HAMAS yetkililerinin Ankara ziyaretini kınayarak, "ziyaretin, uluslararası toplumun terör örgütünü tecrit etme çabalarına zarar verdiğini" söylemiştir (Hürriyet, 16.02.2006).

İsrail' in yoğun tepkileri, İsrail Başbakanlık Sözcüsü Raanan Gissin' in, "Ziyaret iki ülke ilişkilerinde derin yara açacak büyük bir hata. Biz Abdullah Öcalan ile bir araya gelsek siz ne hissedersiniz" sözleriyle doruğa ulaşmıştır (Hürriyet, 16.02.2006).

3.20.2.7. Annapolis Görüşmelerinde Türkiye'nin Rolü

13 Kasım 2007'de İsrail Cumhurbaşkanı Shimon Peres ve Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas'ın Türkiye ziyaretleriyle daha da belirginleşen Türkiye'nin son dönemdeki Orta Doğu'ya yönelik aktif politikası, Türkiye'nin de Annapolis davetlileri arasında yer almasını sağlamıştır.

Sürdürülebilir bir İsrail-Filistin barışına ulaşılabilmesi için üç şart gerekmektedir.. Bunlardan birincisi iki devletli çözümü benimsemiş bir siyasi vizyon, ikincisi, Filistin devletinin inşası sadece bir coğrafi yer tespiti olmadığından Filistin kurumlarının ve yönetiminin kapasitelerinin güçlendirilmesi, üçüncü olarak ise bölgedeki gerçeklerin, devlet inşası süreciyle çakışmamasının, aksine onu ekonomik yönden desteklemesi ve güçlendirmesinin sağlanmasının gerekliliğidir. Filistinlilerin günlük hayatlarında önemli olumlu gelişmeler olmadan sağlanan barışın kalıcı olabilmesi mümkün değildir. Ekonomik yönden gelişmenin sağlanması da tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda buna paralel olarak siyaset ve güvenlik alanlarında da ilerlemeler sağlanmalıdır. Bu nedenle, Annapolis'te yürüyen siyasi sürece paralel olarak bölgede ekonomiyi geliştirmeye ve Filistinliler için istihdam yaratmaya yönelik projeler sonuna kadar desteklenmelidir (Annapolis Öncesi ve Sonrası (t.y.), www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/annapolis.pdf).

Türkiye, sürdürülebilir bir barış sürecinin olmazsa olmazlarından olan yukarıdaki koşulların ikinci ve üçüncüsüne ciddi katkılar sağlayabilecek konumdadır. Türkiye, özel sektörü vasıtasıyla, bu konuda zaten önemli adımlar atmıştır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin önderliğinde yürütülen TOBB-BİS (Barış İçin Sanayi) projesi sayesinde, Filistin topraklarında açılacak organize sanayi bölgeleri ile ilk etapta yaklaşık 10,000 Filistinliye istihdam sağlanacak, böylelikle olumlu beklentiler arttırılacaktır. İlk endüstri bölgesinin kurulması ve geliştirilmesi projesine Batı Şeria'nın Tarkumya bölgesinde başlanmasına karar verilmiş, bu karar Türk, İsrail ve Filistin Cumhurbaşkanları'nın Ankara'da imzaladıkları ortak deklarasyon ile de desteklenerek kağıda geçirilmiştir. (Annapolis Öncesi ve Sonrası (t.y.), www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/annapolis.pdf)

Tüm bu olumlu faktörlere rağmen, önümüzdeki dönemde ilgilenilmesi gereken en önemli konu, Hamas'ın bu sürecin içerisine çekilmesi gerekliliğidir. Filistinlilerin hayatında Annapolis süreci sonucunda ortaya çıkan olumlu gelişmeler olmadıkça ve Hamas bir şekilde sürecin içine dahil edilemedikçe, ulaşılsa bile barış uzun süreli ve kalıcı bir barış olmayacaktır. Annapolis sonrası dönemde İsrail, kontrol noktalarının ve askeri barikatların önemli bir kısmının kaldırılması ve Doğu Kudüs'te kapatılan ticaret odası binası gibi siyasi olmayan yapıların tekrar açılması için çaba göstermelidir. Bu tip sembolik faaliyetler bile karşılıklı güveni ve olumlu beklentileri arttıracaktır. Hamas'a ise, bu sürece en azından zımni olarak razı olması durumunda, kazananlar arasında olacağına dair sinyaller gönderilmeli ve Filistin'in yönetimine katılımı sağlanmalıdır.

3.20.2.8. Gazze'nin İşgaline Türkiye'nin Tepkisi

Hamas ile İsrail arasında 6 aylık geçici ateşkesin 19 Aralık 2008'de son bulması ve uzatılmaması, İsrail'in Gazze'ye müdahale etmesine bahane olmuş ve İsrail, Hamas'ın kendi topraklarına saldırdığı gerekçesiyle, 27 Aralık 2008 tarihinde Gazze'ye hava saldırıları düzenlemeye başlamıştır. Hava saldırılarıyla birlikte Gazze sınırına kara gücünü yerleştiren İsrail, onbinlerce yedek askeri göreve çağırılmış ve bu Gazze'ye yönelik bir kara operasyonunun habercisi olmuştur. İsrail, hava saldırılarının 8. gününde, 20 bin askerle Gazze'ye bir kara operasyonu başlatmış ve 4 noktadan bölgeye giriş yapmıştır. İsrail'in hava operasyonları sonucu 450'den fazla Filistinli hayatını kaybederken, 2200'den fazla kişi de yaralanmıştır. İsrail'in Haması bahane ederek başlattığı bu saldırılar devam ederken, saldırılardan her zaman olduğu gibi en çok siviller zarar görmüş ve Gazze'de yaşanan insanlık dramı, ciddi boyutlara ulaşmıştır (Duman, 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4>).

27 Aralık 2008 tarihinde başlayan İsrail'in Gazze operasyonuna da en sert tepki veren ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Başbakan Erdoğan, İsrail'in hava harekâtının başlamasının hemen ardından yaptığı açıklamalarda İsrail'i saldırgan ve barışı tehdit eden taraf olarak nitelendirmekten çekinmemiş bununla birlikte, Gazze'ye hava saldırılarının başladığı gün Birleşmiş Milletleri ve uluslararası kamuoyunu göreve çağırılmış ve “bir açık hava hapisanesi” olarak tanımladığı Gazze'ye yapılan askeri operasyonu barışa indirilmiş

bir darbe olarak nitelendirmişti (Erdoğan: İsrail'in Saldırısı Barışa Darbe, 2008, <http://www.ntvmsnbc.com/news/470442.asp>).

Başbakan Erdoğan İsrail'in saldırılarını durdurması için 27 Aralık'ta BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon ile bir görüşme gerçekleştirmiş, ardından çatışmaları durdurmak için bölge ülkeleri üzerinde yoğun diplomatik faaliyetler başlatmıştı. Nitekim, Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan resmi açıklamalarda da İsrail'in askeri harekatı derhal durdurması istenmiş ve Gazze'ye yönelik düzenlenen askeri operasyonda çok sayıda Filistinlinin yaşamını yitirmesi şiddetle kınanmıştı. Resmi açıklamalarda uluslararası toplumunun Gazze'de yaşanan trajediye tepkisiz kalmaması ve acil insani yardımları başlatması talep edilmiştir.

Bu yeni politikasıyla Arap Ortadoğu'sunda güçlü bir taban bulmaya başlayan Türkiye, sıradan Arap vatandaşlarından başlayarak Arap entelektüellerinde, kamuoyunu yönlendiren seçkinlerde ve en son olarak da iktidarı elinde tutan kesimlerde büyük bir heyecan ve Türkiye'ye karşı bir güven duygusu yaratmıştır.

3.20.2.9. Davos Krizi

İsrail – Hamas çatışmasında yaşananlar, İsrail'in orantısız güç kullanmış olması ve yadsınamayacak bir insanlık dramının yaşanıyor olduğu gerçeği genel olarak dünyada kabul görüyor olsa da gerek bölge ülkeleri gerekse diğer ülkelerin yetkilileri, uluslararası platformda bu durumu yüksek sesle dile getirmekten çekinmişlerdir. Özellikle Arap ülkelerinin bu hususta sessiz kalması, Ortadoğu bölgesinin neden bu kadar sorunlu ve kendi sorunlarını çözmede aciz bir bölge olduğu gerçeğini de bir kez daha akla getirmiştir. Durum böyleyken, Başbakan Erdoğan'ın Davos'ta Gazze konulu panelde İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres'le yaptığı münakaşa, panel moderatörü David Ignatius'un pek de nazik sayılamayacak müdahaleleri ve cevap hakkı doğmasına rağmen Başbakan Erdoğan'a gerekli süreyi tanımaması durumuyla birleşince bugüne kadar dünya gündemini meşgul eden yeni bir sürecin başlamasına yol açmıştır.

Başbakan Erdoğan, oturumun son konuşmacısı Peres'in "sert" sözlerinin ardından, oturum yöneticisinden, İngilizce konuşarak "bir dakika" süre istemiştir. Panel yöneticisinin

söz hakkı vermek istememesine karşılık, Erdoğan, Perez'e dönerek (Davos'ta Kriz, 2009, <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/01/29/davosta.kriz.erdogan.perese.cok.sert.cikti/511241.0/index.html>):

Sesin çok yüksek çıkıyor. Benden yaşlısın biliyorum ki sesinin benden çok yüksek çıkması bir suçluluk psikolojisinin gereğidir. Benim sesim bu kadar çok yüksek çıkmayacak. Bunu böyle bilesin. Öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüz, nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum. Ülkenizde başbakanlık yapmış 2 kişinin bana çok önemli lafları vardır. Filistin'e, tankların üstünde girdiği zaman, 'kendimi bir başka mutlu addediyorum' diyen başbakanlarınız var. Tankların üzerine çıkıp da 'Filistin'e girince mutlu oluyorum' diyen başbakanlarınız var. Ve bana sayılar veriyorsunuz. İsmi de veririm, belki merak edenleriniz vardır demiştir.

Peres'in konuşmasının salonda alkışlanmasıyla ilgili olarak da Erdoğan, *"Şu zulme alkış tutanları da ayrıca kınıyorum. Peki çocukları öldürenleri kalkıp da alkışlamak öyle zannediyorum ki insanlık suçudur"* dedi. Başbakan Erdoğan'ın, *"Sadece size, iki söz söyleyeceğim..."* sözleri üzerine, oturma yöneticisi, araya girdi. Erdoğan, *"sözümü kesmeyin"* diyerek, *"Tevrat'ın 6. maddesi der ki 'öldürmeyeceksin. Burada öldürme var. Bu da çok enteresan"* diyerek sözlerini sürdürdü. (Davos'ta Kriz, 2009, <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/01/29/davosta.kriz.erdogan.perese.cok.sert.cikti/511241.0/index.html>). Daha sonrada benim için Davos bitmiştir, daha Davos'a gelmem, siz konuşturmuyorsunuz, diyerek salondan ayrılmıştır.

Başbakan Erdoğan'ın Davos'ta yaşanan bu krize neyin yol açtığı konusunda 2 seçenek söz konusu olabilir. Türkiye-İsrail ilişkilerindeki son 3-4 aylık görüşmelere baktığımızda, kısaca şöyle belirtilebilir ki hem Lübnan ile hem Suriye ile görüşmelerde Türkiye, İsrail ile bu ülkeler arasındaki arabuluculuğu yürütüyordu. Üstüne üstlük bir de Filistin görüşmeleri var ki Hamas ile görüşerek bu görüşmeleri belirli bir kıvama getireceğini düşünen bir Türkiye vardı. İsrail Başbakanı Ehud Olmert Türkiye'ye geldikten 24 saat sonra Gazze saldırısı başlamış ve Türkiye kandırıldığını düşünmüştür. Aslında o zamandan beri başlayan ve savaş süresince bir hayli sivil ile çocukların da öldürülmesi ki bu durum hem Türk kamuoyunda hem de dünya kamuoyunda büyük bir yankı bulmuştur, gerilen durum sonucunda hepsinin birleştiği nokta Davos'a yansımış olabilir. İkinci olarak ise Türkiye'nin iç seçim kampanyalarına yönelik bir çıkış olduğuna ilişkin yorumlar yapılmıştır (Başbakan'ın Davos Toplantısındaki Tepkisinin Nedenleri, 2009,

<http://www.usakgundem.com/haber/29458/-röportaj-doç-dr-ihsan-bal-basbakanin-davos-toplantisindaki-tepkisinin-nedenleri.html>).

Arap dünyasında bu gelişme bomba etkisi yaratmış ve müthiş bir heyecanla karşılanmıştır. Başbakan Erdoğan bir anda Arap ülkelerinin halkları nezdinde kahraman sıfatına sahip olmuştur. Kendi liderlerinden bekledikleri tepkiyi başka bir ülke liderinin vermiş olması Başbakan Erdoğan'ı Nasır'la kıyaslamaları, belki de Nasır'ın yerini dolduracak yeni bir lider buldukları havasına kapılmalarına neden olmuştur. Genel olarak Arap basını olayı fazlasıyla takdir etmiş olsa ve kendi ülke liderlerini sorgulama yoluna gitmiş olsalar da, bazı basın organları durumu “Osmanlılar dönüyor” şeklinde yorumlamışlardır. Türkiye içerisinde de bu durum genel olarak takdirle karşılanmış ve kim olsa aynı tepkiyi verirdi yorumları yapılmıştır. Ancak belirli bir kesim, durumu iç politika malzemesi ve seçim için yatırım olarak değerlendirirken, diğer bir kesim de olayı farklı bir yönden ele alarak Türkiye'nin Batı'dan uzlaşarak Doğu'ya kaymaya başladığı ve bu gelişme ile birlikte Türkiye'nin İsrail ve ABD ile ilişkilerinin zedeleneceği, faturasının ağır olacağını iddia etmişlerdir (Ekinci, 2009, <http://www.usakgundem.com/yazar/1125/erdogan'in-davos-çikisi-ve-iran'daki-yankisi.html>).

3.20.2.10. Anadolu Kartalı Tatbikatı

Türkiye-İsrail ilişkileri, İsrail'in kuruluşundan 1990'ların ortalarına kadar inişli çıkışlı bir seyir izlese de 1990'ların ortalarında Türkiye, terör örgütü PKK'yla mücadelede bölgesel bir yaklaşım sergileyerek, Suriye'nin örgüte verdiği desteğe karşılık İsrail'le ilişkilerini stratejik işbirliği düzeyine çıkarmıştır. Bu dönemde yapılan stratejik anlaşmalarla ticaretten turizme her alanda üst düzey ilişki kurulması planlanmıştır.

Stratejik ve askeri işbirliği çerçevesinde 2001'den bu yana Konya ovasında “Anadolu Kartalı” adını taşıyan eğitim tatbikatları yapılmaktadır. Anadolu Kartalı Eğitimleri yılda 4 dönem halinde, Konya'daki Üçüncü Ana Jet Üs Komutanlığı bünyesinde bulunan eğitim merkezinde, milli ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilmektedir. Uluslararası düzeyde yapılan tatbikatlara ABD, Fransa, İngiltere, İtalya, Hollanda gibi ülkelerin yanı sıra, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan gibi Ortadoğu ülkeleri de

iştirak etmekte, zaman zaman NATO bünyesinde görev yapan pilotlar da bu eğitimlere katılmaktadır. Diğer taraftan İsrail uçakları da 5 eğitim devresinde yer almıştır. 2009 yılında da eğitimlere başlanmış ve 3. devresinin 12-23 Ekim tarihlerinde yapılması planlanmıştır. Bu devrenin uluslararası düzeyde yapılması düşünülürken, tatbikat millileştirilmiş ve milli güç unsurları tarafından yapılması kararlaştırılmıştır (Duman, 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=377>).

Türkiye'nin tatbikatın uluslararası boyutunu iptal ettiğini açıklamasıyla İsrail dışarıda kalmış oldu. İsraili kaynaklar, geçen kış yapılan Gazze (Dökme Kurşun) Operasyonu sebebiyle İsrail'in katılımını istemediğini savunarak, "Türkiye'nin bizi aşağılamasına boyun eğmeye son vermeliyiz" görüşü İsrail'de yankılanmaya başladı. Konuyla ilgili olarak Türkiye Dışişleri Bakanlığı, şu açıklamayı yapmıştır ("One Minute'in Ardından Anadolu Kartalı Gerilimi", Radikal, 15 Ekim 2009):

2001 yılından bu yana düzenli olarak yapılan Anadolu Kartalı Tatbikatı, Türk Hava Kuvvetlerinin planladığı senaryo kapsamında icra edilen uluslararası katılımlara da açık bir Türk tatbikatı olup, yılın değişik dönemlerine yayılarak safhalar halinde gerçekleştirilmektedir. İlk iki safhası başarıyla gerçekleştirilen tatbikatın bu yıl 12-23 Ekim 2009 tarihlerinde yapılması planlanan üçüncü safhasının uluslar arası bölümü diğer katılımcı ülkelerle bilistişare ertelenmiştir. Ancak, tatbikat milli bir faaliyet olarak icra edilmektedir. Keyfiyet esasen Genelkurmay Başkanlığımızın internet sitesinden de kamuoyuna duyurulmuştur. Dolayısıyla, tatbikatın uluslararası bölümünün ertelenmesinden siyasi bir anlam ve sonuç çıkartılması doğru değildir.

Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi olay İsrail tarafından tamamen siyasi bir manevra olarak algılanmıştır. İzleyen dönemde, Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Başbakan Erdoğan tarafından da bu algıyı doğrular nitelikte, açıklamalar gelmiştir. Ahmet Davutoğlu, yaptığı açıklamada İsrail'in neden tatbikattan dışlandığını anlatırken "*Gazze'deki durumun iyileşeceğini, yeniden diplomatik yollara gireceğini umuyoruz. Bu, Türk-İsraili ilişkilerinde de yeni bir atmosfer yaratacak. Ancak mevcut durumda elbette ki bu yaklaşımı, İsrail'in yaklaşımını eleştiriyoruz*" demiştir ("Davutoğlu, İsrail'in Gazze Yaklaşımını Eleştiriyoruz", Milliyet, 12 Ekim 2009).

Başbakan Erdoğan da, Anadolu Kartalı Tatbikatı'nın uluslararası bölümünün iptal edilmesi ve sonrasında İsrail'le yaşanan gerginlikle ilgili olarak "... her siyasi iktidarın kendi ülkesindeki kamuoyununun yaklaşımlarını, halkının taleplerini göz önünde bulundurma mecburiyeti vardır. Bakın, mecburiyeti vardır diyorum. Ben halkımın taleplerini bir kenara

koyamam; halkımın talebi bu istikamettedir. Daha önce verilen eğitim çalışmalarıyla ilgili konuda bile bu hassasiyeti gösterdiler” şeklinde bir açıklama yapmıştır (“Erdoğan Umursamıyor”, *Cumhuriyet*, 16 Ekim 2009.)

Krizin Türk İsrail ilişkilerine etkisine baktığımızda; şimdiye kadar da siyasi boyutta problemler yaşansa da askeri boyut genelde bundan etkilenmeden ilerlemekte ve ilişkileri sağlam tutmaktaydı. İsrail’in tatbikat dışı bırakılması, ilişkilerin bu boyutunun siyasi boyutundan ayrılamayacak duruma geldiğini göstermesi açısından önemlidir ve uzun dönemli etki yapabilecek niteliktedir. İkinci nokta ise, İsrail’in tatbikat dışı bırakılmasının Başbakan Erdoğan’ın İran gezisi öncesine rastlamış olması ve ‘İran’a dostluk mesajı vermek uğruna İsrail’den vazgeçildiği’ anlayışının doğmuş olmasıdır. Bilindiği gibi İran, İsrail için büyük bir tehdit unsurudur ve İsrail politikası bu ülkenin nükleer silah üretmesinin engellenmesine odaklanmıştır. Daha önceki yıllarda, örneğin 2006 Lübnan Savaşı’nda olduğu gibi, İsrail İran’a dolaylı olarak gözdağı vermiş, Hizbullah üzerinden İran’ı durdurmaya çalışmıştır. Hatta 2008 yılında İsrail’in İran’ı her an vurabileceği yolunda güçlü tahminler duyulmaya başlanmış, İran tehdidi İsrail gazetelerinin ve güncel tartışmaların bir numaralı gündemi haline gelmiştir. Türkiye’nin İran ile bölgede yaklaşması İsrail için büyük endişe yaratmıştır. Türkiye’nin son dönemde Suriye ve Irak’la yaklaşması da bu çerçevede değerlendirildiğinde önem kazanmaktadır (Tür, 2009: 26).

SONUÇ ve ÖNERİLER

1947 yılında İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte, kronikleşen bir sorun haline gelen Filistin sorunu, 63 yıldır çözülmeyi bekleyen bir düğüm olmuştur. 63 yıl boyunca İsrail ve Filistinliler arasında yaşanan bu gerilim zaman zaman terörizme ve savaflara yol açmış zaman zaman da toplantı ve görüşmelerle barış için bir umut ışığı aranmıştır. Bu süreç içinde birçok ülke barış için bir adım atılması için taraflara değişik boyutlarda ve zamanlarda müdahale etmişlerdir. Genel olarak yaşanan sürece baktığımızda ise uluslararası ilişkilerde sistem değişikliklerinin etkisi ile ortaya çıkan değişen dünya düzeninin yeni şartlarının Ortadoğu'da kısmi çözüme ulaşma da etkili olmuştur. Türkiye ise konumu itibariyle, Ortadoğu politikasından uzak kalmamış, bölgesel yakınlık dolayısıyla Türkiye'nin Ortadoğu'nun değişen yeni politikasında doğrudan çıkarları bulunmaktadır. Türkiye açısından barış süreci ise; bölgesel bir güç olarak kendisine yeni misyonlar yüklemiştir. Ayrıca güvenlik endişeleri açısından da barış sürecinin olumlu etkisinden yararlanmışır. Türkiye açısından barış süreci yeni bir pencere açmakla birlikte, yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan Türkiye bölgedeki yeni rolünü keşfetmeye çalışmaktadır.

Bu güne kadarki barış görüşmelerine baktığımızda, hep ABD'nin girişimleriyle ortaya çıktığını görmekteyiz. Dışarıdan baskılarla bir araya gelen taraflar arasında karşılıklı güven ortamının tesis edilememesi, aslında uzun vadeli bir barış sürecinin doğmamasına neden olmaktadır. Her iki toplumda da aşırı kesimi barındıran grupların barış sürecine dahil edilmesi gerekmektedir. İsrail'deki aşırı dinci ve milliyetçilerin çoğu, "Yehova'nın kendilerine vaad ettiği" ya da "kanla aldıkları" toprakları, Filistinlilerle paylaşmaya karşı çıkmaktadırlar. Filistinli terör örgütleri ise, İsrail'in "yasadışı" bir devlet olduğu savından hareketle, "tamamen yok edilinceye kadar" İsrail'e karşı mücadeleye devam etmeye kararlı görünmektedirler. Bu durumda, toplumların çeşitli kesimlerinin birbirlerine duydukları nefreti azaltmanın yolu, karşılıklı sivil işbirliği mekanizmalarının artırılmasından geçmektedir.

Taraflar arasında çözülmeyi bekleyen önemli sorunlardan biri Kudüs'ün geleceği konusudur. Bu kentin mevcut yapısının devam ettirilmesi Filistin halkı tarafından kabul edilemez niteliktedir. Kudüs'ün ikiye bölünerek, her bir birimin ayrı ayrı İsrail ve yeni kurulacak Filistin devletinin başkenti olması bir çözüm olabilir; fakat bu düzenleme de köktendinci Yahudilerin tepkisini çekecektir. Kaldı ki, Müslümanlar ve Yahudiler için kutsal mekânların fiziki bir sınırla birbirinden ayrılması mümkün değildir. Çünkü Mescid-i Aksa ve Kubbe't-üs Sahra, Ağlama Duvarı'nın hemen üstüne inşa edilmiştir. Bu durumda, Kudüs için en sağlıklı çözüm, kentin uluslararası bir otoritenin yönetimi altına sokulmasıdır.

Kalıcı bir İsrail-Filistin barışına ulaşılabilmesi için ilk olarak, taraflar arasında karşılıklı güveninin tesis edilmesi ve ardından iki devletli çözümü benimsemiş olmak, ikinci olarak Filistin Devletinin kurumlarının ve yönetiminin kapasitelerinin güçlendirilmesi, son olarak ta Filistin Devletinin ekonomik yönden desteklemesi ve güçlendirmesinin sağlanması gerekmektedir.

Filistin halkının ekonomik durumunun kötü olması, İsrail'in güvenlik kaygısını öne sürerek şiddete dayalı politikalarını devam ettirmesi, gerginliğin artmasına ve iç çatışmaların körüklenerek eylemlerin devamlılığına sebep olmaktadır. İsrail'in Filistin topraklarında yeni yerleşim merkezleri kurmayı sonlandırması ve bağımsız Filistin devletinin varlığını tanıması çözüme giden önemli adımlar arasındadır.

Filistin ve İsrail tarafları arasındaki anlaşmazlıklar giderilse bile, kalıcı bir barış ortamının yaratılması ancak İsrail ile Arap komşuları arasında sağlıklı ilişkiler kurulmasıyla mümkün olacaktır. İsrail'in, Mısır ve Ürdün'le mevcut ilişkilerini daha da geliştirmesi ve Suriye ve Lübnan'la barış antlaşmaları imzalaması, doğrudan doğruya Filistin-İsrail ilişkilerini de olumlu biçimde etkileyecektir.

Sonuç olarak, tarafları tatmin edici bir Filistin-İsrail barışının gerçekleştirilmesi ancak bölge dinamiklerinin çok boyutlu olarak dikkate alınmasıyla olabilir.

Türkiye açısından barış sürecine baktığımızda ise; Orta Doğu ülkeleriyle tarihten gelen güçlü sosyal ve kültürel bağlara sahip olan Türkiye, daima Orta Doğu Barış

Süreci'nin kararlı bir destekleyicisi olmuş; sadece ilgili ülkelerle ikili ilişkilerini geliştirme yönünde değil, bölgesel işbirliğini elverişli kılacak ortamın oluşmasına çalışmıştır.

Türkiye, Filistin sorununun Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 242, 338, 1397 ve 1515 sayılı Kararları, barış için toprak ilkesi, Yol Haritası ve Arap Barış Girişimi çerçevesinde, güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yan yana yaşayacak iki devlet vizyonu temelinde ve karşılıklı müzakereler yoluyla adil ve kalıcı çözüme kavuşturulmasını amaç etmekle birlikte, bölgenin diğer devletlerinin de barış sürecine dahil edilmesinden yanadır.

Türkiye, barış görüşmelerinde her iki tarafa da eşit uzaklıkta kalmaya özen göstermiş, bu özelliğiyle uluslararası toplumun çözüme yönelik çabalarına katkıda bulunabilecek bir işlev üstlenmiştir. Ayrıca, taraflar arasında güven tesisi için çaba sarf etmektedir. Türkiye, 1988'de sürgünde ilan edilen Filistin Devleti'ni ilk tanıyan ülkelerden biri olduğu gibi, İsrail'i de kuruluşunun ardından kısa bir süre sonra 1949'da tanıyan ilk Müslüman ülkedir.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte Orta Doğu Barış Süreci'nde yeni bir sayfa açılmış ve 1991'de toplanan Madrid Konferansı'nın ardından, sırasıyla 1993 ve 1995'te gerçekleşen birinci ve ikinci Oslo düzenlemeleri, Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmış, 1991'de başlayan sürecin başarıya ulaşmasına yönelik çabalara destek vermiştir.

Filistin'de İkinci İntifada'nın patlak vermesiyle barış süreç, kesintiye uğramış, 26-27 Kasım 2007 tarihlerinde ABD'nin Annapolis kentinde 46 ülke ve çeşitli uluslararası kuruluşlardan temsilcilerin katılımıyla gerçekleştirilen konferansla yeniden canlanmıştır. Türkiye, Annapolis Konferansı'na Dışişleri Bakanı Ali Babacan başkanlığındaki heyetle katılmıştır.

Annapolis görüşmesinden önce Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Ekim ayı içinde gerçekleştirdiği Ortadoğu turu kapsamında sırasıyla Suriye, İsrail, Filistin, Ürdün, Mısır, Lübnan, Suudi Arabistan ve Kuveyt'i ziyaretle, Orta Doğu Barış Süreci'ne ilişkin gelişmelerin ele alındığı bir dizi temas gerçekleştirmiştir. Öte yandan, İsrail Devlet Başkanı Shimon Peres 11-13 Kasım 2007, FÖY Başkanı Mahmoud Abbas ise 12-13

Kasım 2007 tarihlerinde Cumhurbaşkanımız Abdullah Gül'ün davetlisi olarak ülkemize resmi birer ziyaret gerçekleştirmiş, bu ziyaretler vesilesiyle TBMM'ye de hitap etmişlerdir. Söz konusu hitaplar bir İsrail Devlet Başkanı'nın halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülke parlamentosunda ilk kez konuşma yapması, bir Filistin Yönetimi Başkanı'nın TBMM'ye ilk hitabı olması ve İsrail ile Filistin devlet başkanlarının bir yabancı ülke parlamentosuna birlikte ilk hitaplarını oluşturması açılarından tarihi öneme sahiptir.

Türkiye Filistin sorununda kalıcı bir barışın sağlanmasında en önemli faktörlerden biri olan Filistin devletinin ekonomik kapasitesini arttırmak amacıyla girişimlerde bulunmaktadır. "Barış İçin Sanayi" projeleri Filistin'de istihdam yaratılmasına, bölgeye yatırım çekilmesine, böylelikle Filistinlilerin ekonomik ve toplumsal koşullarının iyileştirilmesine, orta ve uzun vadede bölge ekonomisinin gelişiminin sağlanmasına hizmet edecek, aynı zamanda da İsrail ile Filistin arasında güvenin tesisine yardımcı olacak güven artırıcı önlem işlevi görecektir.

Türkiye Ortadoğu'da bölgesel bir güç olmasını sağlayan, kritik kara, deniz ve hava yolları üzerinde hem koridor hem de engel teşkil edebilecek coğrafi konumu sayesinde, Kafkasya, Karadeniz, Balkanlar, Akdeniz ve Ortadoğu gibi stratejik açıdan dünyanın önemli bir kriz merkezinde gelişmeleri etkileme potansiyeline sahiptir. Türkiye dengeli bir bölgesel strateji takip ettiği müddetçe, bölge içi sorunlarda ağırlığını koyabilme şansını elinde bulundurabilir, ulusal ve ekonomik çıkarlarını koruyabilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abed, George T. (1992), "The Palestinians In The Peace Process: The Risks and the Opportunities", **Journal of Palestine Studies**, 22(1), 5-17.

Acar, İrfan (1989), **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Adalı, Coşkun (1991), **Emperyalizmin Ortadoğu'ya Müdahalesi**, İstanbul: Sorun Yayınları.

Adam, Hanieh, Catherine Cook (2003), "A Road Map to the Oslo Cul-de-Sac", <http://www.merip.org/mero/mero051503.html>.

Akram, Hanieh (2001), The Camp David Papers, **Journal of Palestine Studies**, 30(2), 75-97.

Alpher, Joseph (1994), "Israel's Security concerns in the Peace Process", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, 70(2), 229-241.

Altunışık, Benli Meliha (1999), **Türkiye ve Ortadoğu: Tarih Kimlik Güvenlik**, İstanbul: Boyut Yayınları.

"Ankara'ya Hamas Sorusu", **Radikal**, 14.02.2006.

Aras, Bülent (1996), "Filistin-İsrail Barış Sürecinde Ulaşılan Nokta ve Barışın Geleceği", **Avrasya Dosyası**, 3(2), 21-44.

_____ (1997), **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

_____ (2009), “Gazze Dramı ve Sonrası”, **Ortadoğu Analiz**, 1(1), 14-20.

Arı, Tayyar (1996), **Basra Kırfezi ve Ortadoğu’da G¼c Dengesi**, İstanbul: Alfa Yayınları.

_____ (1999), “Oslo’dan Wye River Momerondumuna Barış S¼recinde Gelişmeler”, **Avrasya Dosyası (İsrail Özel)**, 5(1), 233-249.

_____ (2004a), **Geçmişten G¼n¼m¼ze Ortadoğu**, İstanbul: Alfa Yayınları.

_____ (2004b), **Irak, İnan ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul: Alfa Yayınları.

_____ (t.y.), **ABD-İsrail İlişkileri ve Orta Doğu Barış S¼reci**, www.tayyarari.com/download/abd_israil.doc.

Armaoğlu, Fahir (1994), **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ankara: T¼rkiye İş Bankası Yayınları.

_____ (1994a), **20. Y¼zyıl Siyasi Tarihi, Cilt:1 (1914-1980)**, Ankara: T¼rkiye İş Bankası Yayınları.

_____ (1994b), **20. Y¼zyıl Siyasi Tarihi, Cilt: 2 (1980-1990)**, Ankara: T¼rkiye İş Bankası Yayınları.

Aronson, Geoffrey (1990), **Israels, Palestians and the Intifada: Creating Facts On The West Bank**, Washington D.C: Routledge, Chapman and Hall.

Ataöv, T¼rkkeya (1980), “Kud¼s ve Devletler Hukuku”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak¼ltesi Dergisi**, 1(4), 29-54.

Aym Tarihi (1949), Ankara: Başvekalet Basın-Yayın ve Turizm Genel M¼d¼rl¼ę¼, Sayı: 187.

Badil Occasional Bulletin No:11 (2002), **The Meaning of UN General Assembly Resolution 194(III), 11 December 1948 (The Right of Return)**
<http://www.badil.org/Publications/Bulletins/Bulletin-11.htm>.

Baharat, Bhushan Grupta (1978), **Arap-İsraeli Relations**, New Delhi: Ashish Publishing House.

Baselel, Yusuf (2000), **Yahudi Tarihi**, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayıncılık.

“Başbakan Erdoğan: Sharon Barış Baltalıyor”, **Radikal**, 26.05.2004.

Bayraktar, Bora (2003), **A'raf-Oslo Barışı'ndan El Aksa İntifadasına Ortadoğu**, İstanbul: Aykırı Araştırma Yayınları.

_____ (2007), **HAMAS: Terör mü Yoksa Silahlı Direniş Örgütü mü? İslami Hareket Demokratik ve İlimli bir Siyasi oluşuma mı Dönüşüyor?**, İstanbul: Karakutu Yayınları.

Bektaş, Arsev (1993), **Ortadoğu'da Barışın Ayak Sesleri ve Filistin Sorununa Tarihsel Bir Bakış, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu**, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bishara, Marwan (2003), **Filistin/İsrail: Barış veya İrkçilik**, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Bin Talal, Hasan (1981), **Palestinian Self – Determination Study of The West Bank and Gaza Strip, Crown Prince of Jordan**, London: Quartet Books.

Boran, Yıldırım (2006), **Geçmişten Günümüze Filistin Direniş Hareketi El-Fetih ve Hamas**, İstanbul: Mephisto Kitabevi.

Bölükbaşı, Süha (2001), **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi, Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ankara: Liberte Yayınları.

Brown, L. Carl (2001), " Hamas: Political Thought and Practice", **Foreign Affairs**, 80(2), 233-255.

Charmaine, Seitz (2003), "Appointing Abu Mazen: A Drama with Two Enactments", <http://merip.org/mero/mero050103.html>.

Chomsky, Noam (1993), **ABD İsrail ve Filistinliler Kader Üçgeni**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Cobban, Helena (1983), "The Dilemma of the PLO", **MERIP Reports**, No. 119: 3-6.

Criss, Bilge (1996), "Turkish Foreign Policy Toward The Middle East", **Middle East Review of International Affairs**, 1(1), (Online Journal).

Çağlayan, Selin (2004), **İsrail Sözlüğü**, İstanbul: İletişim Yayınları .

Çelik, Mehmet, **Filistin Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul: Çağ Yayınları.

Çubukçu, Mete (2002) , **Bizim Filistin: Bir Direnişin Tarihçesi**, İstanbul: Metis Yayınları.

Dalgıç, Gökçe (2004), "Barış Sürecinde Yeni Bir Başlangıç: Yol Haritası", **Stratejik Analiz**, 4(38), 45-5.

Davutoğlu, Ahmet (2001), **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları.

Duman, Bilgay (2009), "Gazze Operasyonu ve Başbakan Erdoğan'ın Ortadoğu Turu", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4>.

Dursun, Davut (1995), **Ortadoğu Neresi**, İstanbul: İnsan Yayınları.

Dursunoğlu, Alptekin (2005), **Dördüncü Dünya Savaşı ve Ortadoğu**, İstanbul: Anka Yayınları.

Ekinci, Arzu Celalifer (2009), “Erdoğan’ın Davos Çıkışı ve İran’daki Yankısı”, <http://www.usakgundem.com/yazar/1125/erdogan'in-davos-cikisi-ve-irandaki-yankisi.html>.

Erdemli, Özgül ve S. Ercan (2001), “İsrail Başbakanlık Seçimleri: Şaron’un Zaferi Şalom’un (Barışın) Yenilgisi mi?”, **Stratejik Analiz**, 1(11), 17-24.

Erkmen, Serhat (2005), “Filistin Yerel seçimleri ve HAMAS’ın Yükselişi”, **Stratejik Analiz**, 5(62), 13-19.

_____ (2006), “HAMAS’ın Seçim Zaferi, Beklentiler ve Türkiye” **Stratejik Analiz**, 6(71), 13-21.

_____ (2007), “Filistin’de Kriz: İki Millet, Üç Devlet”, **Stratejik Analiz**, 8(87), 43-52.

_____ (2007), “Yeni Filistin Hükümeti ve Ortadoğu Barış Süreci”, **Stratejik Analiz**, 8(84), 14-23.

_____ (2009), “Türkiye- İsrail İlişkilerindeki Gergilik Nerden Kaynaklanıyor?”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=375>.

Fırat, Melek (2002), **Ortadoğu’ya İlişkin Gizli Antlaşmalar, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Flores, Alexsander (1991), **İntifada**, Çizgi Yayınları, İstanbul.

Goldschmidt, Arthur (1991), **A Concise History Of The Middle East**, Oxford: Westview Press.

Gruen, E. George (1993), “Turkey’s Potential Contribution to Arab-Israel Peace”, **Turkish Review of Middle East Studies**, 7, 179-214.

Hale, William (2003), **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınevi.

Halloum, Rihbi (1989), **Belgelerle Filistin**, İstanbul: Alan Yayıncılık.

“ Hamas Lideri Yasin’in Öldürülmesine Tepkiler”, **Associated Press**, 23.03.2004-DBT.

Hammamı, Rema/TAMARI, Salim (2001), “The Second Uprising: End or New Beginning”, **Journal of Palestine Studies**, 30(2): 5–25.

Herzl, Theodor (1995), **Siyonizmin ve İsrail’in Kurucusu Theodor Herzl Hatıralar**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Heykel, Muhammed (1992), **3. Petrol Savaşı**, İstanbul: Pınar Yayınları.

Hurewitz, Jacob C.(1956), **Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record**, UK: Octagon Books.

In the Wake of Wye (1998), **The Economist**, October 31.

Inbar, Efraim (2001), **Türkiye-İsrail Stratejik Ortaklığı**, Ankara: Asam Yayınları.

İnat, Kemal ve Diğerleri (2007), **Dünya Çatışma Bölgeleri**, İstanbul: Nobel Yayın ve Dağıtım.

“İsrail’i Eleştirdiler”, **Radikal**, 14.07.2004.

“İsrail: Türkiye’nin Hamas’ı Kabulü Büyük Hata”, **Hürriyet**, 16.02.2006.

Karaman, M.Lütfullah (1991), **Uluslararası İlişkiler Çıkamazında Filistin Sorunu**, İstanbul: İz Yayıncılık.

Kepel, Gilles (2001), **Cihad-İslamcılığın Yükseliş ve Gerilemesi**, İstanbul: Doğan Kitap.

Kirişçi, Kemal (1986), **The PLO and World Politics: A Study of the Mobilization of Support for the Palestinian Cause**, London: Pinter.

Kissenger, Henry (2002), **Diplomasi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kocabaş, Süleyman (1987), **Vaat Edilmiş Toprak Filistin için Mücadele Türkiye ve Siyonizm**, İstanbul: Vatan Yayınları.

Kraines, Oscar (1961), **Government and Politics in İsrail**, Boston: Houghton Mifflin Company.

Kuloğlu, Armağan (2009), “Gazze’de Barış ve İstikrar Arayışları”, **Ortadoğu Analiz**, 1(2), 23-28.

Kurdakul, Nejdet (1976), **Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ortadoğu’ya İstanbul**, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kut, Şule (1991), **Türkiye ve Filistin Sorunu, Ortadoğu Sorunları ve Türkiye**, Türkiye Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) yayınları, Editör: Prof. Dr. Haluk Ülman.

Kürkçüoğlu, E. Ömer (1972), **Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası 1945-1970**, Ankara: Sevinç Matbaası.

Lederman, Jim (1994), “How to Help The Israelis And Palestinians Reach Peace”, **Middle East Quarterly**, 1(1), 5-17.

Lewis, Bernard (1996), **Ortadoğu**, İstanbul: Sabah Yayınları.

- Lurie, R. Ranan (1995), "Interviewed With Ariel Şaron", **Middle East Quarterly**, 2(2), 17-25.
- Malley, Robert ve Hussein Agha (2001), "The Palestinian-Israeli Camp David Negotiations and Beyond", **Journal of Palestine Studies**, 31(1), 62-85.
- Mandel, Daniel (2002), "U.S Diplomacy: Even-Handed, Empty-Handed", **Middle East Quarterly**, 9(3), 3-16.
- Mardechai, Bar – On (1996), **In Pursuit of Peace, A History of The İsraeli Peace Movement**, Washington D. C: United State Institute of Peace Press.
- Memiş, Ekrem (2002), **Kaynayan Kazan Ortadoğu**, Konya: Çizgi Yayınları.
- Mendelson, Everett (1982), **A Compassionate Peace**, Toronto: Penguin Books.
- Okuyan, Selim ve Diğerleri (2008), **Filistin'in Gölgesinde Abdülhamit ve Theodor Herzl**, İstanbul: Selis Kitaplar.
- Oran, Baskın (2001), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- "Oslo-II, Withdrawal Without Withdrawing" (1996), **Journal of Palestine Studies**, XXV(2), 114-122.
- Ovendale, Ritchre (1993), **The Middlle East Since 1914**, London and New York: Longman.
- Oytun, Orhan (2005), **Mahmut Abbas Ankara'da: Barış Süreci'nde Türkiye'ye Nasıl Bir Rol?**, <http://www.turksam.org/tr/a119.html>.
- Öke, Mim Kemal (2002), **Filistin Sorunu**, İstanbul: Ufuk Kitapları.

Özcan, Mesut (2003), **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, Filistin Çıkmazdan Çözüme, İstanbul: Küre Yayınları.

Özey, Ramazan (1997), **Dünya Denkleminde Ortadoğu (Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar)**, İstanbul: Özeğitim Yayınları.

Özmen, Süleyman (2002), **İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Pacheco, Allegro (2002), **Çiğnenen Ahit: Oslo Anlaşmaları**, CAREY, Roana (ed.), **Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek**, İstanbul: Everest Yayınları.

Princen, Tom (1991), "Camp David: Problem-Solving or Power Politics as Usual", **Journal of Peace Research**, 28(1), 57-69.

Reich, Bernard (1995), **Arab-Israel Conflict and Conciliation**, Westport, Connecticut, London.

Rempel, Terry (2003), **General Assembly Resolution 194 (III) and the Framework for Durable Solutions for 1948 Palestinian Refugees**, http://www.badil.org/Campaign/Expert_Forum/Ghent/paper05.pdf.

Roger, Garaudy (1996), **İsrail, Mitler ve Terör**, İstanbul: Pınar Yayınları.

Said, Edward W. (1997), "The Real Meaning of the Hebron Agreement", **Journal of Palestine Studies**, 26/3: 31-36.

_____ (2002a), **Yeni Bin Yılda Filistin Sorunu**, İstanbul: Aram Yayıncılık.

_____ (2002b), **Filistinliler Kuşatma Altında**, CAREY, Roana (ed.), **Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek**, İstanbul: Everest Yayınları.

Samih, K. Farsoun with E.Zacharia (1997), **Palestine and The Palestinians**, Oxford: Westview Press.

Sander, Oral (1991), **Siyasi Tarih (1919-1990)**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Saunders, Harold H.(1985), **The Other Walls, the Politics of the Arab-Israeli Peace Process**, Washington D.C: American Enterprise Institute for Public Policy Research.

Sayegh, Fayez A.(1979), “The Camp David Agreement and the Palestine Problem”, **Journal of Palestine Studies**, 8(2), 3-40.

Shlaim, Avi (1994), “The Oslo Accord”, **Journal of Palestine Studies**, 23(3), 24-40.

Sitta, Salman Abu (1999), **Palestinian Right to Return**, London: The Palestinian Return Center.

Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (1992), **Ortadoğu ve Geleceği**, İstanbul: SİSAV Yayınları.

Soysal, İsmail (1993), **Türk Dış Politikası İncelemeleri için Kılavuz 1919-1993**, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları.

_____ (2000), **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağıtları 1945-1990**, Cilt:2, Ankara: TTK Yayınları.

Sönmez, Yunus ve Ö. Faruk Kalaycı (2003), “1990 Sonrası Dönemde Ortadoğu Barış Süreci'ne Bakış”, Turhan M. İbrahim (ed.), **Filistin: Çıkmazdan Çözümüne** içinde, İstanbul: Küre Yayınları.

“Special Document File” (1999), **Journal of Palestine Studies**, XXVIII(2), 5-20.

Stephen, J. Lee (2004), **Avrupa Tarihinden Kesitler (1789-1980)**, Ankara: Dost Yayınları.

Stork, Joe (1972) , “Understanding the Balfour Declaration”, **MERIP Reports**, No. 13, 9-13.

“Şaron Terörü”, **Sabah**, 23.03.2004.

Tavas, Taner (1999), “İntihar Saldırıları”, **Avrasya Dosyası**, 5(1), 55-75.

Tavlaş, Nezih (1999), “Türkiye İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, 5(79), 35-42.

Taylor, Alan (2001), **İsrail’in Doğuşu – 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi**, İstanbul: Pınar Yayınları.

“The Camp David Agreements for Middle East Peace” (1979), **Journal of Palestine Studies**, 8(2), 205-214.

The Middle East and North Africa (1996), Europa Publications Limited, London.

Turan, Ömer (2002), **Düşman Kardeşler Siyonizm, İsrail ve Filistin Direnişi**, İstanbul: AK-KA Yayınları.

“Turkey Recalls Top Diplomats in Israel”, **Associated Press**, 08.07.2004.

Tür, Özlem (2009), “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Kriz: Davos ve Sonrası”, **Ortadoğu Analiz**, 1(11), 35-40.

UN (1989), **DFPR**, XII (10).

UNHCR Statistical Yearbook 2001, **Refugees, Asylum-seekers and Other Persons of Concern. Trends in Displacement, Protection and Solutions**, Geneva: UN High Commissioner for Refugees.

UNWRA, “Establishment of UNWR”, <http://www.un.org/unrwa/overview/index.html>.

URL, “Israel-PLO Recognition - Exchange of Letters between PM Rabin and Chairman Arafat (1993)”, <http://www.mfa.gov.il/MFA>.

_____, “Annapolis Öncesi ve Sonrası” (t.y), www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/annapolis.pdf.

_____, “Cenin Değil Ceningrad” (t.y), <http://www.yenişafak.com/arşiv/2002/Mayıs/03/Dunya/html>.

_____, “Erdoğan: İsrail’in Saldırısı Barışa Darbe” (2008) <http://www.ntvmsnbc.com/news/470442.asp>.

_____, “Davos’ta Kriz” (2009), <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/01/29/davosta.kriz.erdogan.perese.cok.sert.cikti/511241.0/index.html>.

_____, “Başbakan'ın Davos Toplantısındaki Tepkisinin Nedenleri” (2009), <http://www.usakgundem.com/haber/29458/-röportaj-doç-dr-ih-san-bal-basbakanin-davos-toplantısındaki-tepkisinin-nedenleri.html>.

_____, “Resolution 1405” (t.y), <http://www.mideastweb.org/1405.htm>.

_____, “UN Resolution 194” (2007), <http://reut-institute.org/en/Publication.aspx?PublicationId=2395>.

_____, “UN Security Council Resolution 252” (1968), <http://www.mideastweb.org/sc252.htm>.

_____, “UN Security Council Resolution 252” (1968), <http://www.mideastweb.org/sc252.htm>.

_____, “Understanding the Balfour Declaration”(1972), **MERIP Reports**, 13: 9-13, <http://www.jstor.org/stable/3012229>,2009).

_____, Mideastweb Opinion Forum (t.y), <http://www.mideastweb.org/oslofailed.htm>.

_____, “PalestineFacts” (t.y), http://www.palestinefacts.org/pf_1991to_now_alaqsa_taba.php.

Walker, Martin (2006), **Israel Bracing for HAMAS Fatah Clashes**, UPI.

Yavuz, M. Hakan (1997), “Turkish-Israeli Relations Through the Lens of the Turkish Identity Debate”, **Journal of Palestine Studies**, 27(1), 22-37.

Yehoshua, Porat (1975), **The Palestinian – Arab Nationalist Movement, The Palestinians, People, History and Politics**, New Jersey: Transaction Books, New Brunswick.

Yehuda, Lukacs and Abdalla M. Battah (1988), **Israeli Policies Toward The Arab States and Palestinians Since 1967 The Arab – Israeli Conflict, Two Decades**, Boulder and London: Westview Press.

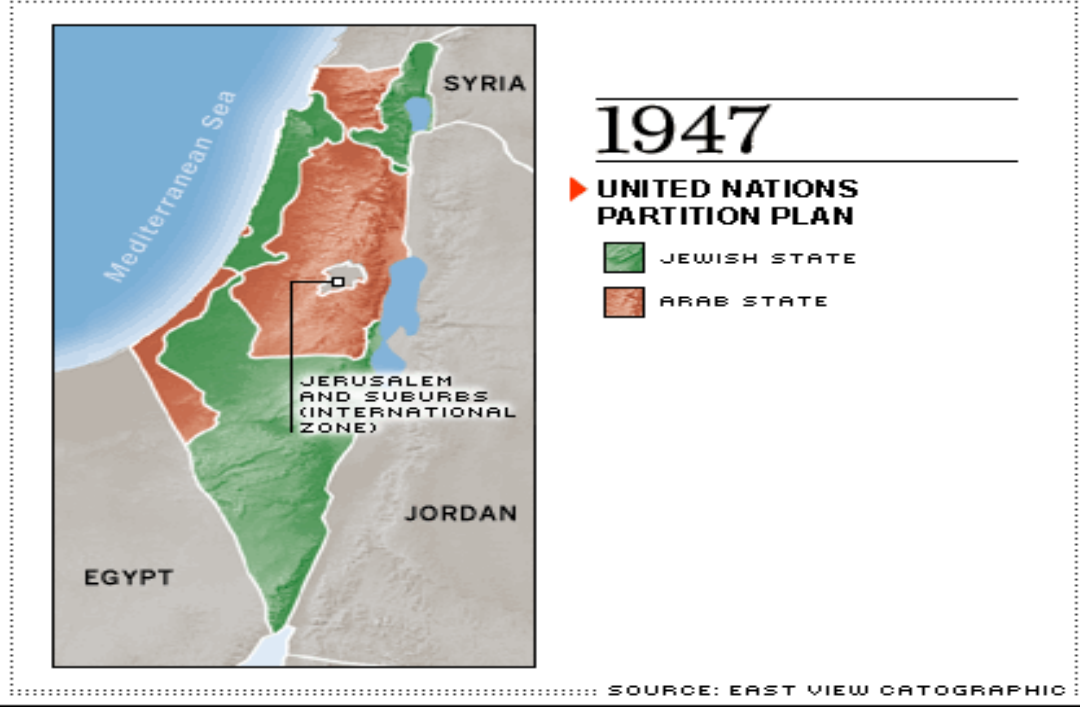
Yılmaz, Türel (2001), **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, Ankara: Seçkin Kitap.

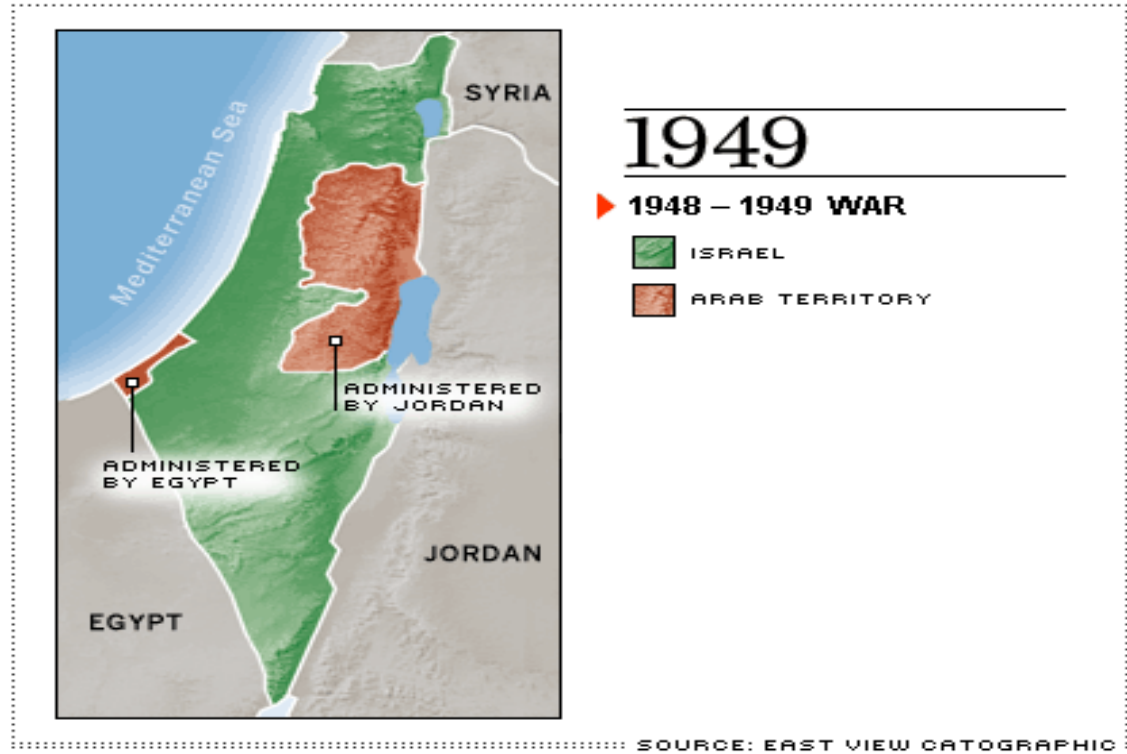
EKLER

HARİTALAR

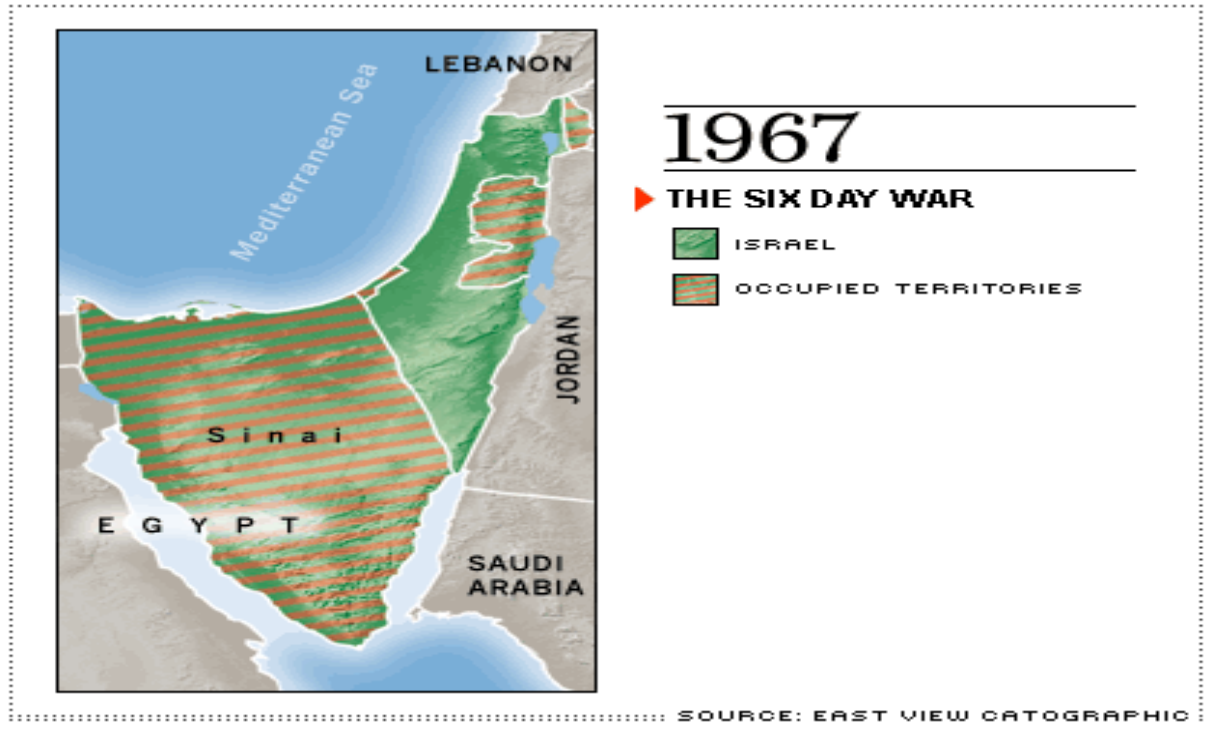
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TAKSİM PLANI

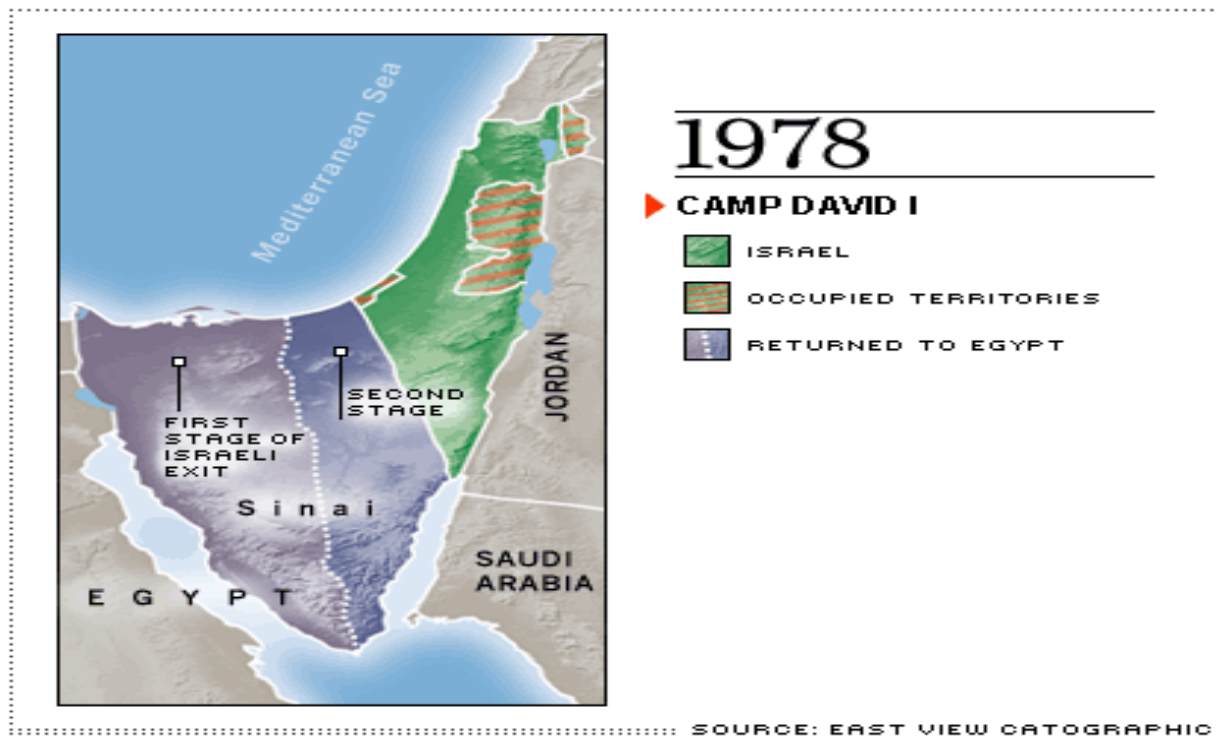
1949 SAVAŞI

1967 SAVAŞI

1978- CAMP DAVID

ÖZGEÇMİŞ

Zuhal ÇALIK, 15 Ağustos 1985 yılında Konya'da doğdu. İlköğrenimine İstanbul'da başlayıp daha sonra orta ve lise eğitimini Kocaeli'nde tamamladı. 2003-2004 Eğitim Öğretim yılında Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. 2006-2007 Eğitim Öğretim yılında mezun oldu. 2007- 2008 Eğitim Öğretim yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başladı.

ÇALIK, İngilizce bilmektedir.